

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNY VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

№ 5 2006

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

Головний редактор

Олексій ОНИЩЕНКО, академік НАН України

Редакційна колегія

Л. Дубровіна (заступник головного редактора)
В. Попроцька (заступник головного редактора)
Н. Маслакова (відповідальний секретар)

Г. Бор'як

А. Бровкін

Л. Костенко

В. Омельчук

М. Романюк

П. Тронько

А. Чекар'юв

О. Додонов

О. Литвиненко

В. Широков

В. Рубан

Б. Ігнатенко

Х. Ласкажевська (Польща)

С. Філіп-Мартутинович (Сербія)

І. Славінські (Австрія)

К. Брюс (Німеччина)

Б. Зафіровські (Республіка Македонія)

Л. Біглоу (Велика Британія)

Заснований у 1993 році.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 189 від 09.11.1993 р.

Виходить 6 разів на рік.

Адреса редакції:

НБУВ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, Київ-39, 03039, Україна

Тел. (044) 524-43-50

E-mail: b_visnyk@csl.freenet.kiev.ua

www.nbu.gov.ua

Передплатний індекс 74049

Редакційна колегія журналу
не завжди поділяє думку авторів.

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
V. Vernadsky National Library of Ukraine

Editor-in-Chief

Oleksij Onyshchenko, academician of NAS of Ukraine

Editorial board

L. Dubrovina (Deputy of Editor-in-Chief)

V. Poprots'ka (Deputy of Editor-in-Chief)

N. Maslakova (Responsible for publication)

H. Boriak

A. Brovkin

L. Kostenko

V. Omel'chuk

M. Romanyuk

P. Tron'ko

A. Chekmaryov

O. Dodonov

O. Lytvynenko

V. Shyrovok

V. Ruban

B. Ihnatenko

H. Laskarzevska (Poland)

S. Filipy-Martutynovych (Serbia)

I. Slawinski (Austria)

C. Bruce (Germany)

B. Zafirovski (Republic of Macedonia)

L. Biglow (Great Britane)

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:

KB No. 189 of 09.11.1993

Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:

VNLU, 3, Prospekt 40-richja Zhovtnja, Kyiv-39, 03039,
Ukraine

Tel.: (044)524-43-50

E-mail: b_visnyk@csl.freenet.kiev.ua

www.nbu.gov.ua

Subscription Index 74049

The opinions expressed herein are solely the views of the
authors and do not necessarily reflect those of the editorial
board.

Зміст

РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ФОРМУВАННІ ЄДИНОГО НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

- Горовий В.* Бібліотеки: погляд у завтра 3
- Шемаєва Г.* Електронні періодичні видання наукових установ України у системі наукових комунікацій 8
- Артамонова Н.* Стан інформаційного забезпечення медичних нововведень 14
- Ярошенко Т.* Наукові комунікації XXI століття: електронні ресурси для науки та освіти України 17
- Шульга І.* Архіви та журнали відкритого доступу в галузі бібліотечної справи та інформаційних дисциплін 23
- Вергунов В.* Комплектування фондів ДНСГБ УААН: стан і перспективи 32

ОСОБИСТОСТІ У НАУЦІ ТА КУЛЬТУРІ

- Поник В.* Віталій Сергійович Чишко (1951–2003) – засновник і перший директор Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (До 55-річчя від дня народження) 38

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

- Другі Чишківські читання з історичної біографістики Бібліотеки, музеї, архіви у формуванні інтелектуального та інформаційного простору 40

Культурно-просвітницька діяльність НБУВ 43

SUMMARY 48

Content

ROLE OF THE LIBRARIES IN FORMATION OF COMMON SCIENTIFIC AND INFORMATION SPACE OF UKRAINE

- Horovyi V.* Libraries: sight in future 3
- Shemaeva G.* Electronic periodical editions of scientific institutes of Ukraine in the scientific communications system 8
- Artamonova N.* Condition of the medical innovation's information supply 14
- Yaroshenko T.* Scientific communications of the 21 century: electronic resources for Ukrainian science and education 17
- Shulga I.* Archives and journals of the open access in sphere of librarianship and information disciplines 23
- Verhunov V.* Acquisition of the State scientific agriculture library funds: condition and prospects 32

PERSONS IN A SCIENCE AND CULTURE

- Popyk V.* Vitaliy Serhiyovych Chyshko (1951 – 2003) – the founder and the first director of the Biographic researches institute of the V. Vernadsky National Library of Ukraine (to the 55 anniversary from the date of birth) 38

CHRONICLE OF THE SCIENTIFIC EVENTS

- The second Chyshko's reading on the historical biographic 40
- Libraries, museums, archives in formation of intellectual and information space 41

Cultural and educational activity of the V. Vernadsky national library of Ukraine 43

SUMMARY 48

РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ФОРМУВАННІ ЄДИНОГО НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

УДК 021(477)

Валерій ГОРОВИЙ,

заступник генерального директора НБУВ, керівник СІАЗ, канд. філос. наук, ст. наук. співробітник

Бібліотеки: погляд у завтра

У статті прогнозується розвиток сучасних бібліотек, що залежить від еволюції читацької аудиторії під впливом реалій сьогодення.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотечне обслуговування, запити користувачів, дистантні форми обслуговування, комп'ютеризація внутрішньобібліотечних процесів, електронні інформаційні технології, інформатизація.

Помітне прискорення темпів суспільного життя, характерне для останніх десятиріч, зумовлює необхідність постійного вдосконалення діяльності всіх суспільних інститутів, їх функціональної і, відповідно, структурної модернізації. Така модернізація може бути успішною лише при врахуванні найбільш суттєвих змін, найважливіших викликів, що постають перед суспільством. У цьому контексті у суспільства дедалі більшою мірою зростають потреби у відповідній інформації. У зв'язку з цим, нині сам процес продукування нової інформації, розвиток структур, необхідних для її організації, а також підвищення ефективності використання вже наявних інформаційних ресурсів набувають першорядної ваги і є, власне, основою інформатизації суспільства.

В Україні та інших країнах СНД для реалізації завдань, пов'язаних із процесом інформатизації суспільства, існує ще досить неефективно використовуваний резерв – сформована ще в радянські часи розгалужена система бібліотечних закладів. На жаль, сьогодні їхнє практичне значення в перебігу кардинальних суспільних перетворень є малопомітним. Дискусії науковців про перспективи розвитку бібліотек, перетворення їх на віртуальні,

якісно нові інформаційні центри, культурно-інформаційні центри¹ ведуться на теоретичному рівні, віддаленому від запитів сьогодення, від потреб і турбот сучасної бібліотеки.

Змінити ситуацію в сучасній бібліотечній діяльності, звичайно, можна, покладаючись на використання культурного потенціалу національної інтелігенції для донесення до свідомості чільних представників владних структур, провладного оточення, що полюбляє називати себе сучасною елітою, розуміння проблем культурного будівництва не менш важливими, ніж, скажімо, економічних. Бібліотечні заклади можуть також внести свій вклад у розвиток культурно-інформаційної сфери суспільства, ефективно використовуючи ті невеликі кошти, що все ж таки одержуються в рамках наявного фінансування, мобілізуючи наявні можливості, перебудовуючи свою роботу таким чином, щоб вона якомога більше відповідала запитам суспільства.

Сучасні соціологічні дослідження як в Україні,

¹ Див., наприклад: Чачко А. С. Библиотековедение в человеческом измерении: Монография / Международная Академия информатизации при ООН. Отделение «Библиотековедение». – К.; М., 2000. – С. 97–99.

так і в інших країнах СНД (адже стартові умови для розвитку бібліотечної роботи на території колишньої союзної держави практично були однаковими), що здійснювалися впродовж останніх десяти років якраз і є корисним матеріалом для висновків стосовно перспективних шляхів в організації сучасної бібліотечної роботи, дають уявлення про сучасних користувачів бібліотек і їхні запити. Вони також свідчать, що під впливом динамічних суспільних перетворень упродовж останнього десятиріччя відбулися суттєві зміни в читацькій аудиторії бібліотечних закладів. Соціологічні дослідження цього періоду в НБУВ, зокрема, свідчать про зменшення серед читачів кількості представників інженерно-технічної інтелігенції, що становила основу категорії обліку природничо-технічного профілю, із 43,5 % до 34 %, у той самий час, як число читачів гуманітарного профілю зросло з 35 % до 66,5 %². У структурі читацької аудиторії, представленої раніше ІТП, до кінця минулого десятиріччя з'явилося 14,4 % підприємців, 9,6 % крупних бізнесменів та власників фірм, 2,1 % декларованої офіційною пропагандою як найбільш передової і перспективної частини сільських жителів – фермерів³.

У НПБУ спеціалісти, представники комерційних структур хоча й були витіснені студентською читацькою аудиторією, проте становлять близько 47 %⁴, що особливо яскраво свідчить про структурні зміни в середовищі читачів. Значно більший процент бізнесменів порівняно з цифрами, наведеними вище, зумовлюється специфікою парламентської бібліотеки, фондами якої намагаються скористатися лобісти крупних економічних структур у прагненні вплинути на процеси законотворення. Характерними у зв'язку з цим є і читацькі інтереси: галузева економічна література, право, історія тощо.

Соціологічні дослідження свідчать про об'єктивну втрату можливостей навіть великими бібліотеками у задоволенні запитів читачів. Так, навіть у

Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського з її фондами на час досліджень на межі 13 млн одиниць зберігання про неповне задоволення потреб наприкінці 90-х років минулого століття повідомили 35 % читачів⁵.

І це не випадково. Впродовж 90-х років минулого століття майже в 10 разів скоротилися вітчизняні поточні надходження до бібліотек науково-дослідних установ – з 8700 у 1992 р. до 883 у 2000 р. Наприкінці 90-х років НБУВ одержала в системі міжнародного документообміну в 9 разів менше видань, ніж на початку десятиріччя, втративши 545 зарубіжних партнерів⁶.

У цей же час у регіонах на рівні районних бібліотек типовою була ситуація, описана в дослідженнях по Надвірнянському районі, де зміст одержуваної інформації задовольняв лише 56,6 % читачів, а 36,6 % із них взагалі отримали відмову в потрібній інформації⁷.

Про неблагополучність сільських бібліотек соціологічні дослідження свідчать також і в інших регіонах України. Існуючою системою обслуговування задоволена лише третина читачів на Донеччині⁸. Як зауважують дослідники, в умовах неспроможності сьогоднішніх жителів села купувати літературу і передплачувати періодичні видання (систематичне придбання друкованих видань було дуже характерним для українського села півтора-два десятиріччя тому) бібліотеки лишилися практично основною можливістю селян прилучатися до друкованого слова. Через це дослідники засвідчують невисокий рівень вимог сільського читача до бібліотечних послуг. Побажання стосовно покращання роботи бібліотеки торкаються насамперед проблем матеріально-технічного забезпечення: наявності тепла, світла, якісного ремонту, прийнятних меблів і т. п.⁹ Лише близько 10 % опитаних корист-

⁵ Там само.

⁶ *Онищенко О. С.* Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи // *Бібліотечний вісник*. – 2003. – № 5. – С. 3–7.

⁷ Роль маркетингових досліджень в оптимізації обслуговування користувачів Надвірнянської ЦБС Івано-Франківської області // *Бібл. планета*. – 2006. – № 1. – С. 31.

⁸ Роль бібліотеки в житті сільського жителя: (За результатами соціол. дослідження в Донецькій області) // *Зб. робіт переможців Другого конкурсу на кращу науково-дослідну роботу серед ОУНБ України / НПБУ*. – К., 2003. – С. 8–20.

⁹ *Новальська Т. В.* Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець XIX – початок XXI ст.): Монографія. – К.: КНУКіМ, 2005. – 176 с.

² *Коваль Т.* Український читач на тлі суспільних перетворень // *Вісн. Книжкової палати*. – 2003. – № 2. – С. 29.

³ *Коваль Т.* Соціально-демографічні характеристики сучасного читача наукової бібліотеки // *Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 234–247.

⁴ *Савіна З. І.* Інформаційний потенціал НПБ України в світлі проблем обслуговування користувачів // *Бібліотеки і читач на порозі XX сторіччя: Зб. наук. пр. / НПБУ*. – К., 1998. – С. 23.

тувачів цієї категорії практично без надії мріють про сучасне технічне оснащення¹⁰.

Поступово, однак, ситуація змінюється в середовищі користувачів, наближених до великих бібліотек; відбуваються зміни, зумовлені процесами комп'ютеризації, долучення дедалі більшої частини суспільства до інтернет-технологій¹¹. При цьому передові технології, засновані на комп'ютеризації поступово проникають у практику бібліотечного обслуговування. І це негайно знаходить відгук у користувачів. Серед них відразу ж набуває популярності користування електронним каталогом, електронними можливостями довідкової служби. Дедалі більше дистантних користувачів висловлює побажання користуватися інформаційними, інформаційно-аналітичними продуктами на актуальні суспільно значущі теми, підготовлені інформаційними структурами бібліотек, користуватися послугами електронних бібліотек, що поступово формуються в інформаційному середовищі. Популярність цих бібліотек зростає і, наприклад, у НБУВ число їх щоденних користувачів уже значно перевищує число читачів у читальних залах. Про певні особливості даної аудиторії користувачів також свідчать соціологічні дослідження. Сьогодні вона складається, з двох основних категорій – молоді, що навчається, та «інтелектуальної еліти»: вчених, викладачів. За діловими характеристиками це – прагматики, які цікавляться довідковою, навчальною і науковою інформацією. Тематична зацікавленість найбільш виражена у сферах економіки, права, електроніки¹².

До кінця 90-х років ХХ ст., за даними В. Немошкаленка, З. Савіної, Н. Березіної та інших дослідників¹³, простежується значне омолодження чи-

тацької аудиторії бібліотек за рахунок студентської молоді та учнів.

Матеріали соціологічних досліджень серед читачів, що проводяться як в Україні, так і в інших країнах, для яких характерні суспільні перетворення постсоціалістичної орієнтації, перш за все свідчать про помітні зміни в середовищі різних категорій користувачів, зміни в запитах на бібліотечне обслуговування. Невідповідність набору послуг у більшості існуючих бібліотек цим запитам, бібліотек, що не мали можливості впродовж останніх двох десятиріч змінюватися разом зі своїми читачами, потребує суттєвої перебудови їхньої діяльності. Така перебудова має здійснюватись і на суб'єктивному рівні, в свідомості бібліотечних працівників, і об'єктивно, через вдосконалення технологій обслуговування користувачів та реорганізацію бібліотечної справи в цілому відповідно до запитів сьогодення.

Суб'єктивні насамперед пов'язані з повільним усвідомленням бібліотечними працівниками необхідності змін у відносинах «бібліотекар – користувач». Ці відносини мають базуватися на уявленнях про сутність і запиту людей, що сьогодні користуються і користуватимуться бібліотечними послугами в перспективі. Всупереч традиційним уявленням про зміст бібліотечної діяльності, як свідчить практика, для успішного обслуговування сучасних користувачів потрібне не стільки вдосконалення роботи щодо покращання доступу до фондів (адже значна частина користувачів просто не може виділити при сьогоднішньому темпі життя в своєму часовому бюджеті необхідний ресурс часу), скільки допомога користувачам за межами бібліотеки. Сьогодення вимагає розвитку методик активної роботи з доведення наявних інформаційних ресурсів до дистантних користувачів, введення актуальної суспільно значущої інформації в обіг за межами бібліотеки, сприяння таким чином інформатизації суспільства. Активна позиція бібліотечних працівників у роботі стосовно введення в обіг актуальних для розвитку всіх напрямів сучасної діяльності інформаційних ресурсів сприятиме посиленню в соціальній свідомості уявлень про зростаючу потрібність, важливість у нинішніх умовах бібліотечних закладів, таким чином, підштовхуючи до висновків про необхідність посилення уваги до їхніх потреб.

Активізація бібліотечної роботи, пошук шляхів до підвищення її потрібності для вирішення актуальних питань суспільного будівництва будуть успішними за умови врахування еволюції психоло-

¹⁰ Роль бібліотеки в житті сільського жителя... – С. 16.

¹¹ Див.: *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. – К., 2005. – С. 104.

¹² *Рейтблат А. И.* Электронные библиотеки: комплекторы и читатели // Библ. дело. – 2004. – С. 60.

¹³ Див. про це: *Немошкаленко В.* Тенденції глобалізації економіки, науки, освіти в ХХІ столітті та завдання науково-інформаційної діяльності бібліотек // Бібліотечний вісник. – 2001. – № 6. – С. 2–7; *Савіна З. І.* Інформаційний потенціал НПБ України в світлі проблем обслуговування користувачів // Бібліотека і читач на порозі ХХІ сторіччя: Зб. наук. праць / НПБУ. – К., 1998. – С. 22–28; *Березина Н. Е.* Современная читательская аудитория Российской государственной библиотеки // Мир б-к сегодня : Науч. информ. сб. – М., 1998. – Вып. 21. – С. 56–60; та ін.

гічних, соціально-психологічних особливостей нинішнього і майбутнього користувача. Вони зумовлюються як впливом нинішньої дійсності, так і привнесенням у суспільну свідомість усього комплексу завдань, пов'язаних із вибраним напрямом побудови в Україні правової держави і демократичного суспільства. У зв'язку з цим із кожним роком бібліотечні працівники мають дедалі більшою мірою враховувати нового користувача, що формується під впливом «всеохоплюючої конкуренції між індивідуумами чи організованими групами за впливові посади в уряді; високого рівня політичної участі в регулярних і законних виборах, коли жодна із дорослих соціальних спільностей не позбавлена такої участі; рівня громадянських і політичних свобод, що забезпечує цілісність політичної конкуренції і політичної участі»¹⁴, під впливом дії цих механізмів також і в усіх інших сферах суспільного життя.

У зв'язку з цим можна прогнозувати, що серед характерних особливостей користувачів бібліотек як на найближче, так і на більш віддалене майбутнє відчутно посилюватимуться конкурентоспроможність, активна життєва позиція, прагнення до вільного, незаангажованого самовиявлення.

Прискорення темпів розвитку сучасного суспільства зумовлює зростаючі його інформаційні потреби і в виробництві, і в громадському житті, в культурі і дозвіллі. У зв'язку з цим поряд із уже названими характерними рисами майбутнього користувача можна також прогнозувати безумовне виховання в нього високої комп'ютерної грамотності, уміння орієнтуватися в доступних телекомунікаційних можливостях, знання основних мов міжнародного спілкування.

Обставинами, що обов'язково впливають на формування майбутнього користувача бібліотеки, будуть також ринкові перетворення, розвиток політичної, громадянської структури суспільства, його творчого потенціалу.

Особливості студентської аудиторії в користуванні бібліотеками розвиватимуться відповідно до розвитку навчальних методик, пов'язаних із вихованням самостійності, творчих навичок. Ускладнення виробничих і загалом усіх процесів розвитку суспільного життя зумовить збільшення серед

користувачів різних категорій кількості людей, що займаються самоосвітою, підвищенням кваліфікації, перекваліфікацією.

Необхідність упровадження інноваційних технологій, розвитку наукової діяльності як об'єктивна умова достойного перебування України в міжнародній спільноті зумовить зростаючі потреби нових категорій читачів у науковій інформації світового рівня якості.

Принагідно можна зауважити, що недостатнє активне використання сьогодні вітчизняними академічними інститутами всього багатства найбільших наукових електронних баз світу, що забезпечує Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, свідчить не про слабку зацікавленість новою інформацією продуктивно працюючих учених, а про слабкість інфраструктури наукових закладів, що має забезпечувати донесення її в оптимальному вигляді дослідникам.

Паралельно можна прогнозувати зростання попиту на інформацію, що сприятиме загальнокультурному і духовному розвитку.

Вивчення читацьких запитів у бібліотеках усіх рівнів свідчить про те, що на сьогодні в структурі читацької аудиторії проявляються лише перші ознаки тих змін, з якими працівники бібліотечних установ зіткнуться в перспективі. Однак їх постійний моніторинг уже зараз для ефективності бібліотечних закладів має важливе значення. Він має стати обов'язковою основою методичних розробок, яких так потребують бібліотечні заклади для пристосування до запитів, зумовлених динамікою сучасного життя. Самі ж дослідження в таких бібліотеках, як НБУВ, НПБУ та ін., що є методичними центрами у бібліотечній сфері, необхідно проводити постійно.

Матеріали соціологічних досліджень поряд із основними суспільнознавчими напрацюваннями прогностичного спрямування, очевидно, мають стати орієнтирами перспективного планування також у сфері організації бібліотечної роботи.

Сьогодні, наприклад, викликає стурбованість високий процент незадоволених повнотою обслуговування безпосередньо в бібліотеках, причому, в бібліотеках усіх рівнів.

Як свідчить досвід НБУВ та інших бібліотечних закладів, у яких зроблені суттєві кроки по комп'ютеризації основних внутрішньобібліотечних процесів, у стислі строки можна досягти під-

¹⁴ *Diamond L. Tul futuritarizmuson, totulitarizmuson: a demokratizalas strategial // Mozgo Vilag. – 1990. – P. 79.*

вищення якості обслуговування читачів саме на шляху впровадження електронних технологій у бібліотечну роботу. Залишаючись книгозбірнею, бібліотека зможе значно прискорити процес зустрічі читача з книгою, коли інформація про фонд і пошукові системи буде відображена в електронному вигляді. Якщо ж на кооперативних засадах бібліотеки, згуртовані в об'єднання, матимуть спільні каталоги, якщо чітко діятимуть системи взаємної доставки книг, тоді це сприятиме більш повному задоволенню запитів читачів. На кооперативних засадах бібліотечні заклади можуть досягти більш ефективного витрачення коштів, призначених для закупівлі періодики.

Потребує аналізу і осмислення також процес ефективного використання в бібліотеці інформації в електронному вигляді, електронних версій книг і періодики, електронних інтернет-ресурсів. На протигагу цьому дублювання інтернет-кафе на безоплатній основі у бібліотеці, майбутнє навряд чи виправдає.

Сказане про можливість електронних технологій у великих бібліотеках зовсім не означає лише теоретичний інтерес до даної проблеми для бібліотек сільських. Адже вже сьогодні місцеві бюджети чи навіть залучення спонсорських коштів можуть дозволити придбання для бібліотеки і підключення до інтернету хоча б одного комп'ютера, і це напевне збільшить інформаційний потенціал книгозбірні, залучить нових користувачів, забезпечить доступ сільським жителям до нових інформаційних ресурсів, у т. ч. і в сфері виробництва, самоосвіти тощо.

Соціологічні дослідження свідчать також про необхідність дальшого розвитку електронних технологій у зв'язку зі зростаючими суспільними запитам на дистантне обслуговування користувачів. Сьогодні зростаючу необхідність у оперативній інформації, оглядово-аналітичній продукції бібліотек, в інших бібліотечних інформаційних продуктах відчувають управлінські структури, представники бізнесу. Нерідко працівники цих категорій користувачів ще не досить впевнено воло-

діють комп'ютерною технікою, мають проблеми з іноземними мовами. Як правило, у них дефіцит часу. І тому в цих категоріях користувачів користуються популярністю текстові матеріали з оглядовою, спеціально замовленою тематичною інформацією.

Засвідчена дослідженнями тенденція зростання числа молоді, яка навчається, серед користувачів, їх прагматизм, насамперед, діловий підхід до використання інформації обіцяє в недалекому майбутньому зростання кількості спеціалістів в управлінських, економічних структурах із високою комп'ютерною грамотністю і навичками ефективного використання інформаційних ресурсів. Вони потребуватимуть оперативної, ефективної роботи інформаційних структур, продуктів, що відображають закономірності розвитку суспільних процесів, синтезованої, прогнозно-аналітичної інформації. Очевидно, підготовка спеціальних бібліотечних підрозділів до задоволення таких запитів має вестись уже зараз.

Можна прогнозувати також, що відповідним комплектуванням фондів, відповідною методологією бібліотечні заклади мають відгукнутися на розвиток дистантних форм навчання у вищих і середніх навчальних закладах, а також у системі перепідготовки, підвищення кваліфікації працівників усіх галузей виробництва.

Декларований у нашій країні процес демократизації суспільства в процесі його реалізації дедалі більшою мірою активізує діяльність політичних партій, інших громадських організацій не лише в столиці, великих містах, а й безпосередньо на території регіонів. Більше того, активізація демократичних процесів у глибині суспільства якраз і є свідченням органічного прийняття цих процесів суспільством. Ця активізація затвердження реальної рівності прав людей на всіх рівнях суспільного життя неможлива без рівного права на доступ до інформації. У забезпеченні цього права – шанс на утвердження в сучасній вищій якості комп'ютеризованих, об'єднаних у потужні інформаційні системи сучасних бібліотек.

УДК 051.2(477):004

Ганна ШЕМАЄВА,

доцент Харківської державної академії культури, канд. іст. наук

Електронні періодичні видання наукових установ України в системі наукових комунікацій

У статті проаналізовано тенденції становлення і розвитку вітчизняних електронних наукових журналів наукових установ України. Висвітлено роль електронних наукових журналів як одного з найважливіших засобів сучасних комунікацій.

К л ю ч о в і с л о в а: електронний науковий журнал, веб-сайт, веб-сторінка, науково-дослідна установа.

Визначальну роль у процесі наукової комунікації відіграють періодичні видання, яким надається перевага в науковому співтоваристві тому, що публікація в журналі дозволяє вченому брати участь у наукових дискусіях, заявляти пріоритет на наукове відкриття, мати доступ до необхідної наукової інформації. В одних випадках публікація в журналі дозволяє авторові створювати нові інформаційні повідомлення, формувати нове знання, в інших – допомагає зрозуміти, декодувати вже існуючі. Наукові журнали сприяють утвердженню пріоритетних цілей науково-дослідницької діяльності; забезпечують наукову спільноту, а також усіх зацікавлених новинами щодо вітчизняних та зарубіжних наукових розробок; концентрують матеріали за темами, проблемами, які за інших обставин могли б бути розпорощеними в індивідуальних працях; дають змогу ознайомлюватися з перебігом певних наукових досліджень ще до їх завершення; сприяють розвитку науки, забезпечуючи оперативну актуалізацію наукових досягнень; спонукають учених до публікацій своїх праць; слугують своєрідним науковим форумом для безперервної критичної оцінки наукових гіпотез і теорій.

Зарубіжний досвід свідчить, що наукові електронні журнали стають важливим джерелом одержання інформації та здобуття знань у всіх галузях науки і техніки, посідають значне місце в системі наукових комунікацій. Саме журнальним статтям належить перше місце в системі наукової комунікації – 68 % запитів американських учених становлять статті [10].

Більшість наукових журналів видається як у друкованому, так і в електронному варіантах, а деякі з

них – тільки в електронній формі. Кількість останніх постійно зростає. За даними 38-го видання Ulrich's International Periodicals Directory до наукових журналів віднесено 49 499 видань, із яких 463 існують тільки в електронній формі, а 8505 видань мають дві паралельні версії: друковану та електронну [2]. Зазначені дані свідчать про формування альтернативної системи наукових публікацій.

Тому актуальним є здійснення аналізу тенденцій становлення і розвитку українських електронних наукових журналів як нового засобу в системі наукових комунікацій, що і є метою статті. Для досягнення мети необхідно було вирішити такі завдання:

- визначити феноменологічні ознаки нової соціально-комунікаційної ситуації в науці;
- простежити розвиток зарубіжних електронних наукових журналів;
- здійснити аналіз видань науково-дослідних установ України, представлених в інтернеті;
- визначити основні завдання бібліотек щодо поширення електронних журналів як нового засобу в системі наукових комунікацій.

Сучасна соціально-комунікаційна ситуація в науці характеризується розширенням і збагаченням каналів, засобів, інструментів інформаційного обміну. По-перше, розвиваються сучасні телекомунікаційні системи і технології, що впливає на природу, об'єм і зміст інформації. По-друге, зростають роль і значення інформації та знань. По-третє, збільшується кількість міжнародних учасників процесу циркуляції наукової інформації і знань, значення порівняльних транснаціональних досліджень. По-четверте, удосконалюється використан-

ня результатів наукових досліджень і технічних засобів зі збору, концентрації, подання й узагальнення даних. По-п'яте, існуючі форми подання знань переносяться в нове технологічне середовище, формуються нові інструменти, засоби, форми інформаційної взаємодії у вигляді веб-сторінок наукових установ, окремих учених, наукових журналів, наукових конференцій, дискусійних груп, форумів тощо, що сприяє виникненню нових відносин між автором, редактором, видавцем, бібліотечною установою і споживачем наукової інформації. По-шосте, принципово змінюється місія бібліотек: від збереження інформації до організації доступу в режимі реального часу і доставки інформації на робоче місце вченого.

Виникнення нового виду ресурсу у формі електронних видань спричинило нові проблеми в бібліотеках, видавництвах, користувачів, що пов'язано з дотриманням авторського права, архівним зберіганням електронних варіантів, особливо у випадку, коли видання існує виключно в телекомунікаційній мережі. Незважаючи на те, що видавці, агенції та служби інформації перебирають на себе функції бібліотек, використовуючи при цьому різні схеми агрегації інформації та доступу до неї, бібліотечні установи залишаються основним каналом забезпечення доступу до електронних наукових видань. Доступ до періодичних видань провідних міжнародних видавництв українські бібліотеки вирішують на засадах участі в проєктах «Електронна інформація для бібліотек», «Доступ до електронних журналів для вчених нових незалежних держав» [9; 15]. Поряд з найбільшими міжнародними видавничими компаніями (Elsevier, Springer, Academic Press, Kluwer та інші), до яких мають доступ українські бібліотеки в рамках програм і проєктів, створюють і розвивають програми електронного видання власної наукової продукції науково-дослідні установи та вищі навчальні заклади України. Це свідчить, що традиційний метод подання наукових знань значно змінився за останні роки. Формуються нові комунікаційні відносини, змінюється місія бібліотек. У діяльності бібліотек термін «електронний журнал» трактується як перспективний засіб наукових комунікацій.

Вважається, що перший етап – етап появи електронних журналів – тривав з 1990 до 1995 р. Перші електронні журнали виникли в галузі гуманітарних та соціальних наук. У 1990 р. у США було започатковано один із перших електронних журналів, що розміщені в інтернеті – *Psycolique* [13].

Його інноваційність полягала у запровадженні відкритого рецензування групою фахівців в електронному середовищі. У тому ж році Інститут наукової і технічної інформації (INIST), який є французьким центром документації, розпочав (оцифрування 1500 міжнародних наукових журналів на систематичній основі [16]. У першому виданні «Довідника» з електронних журналів, бюлетенів та академічних проблем (*Directory of Electronic Journals, Newsletters and Academic Discussion*), який вийшов друком у 1991 р., міститься інформація про 27 електронних видань, сім з яких мали оглядовий характер [4]. У 1993 р. корпорація *Bel Laboratories*, Каліфорнійський університет та видавництво *Springer-Verlag* через мережу почали здійснювати передачу повних текстів і зображень із 32 журналів із молекулярної біології та радіології. З 1994 р. ця послуга набуває поширення в Європі (близько 100 назв журналів) [3]. У цей період кількість академічних електронних журналів була незначною. В 1995 р. OCLC запропонувала програму поширення електронних журналів, у яких використовувався графічний інтерфейс та широкі можливості для пошуку повнотекстових даних [3]. Завершення даного етапу засвідчило, що провідні видавці не бажають бути осторонь цього процесу. Наприклад, значна кількість академічних видавців Великобританії заявила про свої наміри забезпечити повний доступ до всіх своїх журналів [15].

Наступний етап пов'язується з появою веб-технологій як простої в користуванні системи для мережевої комунікації. Саме веб є важливим компонентом інфраструктури, що підтримує електронні журнали. Окрім цього, поштовхом до поширення електронних журналів стала світова криза видавничої діяльності. 1997 р. став роком створення значної кількості служб, які працюють з електронними журналами: *Blackwells Electronic*, *Journal Navigator*, *SwetsNet*, *Information Quest*, *OCLC Firstsearch Electronic*, *Collection Online* тощо [8]. У виданні «Довідника» 1997 р. надається інформація вже про 2500 електронних періодичних видань, з яких близько 1000 є оглядовими [4].

Усі електронні наукові журнали висувають високі вимоги до якості вміщуваних матеріалів. Проте вони мають істотні відмінності. Одні містять тільки наукові, теоретико-методологічні, фундаментальні статті, інші подають різнопланові матеріали: від редакційних статей до оглядів та інформації про заходи. Деякі електронні журнали публікують лише ті статті, які взагалі не можуть бути надруковані у традиційній формі.

Електронні наукові журнали – це «...періодичні видання, що містять статті, з якими ознайомилася і дала свій коментар редакційна група з метою відповідності матеріалів стандартам якості предметної області» [8]. Тобто до електронних наукових журналів відносять ті, в яких наукова якість електронних публікацій не відрізняється від якості публікацій у традиційних виданнях. Це зумовлено тим, що наукові журнали завдяки системі рецензування гарантують якісний рівень своїх публікацій, що забезпечує концентрацію в них найважливіших наукових результатів, гарантує фіксацію наукового пріоритету і авторського права на одержаний результат, привертає увагу дослідників для вивчення матеріалів.

У світовій практиці формування електронних журналів відбувається у двох напрямках:

- паралельно з друкованим варіантом видавництво подає електронну версію або відскановану копію в інтернеті з архівами – паралельне видання;
- журнали публікуються тільки в електронній формі – оригінальне електронне видання [16].

Тобто більшість паралельних видань є копією друкованої форми без додавання нових характеристик. Оригінальні електронні журнали пропонують включення графіки, звуку, анімації, що стає потенційним фундаментом їх значної популярності та зростаючих відмінностей від друкованих. Такі журнали стають місцем інтегральної наукової комунікації, де автори, редактори, видавці, користувачі працюють в одній системі [8]. Вони мають принципово нові пошукові можливості, перспективу здійснення зворотного зв'язку з користувачами на новому порівняно з традиційним рівні [4]. Оригінальний електронний журнал є не тільки актуальним за змістом, але й має форму добре організованої, легко доступної і простої у використанні інформаційної системи.

До вищезазначених типів електронної форми журналів додається ще один, який розширює друковану форму посиланнями; доповнює текст графічною та іншою інформацією; має пошукову систему. Розширені видання набувають все більшого визнання в наукових колах.

Таким чином, наявним є поступове перетворення статті в основну структурну одиницю системи наукових комунікацій в електронному середовищі [8]. Про це свідчить постійне збільшення кількості електронних журналів в інтернеті. Професійні періодичні видання сприяють системному відстеженню та накопиченню достовірної інформації.

Вони розглядаються як важлива ланка інформаційного забезпечення теоретичних розробок та практичних заходів. Їх аналіз надає змогу отримати повне уявлення стосовно видань, їх тематики, форми і глибини подання матеріалу, видавця, засобів доступу. Бібліотекар університету Гетеборга Jan Szczepanski підготував два списки журналів, які існують в інтернеті та надають вільний доступ до повних текстів статей. Усього до списків входить більше 4300 назв наукових журналів із математики, фізики, хімії, філософії, літературознавства, мистецтва, інформатики, бібліотечної діяльності, у той час як у директорії DOAJ представлено 1700 часописів [14]. Зазначені дані свідчать, що відбувається постійне зростання кількості електронних журналів у відкритому доступі. Прихильниками відкритого доступу до наукової інформації є не тільки зарубіжні, але й українські науковці, які зазначають, що науковий прогрес ґрунтується на повному і відкритому доступі до даних та знань. Доступність має обмежуватися лише інтересами національної безпеки, захистом конфіденційності та недоторканості, правами інтелектуальної власності та ексклюзивними правами, які діють певний час [5]. На користь відкритого доступу свідчить те, що інформація набуває системної ефективності лише за умови її необмеженого поширення, абсолютної доступності [11]. Тобто успіх відкритої політики залежить не стільки від колективних дій конкретної спільноти, скільки від спеціально визначених процедур та умов наукової комунікації. Проблема полягає не в наявності або відсутності власне інформації та знань, а в рівні інформаційних сполучень, характері інтелектуальної взаємодії.

Звичайно, важливим фактором є достовірність результатів досліджень, на яких ґрунтуються ці дослідження і які надають можливість відтворення подібних результатів колегами. Обмеження доступу до даних та необхідність повторно збирати дані з оригінальних джерел підриває можливість розповсюдження знань [5]. В умовах інформаційної відкритості соціум перетворюється на систему, яка справді самоорганізується, а найбільшу гарантію безпеки мають сьогодні країни, інформаційний і науковий стан яких відповідає відкритості спілкування [11]. Закрита модель доступу до наукових знань і даних є неприйнятною.

Безперечно, формування електронних наукових видань сприяє досягненню якісно нового рівня повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб суспільства в наукових знаннях. Тому

посилюється увага до підготовки електронних форм наукових журналів у науково-дослідних установах України. Їх кількість неухильно збільшується: в 1991 р. інститути та науково-дослідні установи НАН України видавали 54 журнали, у 1992 – 55, 1993 – 60, 1994 – 62, 1995 – 63, 1996 – 64, 1997 – 63, 1998 – 68, 1999 – 70, 2000 – 73, 2001 – 75 [6], нині – 79. Серед 79 наукових академічних журналів 25 часописів друкуються англійською мовою, з яких 17 журналів перевидаються англійською мовою за кордоном («Альгологія», «Кинематика и катализ», «Прикладная механика», «Химия и технология воды» тощо), а вісім – редакції самі здійснюють переклад («The Paton welding journal», «Experimental oncology», «Ukrainian journal of Physics» та інші). Третина часописів науково-дослідних інститутів НАН України вже має електронні версії в інтернеті, що сприяє популяризації журналів та поширенню інформації про українські наукові розробки. Зростає кількість наукових видань, які публікують статті паралельно кількома мовами (українською, російською, англійською) [12].

Розвитку електронних наукових видань сприяє запровадження наказу Міносвіти, Національної академії наук і ВАН України за номером 1329/9928 від 18 жовтня 2004 р. «Про затвердження Положення про електронні наукові фахові видання». Згідно з цим документом, наукові журнали в електронній формі визнаються фаховими. Тобто, «вони враховуватимуться при захисті дисертаційних робіт за умови дотримання вимог, зазначених у спільному наказі» [7]. До таких видань відносять оригінальні електронні журнали, які не мають друкованої форми.

У рамках вивчення науково-галузевих комунікацій були розглянуті електронні наукові видання науково-дослідних установ Національної академії наук України, Академії медичних наук, Української академії аграрних наук. Системному відстеженню та накопиченню достовірної інформації про вітчизняні наукові періодичні видання як важливу ланку інформаційного забезпечення науки сприяють бази даних УкрІНТЕІ «Наукові періодичні видання України», про електронні видання – моніторинг веб-ресурсів. Усього виявлено 87 назв наукових журналів в українському сегменті інтернету, що становить експериментальну сукупність для подальшого аналізу. Автор не претендує на вичерпну повноту, оскільки підрахунок кількості електронних журналів є досить складним і динамічним процесом.

Вивчення наукових журналів здійснювалося за такими характеристиками:

- галузевими науковими комплексами;
- відомчою підпорядкованістю організацій-засновників;
- датою започаткування друкованої та електронної форм;
- кількістю випусків на рік;
- мовою;
- формою подання інформації.

Здійснений аналіз свідчить, що електронні наукові журнали або збірники наукових праць науково-дослідних установ України є перспективним засобом просування наукового знання до широкого кола фахівців для формування нового знання. Електронні наукові видання починають відігравати провідну роль в інформаційному обміні між ученими та фахівцями.

Тематична структура періодичних наукових видань відповідає основним напрямкам досліджень, які здійснюються в організаціях – засновниках цих видань. Збільшення кількості назв, їх випусків та обсягів свідчить про розвиток української науки.

Процеси подання електронних версій та створення оригінальних наукових електронних журналів є досить нерівномірними в різних галузях науки. Серед досліджених електронних видань 34 % становлять видання природничого спрямування, 33 % – технічного, 16 % – медичного, 13 % – гуманітарного, 2 % – сільськогосподарського. В основному це – паралельні видання журналів із технічних наук, історії, фізики, хімії, наукознавства, медицини, які надають доступ до архівів своїх видань та мають авторитет на міжнародному рівні. До таких видань належать:

- «Східний світ» Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського, «Condensed Matter Physics» Інституту фізики конденсованих систем – доступ до матеріалів журналів з 1993 р.;
- «Фізика низьких температур» ФТНТу ім. Б. І. Веркіна друкується також англійською мовою спільно з Американським інститутом фізики «Low Temperature Physics» – доступ до архіву журналу з 1996 р. з можливостями пошуку;
- «Наука. Релігія. Суспільство» Інституту програмних систем – доступ до архіву публікацій статей українською та англійською мовами з 1997 р., резюме – російською та англійською;
- деякі наукові періодичні видання Інституту історії України, серед яких електронна версія «Українського історичного журналу» – доступ до повних текстів з 1998 р.;

- «Сучасні проблеми токсикології» Інституту екологієни і токсикології ім. Л. І. Медведя – доступ до повних текстів останнього номера;
- «Український біохімічний журнал» Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна, «Український фізичний журнал» Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова мають можливість переглянути зміст і надають доступ до повних текстів з 2000 р.;
- «Експериментальна онкологія» (Experimental Oncology) Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького – доступ до змісту кожного номера, рефератів та повної версії матеріалів з 2002 р.;
- «Фізіологічний журнал» Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця має окремий веб-сайт, на якому розміщено інформацію про журнал, редакцію, зміст, інструкцію для авторів, умови підписки, архів з 2003 р. та ін.

Представлення наукових журналів в інтернеті сприяє виходу української науки на міжнародний рівень, підвищує авторитет наукових видань та рівень їх цитування. Так, одним із журналів, що має високий індекс цитування серед українських наукових видань, є щомісячник «Фізика низких температур», в якому публікуються (у відкритому доступі) як оригінальні статті, так і короткі повідомлення, листи до редакції, огляди актуальних проблем фізики низьких температур, історичні матеріали, повідомлення про нові прилади тощо. В електронному архіві надано можливість здійснювати пошук за тематичними рубриками, назвами статей, прізвищами авторів, певними періодами тощо. Подають до журналу результати своїх досліджень учені з Європи, Америки, Росії (до 38 % публікацій). З кожним автором редакція спілкується за допомогою електронної пошти. Журнал анонсують майже всі провідні реферативні служби: Current Contents, Current Physics Index, Physics Abstracts, SPIN, Science Citation Index [1]. Міжнародний характер наукових журналів підтверджує інтернаціональний склад їх редакційних колегій та авторських колективів.

Електронні версії українських наукових журналів виставляються, зазвичай, на веб-сайтах науково-дослідних установ, які є їх видавцями, у розділах «Видання», «Видавнича діяльність», «Публікації», «Журнали», «Інші підрозділи». Деякі з них

подані в інтернеті як окремі веб-сайти чи веб-сторінки. Електронна форма більшості українських наукових видань має лімітовану версію. Серед експериментальної сукупності близько 20 % видань надають доступ тільки до змісту випусків, 27 % пропонують реферати або анотації статей, а на доступ до повних версій пропонується підписатися або замовити електронною поштою. 24 % надають повні тексти, з них 6 % є повною електронною копією друкованого видання, а 18 % – розширеною (відрізняються від друкованої форми наявністю додаткової інформації та можливостями пошуку). Деякі видання пропонують доступ тільки до останнього номера. Декілька науково-дослідних установ надають відомості тільки про загальну інформацію друкованого видання, зокрема правила для авторів.

Доступ до оригінальних електронних наукових видань організовано на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі «Електронні наукові фахові видання», де розміщено 4 назви таких журналів: «Анали Мечніковського інституту» (2005); «Державне управління: теорія і практика» (2005); «Спортивна наука України» (2005–2006); «Історія науки і біографістика» (2006).

Проведене дослідження засвідчило, що:

1. У системі наукових комунікацій значне місце займають електронні наукові видання українських науково-дослідних установ, становлення і розвиток яких відбувається в напрямках, котрі набули поширення у світовій практиці. Серед особливостей становлення українських електронних наукових видань можна відзначити, по-перше, становлення і розвиток організації доступу до лімітованої версії друкованого видання; по-друге, розвиток розширеної форми, що додає нові характеристики в електронному вигляді до друкованої форми; по-третє, становлення оригінальних електронних фахових видань, які набувають значення і отримують підтримку на державному рівні, про що свідчить прийняття наказу «Про затвердження Положення про електронні наукові фахові видання».

2. Дослідження характеристик електронних наукових видань свідчить, що їх виникнення і становлення в Україні відповідає комунікаційній ситуації в науці і суспільстві.

3. Розвитку наукових комунікацій в електронно-

му оточенні сприяє бібліотечна діяльність. Для ефективного використання електронних наукових видань науковою спільнотою перед бібліотеками постає завдання їх аналізу з метою систематизації та організації посилань на них за умови дотримання правових норм. Наявність таких посилань у формі комунікаційних навігаторів істотно розширить можливості науковців у доступі до результатів наукових досліджень своїх колег. Бібліотеки в такому разі стають фактично провідниками до світу знань, що, у свою чергу, потребує вирішення багатьох невідкладних проблем:

- створення загальнодержавної системи наукових електронних періодичних видань як провідного компонента сучасної системи наукової комунікації, що полягатиме в корпоративному формуванні в бібліотеках систематизованих та структурованих зібрань на засадах нормативно-правової взаємодії з їх видавцями та авторами;
- організація комфортного доступу до впорядкованих електронних зібрань наукової періодики;
- постійний моніторинг електронних наукових видань, їх обробка, структурування та поширення через систему комунікаційних навігаторів.

Вирішення зазначених завдань сприятиме поширенню сучасного засобу комунікації, яким є електронний журнал.

Література

1. Бишоп К. Т. Как редактировать научный журнал / К. Т. Бишоп. – Х.: ФТИНТ НАН Украины, 1999. – 188 с.
2. Босина Л. В. Интернет – источник комплектования библиотек СО РАН иностранными научными журналами / Л. В. Босина, Т. А. Миськова // Материалы VI научной сессии ГПНТБ СО РАН (Новосибирск, 9–10 нояб. 2000 г.) / Отв. ред. Е. Б. Соболева. – Новосибирск: ГПНТБ СО РАН, 2001. – С. 24–32.
3. Булдакова Е. В. Информационно-библиографическое обеспечение специалистов в сетевой среде коммуникаций: Дис. ... канд. пед. наук / Е. В. Булдакова. – М., 2004. – 184 с.
4. Гарбо О. Информационные службы, библиотеки, архивы / О. Гарбо // Доклад ЮНЕСКО. – 2000. – С. 59–65.
5. Згуровський М. З. Загальні тенденції розвитку інформаційного суспільства у глобальному контексті: трансформація світового устрою / М. З. Згуровський // Інформаційне суспільство. Шлях України. – К., 2004. – С. 104–114.
6. Зелінська Н. «Традиційна» наукова періодика у дослідженнях зарубіжних учених: проблеми та перспективи / Н. Зелінська // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. Восьмої всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24–26 жовт. 2003 р. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики; за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2003. – С. 569–584.
7. Костенко Л. Й. Електронні наукові фахові видання в системі наукових комунікацій України / Л. Й. Костенко. – [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
8. Лаврик О. Л. Академическая библиотека в современной информационной среде / О. Л. Лаврик. – Новосибирск: ГПНТБ СО РАН, 2003. – 250 с.
9. Манятина Е. Электронные ресурсы агентства EBSCO: изучения использования в областной библиотеке / Е. Манятина // Бібл. форум України. – 2004. – № 2 (4). – С. 19–21.
10. Маркусова В. А. Статья в научном журнале как основной источник информации для выполнения фундаментальных исследований в РАН / В. А. Маркусова, А. Я. Родионов // НТИ. – Сер. 1. – 1998. – № 9. – С. 21–28.
11. Річицький В. Відкритість інформації як універсальна вимога / В. Річицький // Вісник НАН України. – 2003. – № 9. – С. 26–45.
12. Родзінська О. Науковим часописам – увага НАН України / О. Родзінська // Бібліотечний вісник. – 2005. – № 2. – С. 49–50.
13. Хічкок С. Видання електронних журналів: Британські перспективи / С. Хічкок, Л. Карр, В. Холл // Електронні журнали. – К.: Британська Рада в Україні, 1999. – С. 4–28.
14. Электронные ресурсы – Архив. – 2005. – [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eril.ru>.
15. Ярошенко Т. Електронні журнали: нові можливості для бібліотек України / Т. Ярошенко // Бібл. форум України. – 2004. – № 2 (4). – С. 15–18.
16. Lopovici Ch. Развитие новых информационных технологий для библиотек / Ch. Lopovici // Доклад ЮНЕСКО. – 2000. – С. 65–66.

УДК 050:002]001.895

Неоніла АРТАМОНОВА,

керівник інформаційного відділу

Інституту медичної радіології ім. С. П. Григор'єва АМН України, канд. біол. наук, докторант ХДАК

Стан інформаційного забезпечення медичних нововведень

У статті розглядаються результати анкетування медичних фахівців щодо інформаційного забезпечення інноваційної діяльності. Було проаналізовано 543 анкети, на які відповідали 256 кандидатів, 181 доктор наук та інші фахівці.

Ключові слова: інформаційна діяльність, анкетування, інноваційна діяльність, медичні нововведення.

Сучасний стан науково-технічного прогресу формується на ґрунті нової парадигми використання знань та інновацій як найважливіших ресурсів. Ефективність інноваційної діяльності залежить від існуючої в країні системи управління нею, стратегія якої визначається новим, нетрадиційним мисленням творця. Отримання нових знань певною мірою повинне спиратися на синтез уже існуючих наукових і патентно-інформаційних ресурсів. Важливою складовою частиною процесу наукових досліджень є науково-інформаційна діяльність, спрямована на пошук, систематизацію, збереження, аналітичне оброблення, поширення наукової медичної інформації. Визначення якості та кількості необхідної інформації, її достовірності, оперативності, виду та доступності необхідних електронних ресурсів стає важливим завданням для співробітника наукової бібліотеки або патентно-інформаційної служби. Все це найбільш актуально з точки зору інноваційної спрямованості розвитку країни [2; 6; 8].

Дедалі частіше науковці обговорюють шляхи удосконалення патентно-інформаційного забезпечення інноваційної діяльності з урахуванням її цілеспрямованості на деякі особливі напрями [1; 4; 7]. Одним із таких напрямів є інформаційне забезпечення нововведень. Впровадження та трансфер нововведень (інновацій) – це не просто поширення науково-технічної інформації, яку можливо тиражувати. На етапі народження технології ще важко говорити про технологію як об'єкт трансферу, і потрібно багато зусиль патентно-інформаційних

служб наукової установи, спрямованих на реалізацію системи інформаційного забезпечення всього періоду її «становлення» і формування ринку.

Інноваційні процеси у медицині, з погляду наукознавчих позицій, варто розглядати як інформаційні технології, адже кожний без винятку інноваційний акт починається з використання наукової інформації і цим же закінчується. Навіть існує визначення, що для успішного здійснення інноваційного процесу в цілому та його окремих етапів обов'язково потрібно усунути інформаційні та комунікаційні перепони, тобто створити оптимальний інформаційний і комунікаційний комфорт для згаданого процесу [3; 9].

У медицині є багато перспективних технологій, але не було технології їх просування у практику. З урахуванням того, що зі 100 розробок прикладного характеру доходять до кінцевого пункту 5–6, а в медицині ще менше, постає необхідність у створенні ефективної системи їх інформаційного забезпечення.

Метою статті є оцінка інноваційної культури медичних фахівців для удосконалення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності медичної галузі.

Для реалізації поставленої мети було проведено соціологічне дослідження з використанням експертного опитування фахівців медичних наукових установ.

У результаті анкетування медичних фахівців було отримано 543 анкети. В анкетуванні взяли участь 19 керівників установ, 22 заступники ди-

ректора з наукової роботи, 67 лікарів, 341 науковий співробітник, 20 патентознавців, 9 інженерів та 58 осіб, які займають інші посади. Серед них – 181 доктор наук та 256 кандидатів медичних, біологічних та інших наук. Із них академіків – 2, членів-кореспондентів – 4, професорів – 99, доцентів – 11, старших наукових співробітників – 198 та осіб без вченого звання – 225.

Більшість респондентів (17,8 %) беруть участь в інноваційній діяльності установи шляхом виконання науково-дослідних робіт (НДР), створення і оформлення винаходів, корисних моделей та інших об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) (14,0 %).

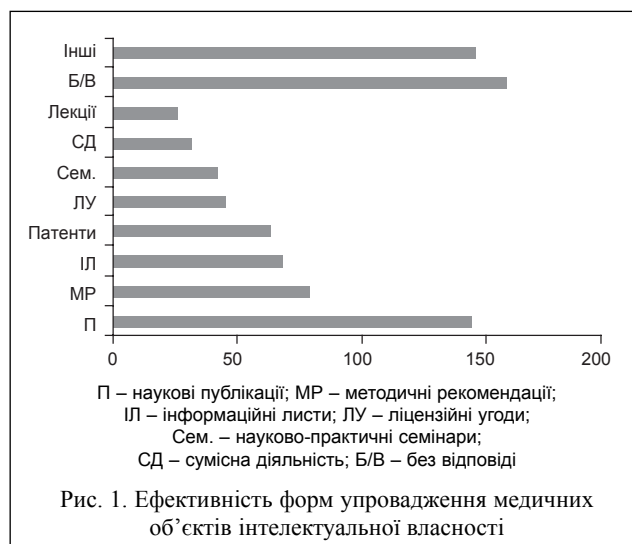
Під об'єктом інноваційної діяльності більшість респондентів розуміє винахід (47,3 %), інноваційний продукт (36,6 %), інноваційний проект (35,7 %), розробку (34,1 %), інноваційну програму (30 %), впроваджену новачію (24,7 %), ідею (23,6 %), інноваційну продукцію (20,6 %).

Під інноваційною діяльністю респонденти розуміють цикл від появи ідеї до її використання – 263 (48,4 %), проведення науково-дослідних робіт – 217 (40,0 %), практичне використання розробки – 187 (34,4 %), використання НДР – 170 (31,3 %), комерціалізацію результатів НДР – 122 (22,5 %) і 3 (0,5 %) розуміють інше.

У сфері використання фахівцями законодавства щодо інтелектуальної власності 55,0 % респондентів відзначили оформлення прав на винаходи, корисні моделі, товарні знаки; 30,4 % респондентів – впровадження нововведень у практичну діяльність та 25,8 % респондентів – при оформленні авторських прав.

Одним із прикладів недостатньої інноваційної компетенції спеціалістів є відсутність знань про існування в установі видів об'єктів інтелектуальної власності. Більшість визнала, крім винаходів (85,8 %), бази даних (32,6 %) та комп'ютерні програми (25,2 %), які не є предметом розроблення у медичних закладах, а можуть тільки використовуватися ними.

Серед найефективніших форм упровадження та трансферу об'єктів інтелектуальної власності респонденти відзначили методичні рекомендації (59,1 %), інформаційні листи (44,4 %); ліцензійні угоди (39,0 %); семінари (38,3 %); лекції (36,5 %) та ін. (рис. 1). Недаремно методичні рекомендації вийшли на перше місце, оскільки регламентують, роз'яснюють, деталізують застосування нововведень. Тільки за останні 5 років у медичній галузі підготовлено 840 методичних документів, кількість яких зростає [5].

Більшість респондентів (95,2 %) відзначили залежність ефективності інноваційної діяльності від якості її інформаційного супроводу. Тому для оптимізації інформаційного забезпечення інноваційних процесів особливе значення має те, що при отриманні інформації про нові медичні технології найбільший попит мали: періодичні наукові видання (86,0 %), інтернет (76,2 %), автореферати дисертацій (56,5 %), бюлетені промислової власності (51,0 %), інформаційний бюлетень нововведень АМН України (49,0 %) та інформаційний бюлетень нововведень МОЗ України (39,2 %). А найбільш інформативними з них респонденти вважають інтернет (56,4 %) та періодичні наукові видання (47,7 %).

Той факт, що інтернет відзначений респондентами як основне джерело отримання інформації дуже насторожує, оскільки, з одного боку, це свідчить, що інші джерела – або невідомі, або неінформативні, а з другого – про низьку якість отриманої інформації, повнота якої недостатня для науковців. Інколи незрозуміло, чи можливо її використовувати при патентно-інформаційних дослідженнях при обґрунтуванні новизни, актуальності наукових досліджень. Крім того, ця інформація для бібліотек та інформаційних служб слугує орієнтиром при плануванні методичного забезпечення роботи користувачів в інтернеті.

Враховуючи важливість наукового обґрунтування доцільності планування, виконання та впровадження результатів наукових досліджень, яке базується на результатах проведення інформаційних досліджень, була надана оцінка значущості її видів (патентні, інформаційні, маркетингові, патентно-кон'юнктурні дослідження та дослідження патентної чистоти – порушення прав власників ОІВ за 5-бальною шкалою (див. таблицю).

Таблиця

Оцінка значущості напрямів дослідження у забезпеченні інноваційної діяльності за 5-бальною шкалою

Дослідження, що забезпечують інноваційну діяльність	Кількість респондентів, які оцінили значущість напрямів дослідження (%)				
	на «5»	на «4»	на «3»	на «2»	на «1»
Патентні дослідження	63,9	10,7	4,6	4,4	1,7
Інформаційні дослідження	50,3	18,4	23,4	3,5	1,8
Маркетингові дослідження	18,8	16,8	12,9	3,1	4,1
Патентно-кон'юнктурні дослідження	16,0	14,7	9,9	6,4	3,9
Дослідження порушення прав власників ОІВ (інновацій)	15,3	10,5	9,9	3,7	9,4

Як свідчать дані, наведені у таблиці, перевагу отримали патентні (63,9 %) та інформаційні дослідження (50,3 %).

Нормативно-методична допомога у підвищенні ефективності впровадження розробок, на думку респондентів, потрібна у вигляді нормативно-правової і методичної літератури з інноваційної діяльності (9,7 %), забезпечення можливості доступу до міжнародних інформаційних ресурсів в інтернеті (5,4 %), проведення спеціалізованих семінарів щодо обміну досвідом (консультативна допомога) захисту ОІВ (4,9 %).

Пропозицій щодо удосконалення системи впровадження нововведень надійшло багато. Серед них треба зосередити увагу на таких, як інформаційний супровід (ІС) (7,7%), фінансова підтримка (ФП) (6,1 %), економічна обґрунтованість (ЕО) (5,9 %). Багато фахівців (31 %) не дали відповіді (Б/В) (рис. 2).

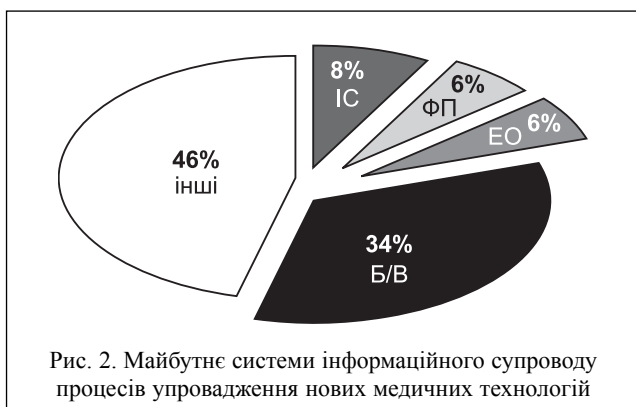

Рис. 2. Майбутнє системи інформаційного супроводу процесів упровадження нових медичних технологій

На думку більшості респондентів (22,4%) щодо удосконалення інноваційної діяльності медичної галузі, необхідно підвищити рівень державного фінансування фундаментальних та прикладних НДР із цільовим використанням коштів. Викликає стурбованість той факт, що 43 % фахівців не відповіли на це запитання.

Підсумовуючи зазначене вище, підкреслимо, що сьогодні здійснювати інноваційні процеси в систе-

мі охорони здоров'я без належного інформаційного супроводження – априорі приректи цю справу на невдачу.

Для здійснення ефективної системи інформаційного забезпечення медичних інновацій необхідно вирішити низку питань організаційного плану, тобто розробити систему управління інформаційними ресурсами медичних установ, у тому числі із заходами щодо підвищення рівня інноваційної культури спеціалістів галузі, забезпеченням консультаційної допомоги користувачам із отримання сучасної патентної та науково-медичної інформації, освоєння технології роботи з інформаційно-пошуковими системами в інтернеті.

Не менш важливою є функція методичного забезпечення процесів патентно-інформаційних досліджень, пошуку та аналізу наукової інформації, яку необхідно вирішувати на базі комплексного підходу до бібліотечно-бібліографічної роботи з патентно-інформаційними ресурсами, яку б виконували бібліотечні фахівці разом із інформаційними та патентними службовцями.

У подальшому доцільним буде продовжити дослідження проблеми опанування користувачами патентно-інформаційних ресурсів, виявлення найбільш інформативних ресурсів та оптимізації навігації в інтернеті шляхом створення методичних посібників.

Проблемою сьогодні може бути також формування системи оцінки отриманої інформації, баз даних та веб-сайтів із використанням бібліометричного аналізу.

Література

1. Барчук Ж. В. Інформаційно-патентне забезпечення в Україні: сервісні можливості // Вісник Книжкової палати. – 2002. – № 2. – С. 31–34.
2. Інноваційні процеси в галузі охорони здоров'я дітей та підлітків з позицій наукознавства / М. М. Коренев, Т. П. Сидоренко, Т. В. Фоміна, Г. П. Мельник // Проблеми сучасного медичного наукознавства: Матеріали

наук.-практ. конференції, Тернопіль, 18–19 трав. 2006 р. – Тернопіль, 2006. – С. 58–59.

3. *Кривіч Т.* Можливості використання сучасних технологій у роботі галузевого патентного фонду ДНМБ МОЗ України // *Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – 2004. – Вип. 13. – С. 229–236.

4. *Кулаковська Т.* Науково-інформаційна діяльність у науково-дослідних установах НАН України (2002 р.) // *Бібліотечний вісник.* – 2003. – № 3. – С. 45–50.

5. *Новгородська Л. М., Мовчун Н. О.* До питання підвищення ефективності підготовки деяких засобів наукової комунікації // *Проблеми сучасного медичного наукознавства: Матеріали наук.-практ. конференції, Тернопіль, 18–19 травня 2006 р. – Тернопіль, 2006.* – С. 76–78.

6. *Огуннаїке Ж.* Науково-бібліографічна система па-

тентно-інформаційного забезпечення в контексті вимог інноваційної діяльності // *Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – 2004. – Вип. 13. – С. 222–228.

7. *Орлеанська Н.* Медичні бібліотеки в інформаційно-му забезпеченні інноваційних процесів у медичній галузі // *Бібліотечний вісник.* – 2004. – № 1. – С. 20–25.

8. *Уваренко А. Р.* Інноваційна політика вітчизняної охорони здоров'я: проблеми та шляхи її вирішення // *Охорона здоров'я України.* – 2001. – № 1 (1). – С. 34–36.

9. *Уваренко А. Р.* Сучасне уявлення про інноваційні процеси в охороні здоров'я та проблеми для вирішення // *Наукові інформаційні проблеми забезпечення інноваційних процесів у галузі: Матер. наук.-практ. конф., Київ, травень 2002 р. – К., 2002.* – С. 3–6.

УДК 004:001(477)+007:37(477)

Тетяна ЯРОШЕНКО,

директор наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Наукові комунікації XXI століття: електронні ресурси для науки та освіти України

Статтю присвячено загальним проблемам сучасного етапу розбудови інформаційного суспільства та суспільства знань, актуальним питанням інформаційного забезпечення вчених та освітян України, у тому числі через проект INTAS. Окреслено тенденції розвитку сучасних моделей наукової комунікації, у тому числі електронні видання. Розглянуто окремі аспекти нових моделей (відкритий доступ та ін.), трансформації ролі бібліотек з огляду на необхідність розбудови колекцій електронних ресурсів, а також питання життєвого циклу електронних ресурсів у бібліотеках.

К л ю ч о в і с л о в а: інформаційне суспільство, наукові комунікації, електронні видання, електронні бібліотечні ресурси, наука, освіта.

Усього лише 15 років тому, в серпні 1991 р., «батько» «всесвітньої павутини» Тім Бернерс-Лі створив перший у світі веб-сайт, опублікувавши на ньому опис нової технології World Wide Web (WWW), заснованої на протоколі передачі даних HTTP, системі адресації URI і мові гіпертекстової розмітки HTML. Ця історична подія ознаменувала нову еру розвитку людства, яку часто називають четвертою революцією. Дійсно, з появою комп'ютерних комунікаційних технологій, і особливо інтернету та веб, з'явилися нові, майже безмежні можливості не лише у інформаційному забезпеченні, а й у всіх сферах подальшого розвитку цивілізації, яка стоїть на шляху створення інформаційного суспільства, суспільства, заснованого на знаннях (Knowledge society). Епохою четвертої революції (після появи мови, писемності та

книгодрукування) називають сучасний етап розвитку людства – глобальну інформатизацію, коли інформаційна діяльність стала провідним фактором соціально-культурного та суспільного розвитку людства, а ІКТ є сучасним універсальним та багатофункціональним інструментом розвитку держави і суспільства в глобалізованому світі.

Розбудова інформаційного суспільства, а відтак суспільства знань є особливо актуальною для України, потребує інтелектуального забезпечення в усіх сферах життя людини, суспільства, економіки, держави з огляду на світові тенденції, проте має свої суперечності. З одного боку, Україна з 48-мільйонним населенням має один із найвищих у світі індексів освіченості (98 %), величезний інтелектуальний потенціал. З іншого боку, належить до групи країн із низькотехнологічною промисло-

вістю та слаборозвиненою інфраструктурою: технічний рівень і масштаби застосування інформаційних технологій в Україні залишаються значно нижчими порівняно з європейськими показниками. Зокрема рівень охоплення фіксованими телефонними лініями зв'язку в Україні сягає 30 % (у Європі – 40 %); мобільною телефонією відповідно – 5,5 % (50 %); інтернетом – 4,5 % (36 %).

Як відомо, освіта й наука – важливі інструменти суспільної трансформації, які забезпечують цінності та життєздатність суспільства. Тільки спираючись на науку, освіту, технології та інновації країна може вийти на європейський рівень прогресу. Наразі абсолютно зрозумілим є усвідомлення залежності рівня розвитку науки та освіти від рівня впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та формування інформаційної культури. Вченому, досліднику, викладачеві, студенту, спеціалісту потрібні потужні інформаційні ресурси, і вітчизняні, і зарубіжні, швидкий та зручний доступ до світової наукової інформації через наукову періодику, наукову літературу, бази даних тощо. Чи можливо забезпечити такий доступ до інформації в Україні?

Говорячи про моделі наукових комунікацій у XXI сторіччі, звичайно ж, не можна не зважати на стрімкий розвиток новітніх інформаційних технологій, що надають унікальні можливості у розповсюдженні наукової інформації, а інколи і змінюють сам характер наукової комунікації. Важливим джерелом у системі наукової комунікації, її найбільш успішним та вдалим засобом, як відомо, є науковий журнал – першоджерело для опублікування наукових ідей, теорій, результатів досліджень, місце для критичного розгляду нових ідей тощо. Нині нараховують близько 115 тис. назв наукових часописів, з яких від 20 до 45 тис. – електронні (залежно від того, який тип видань вважати такими). Це означає близько 2 млн відрецензованих статей щороку, у яких понад 12 мільйонів науковців пост-гутенбергової ери прагнуть поділитися результатами своїх досліджень і засвідчити авторство свого наукового доробку. Ідеться саме про якісні дослідження, які витримали незалежне рецензування (peer review).

Нову еру у науковій комунікації кінця XX – початку XXI ст. відкрили електронні журнали (як і електронні видання в цілому), забезпечуючи таку оперативність і повноту задоволення інформаційних потреб у знаннях, якої не могло бути в еру друкованих журналів. Від появи наприкінці 1980-х років електронні журнали продовжують виступати

вдалою альтернативою своїм друкованим формам, претендуючи з початку XXI століття вже на пріоритетну роль. Нечуваними з огляду на історію видавничої справи темпами відбувся розвиток електронних журналів за перші 10–15 років їхнього існування (понад 45 тис. на сьогодні). Зрозуміло, що в майбутньому кількість «born digital» публікацій лише зростатиме.

Електронний журнал – періодичне електронне видання (виходить у світ через певні встановлені проміжки часу сталою для кожного року кількістю номерів (випусків), не повторюючи зміст, нумерованими та (чи) датованими випусками, що мають однакову назву), джерело наукової інформації та засіб наукової комунікації, що є закінченим електронним ресурсом, яке вміщує групу електронних документів (статей), які пройшли редакційно-видавничу обробку (для наукових журналів і процедуру рецензування), і мають вихідні відомості, призначені для довготривалого зберігання, розповсюдження у незмінному вигляді, всі копії якого відповідають оригіналу. Префіксні складові термінів, таких як електронний (electronic-), мережевий (networked-), онлайнний (online-), інтернетний (Internet-), вебовий (Web-), що визначають форми, у яких поширюється журнал, є взаємозамінними.

Стрімкий розвиток електронних журналів, безумовні переваги, які мають електронні журнали, призводять навіть до прогнозів щодо припинення вже в недалекому майбутньому видання традиційних (паперових) журналів («криза серіальних видань»). Нові технології спричинили й подальші дискусії у фахових колах навколо моделей наукової комунікації взагалі, і запропонували альтернативні моделі, серед найвідоміших наразі «відкритий доступ» (2 моделі: відкритий архів чи інституційний репозитарій та «журнали відкритого доступу»), а також перехід від журнально орієнтованої моделі у розповсюдженні наукової інформації на модель статейно орієнтовану (pay per article). Для українських науковців, які особливо потерпають від браку доступу до інформації та мають ускладнення (фінансові, мовні, організаційні) у публікаціях у закордонній науковій періодиці, особливо привабливою здається модель відкритого доступу та відкритого архіву. Ініціатива відкритого доступу «стартувала» в 2001 р. як альтернативна модель наукової комунікації, що забезпечує безкоштовний доступ читачів до якісної (рецензованої) наукової літератури у публічному інтернеті з правом читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати, посилатися на повнотекстові статті.

Директорія часописів відкритого доступу (www.doaj.org) у 2006 р. налічує вже понад 2 тис. назв фахових електронних наукових часописів відкритого доступу.

Для читачів вони безкоштовні, вартість рецензування й публікації сплачується науковою інституцією, у якій працює автор, чи самими авторами. Модель відкритого архіву (інституційних депозитаріїв) – публічно доступних архівів науково-освітніх організацій, у яких дослідники архівують свої друковані статті та інші дослідницькі матеріали – також популярна наразі у світі, і вже нараховує 477 архівів зі 41 країни світу, де, окрім друкованих статей, архівуються статті ще недруковані, бакалаврські, магістерські, докторські дисертації тощо. Такі наукові цифрові колекції дають змогу оперативно працювати з різним цифровим контентом, швидко підготувати онлайніві навчальні матеріали, електронні часописи й книжки. Протокол обміну метаданими Ініціативи відкритих архівів (ОАІ) робить архіви сумісними один з одним і користувачі можуть знайти матеріали таких архівів, не знаючи про їхнє існування, розташування й зміст.

За даними Грега Шварца щодо *Astrophysical Journal*, 72 % статей, які друкуються у відкритому інтернет-доступі (переважно у фізичному архіві *ArXiv*), цитуються вдвічі частіше від решти 28 % статей, що друкуються тільки у режимі передплати часопису. Пітер Субер на підставі звіту найбільшого видавця наукових часописів *Reed Elsevier* поравував, що середня кількість «завантажень» статей у *ScienceDirect* за останній рік становить 28, тоді як у випадку часопису відкритого доступу *BioMedCentral* ця кількість сягає 2500. Отже, статті, надруковані у режимі відкритого доступу, використовуються у 89 разів частіше у біомедичних дисциплінах та у 35 разів частіше у фізичних дисциплінах. Серед інших переваг: широкий і вимірювальний доступ читачів, легкість пошуку потрібних текстів, потужна читацька аудиторія, інтеграція до глобальних наукових баз даних, зменшення наукової ізоляції та нові можливості для спільних наукових проєктів. Модель відкритого архіву видається найкращою у справі організації вітчизняних наукових інформаційних ресурсів, зокрема публікацій університетських громад України.

І все ж, журнал на сьогодні як форма наукової комунікації, засіб публікації наукової інформації (точніше джерело першопублікації наукової ідеї: правило Франца Інгельфінгера, колишнього редак-

тора «*The New England Journal of Medicine*», що відстоює виключне право першої публікації результатів дослідження у часописах) – модель, яка з'явилась більше 350 років тому і залишається ефективною, пріоритетною та вдалою моделлю у письмовій науковій комунікації, серцем наукової комунікації, в основі якої лежить рецензування. Отже, функціями наукового журналу є реєстрація авторства, сертифікація якості дослідження (шляхом незалежного рецензування), наукове спілкування та збереження результатів досліджень через видання (у т. ч. електронне).

До переваг електронних журналів (ЕЖ) для користувача слід віднести: оперативність підготовки та поширення публікацій (стаття доступна відразу після схвалення редакційною радою, інколи на 4–6 місяців раніше, ніж у друкованому варіанті журналу); цілодобовий доступ із будь-якого робочого місця в інтернеті (дослідник не має потреби витратити час у бібліотеках); надзвичайно широкий спектр пошукових можливостей, яких просто не могло бути в друкованих журналах; можливість налагодження інтерактивного зв'язку «автор – користувач» (більшість публікацій містять відсилку на електронну пошту або веб-адресу автора); можливість «скачування» публікації (електронний текст зручний для подальшої роботи); навігацію (найбільш поширений метод пошуку інформації у науковців – через цитування, зокрема в журнальних статтях, а веб-технології мають ідеальну платформу для цього, оскільки будуються на зв'язках сайтів та документів, і мають оптимальні можливості для навігації, тож сучасні технології дають змогу через лінки отримати зручний доступ від цитованих робіт до їх повних текстів); як правило, додатковий матеріал ЕЖ, якого немає в друкованому (в т. ч. через мультимедіа); систему персонального налаштування, яка надає користувачеві будь-які персональні налаштування для зручності в пошуці та отриманні необхідної інформації. Для університетів важливою функцією ЕЖ є також їх включення до засобів дистанційної освіти.

Бібліотеки всього світу переживають зараз перехідний етап, змушені працювати з колекцією друкованих журналів, і одночасно з журналами електронними, як і взагалі з електронними ресурсами (е-книгами, е-бібліотеками, е-журналами, базами даних тощо). Досить складний перехідний період для університетських бібліотек, що покликані забезпечити науковою інформацією всю академічну спільноту, налаштувати відповідний кваліфікований, оперативний сервіс доступу до електронних

ресурсів для своїх користувачів у межах не лише бібліотеки, а й усього університетського містечка. До переліку переваг ЕЖ додамо і вирішення спектра бібліотечних питань: практично відсутні витрати на процеси обробки, збереження та циркуляції, а також необхідність опрацювання, зберігання тощо, дефіциту площ у книгосховищах; можливість відстежувати статистику використання, що дає змогу більш кваліфіковано проводити політику комплектування; можливість одночасного використання того ж числа журналу одночасно багатьма користувачами. Окрім того, ЕЖ не може бути загублений, зіпсований, пошкоджений тощо. Управління колекцією електронних ресурсів потребує змін чи не в усіх технологічних процесах, а також у плануванні, відповідному кадровому забезпеченні тощо. І ці зміни вітчизняним бібліотекам ще потрібно буде здійснити.

Бібліотеками України накопичений вже майже семирічний досвід роботи з ЕЖ, починаючи з 1999 р., коли за грантом МФВ було організовано річний доступ до ЕЖ видавництва Springer для 98 бібліотек. З 2000 р. бібліотеки України мають можливість доступу до баз даних EBSCO (див. <http://www.ebsco.com>) за проектом «Електронна інформація для бібліотек» (Electronic Information For Libraries), який є спільною ініціативою Інституту відкритого суспільства (Будапешт) і найбільшого у світі видавництва періодики та компанією EBSCO Publishing. Координатором цього проекту в Україні є Асоціація «Консорціум-Інформатіо» (<http://www.informatio.org.ua>), яка, крім баз даних EBSCO, пропонує цілий спектр електронних інформаційних ресурсів. За досить невеликі кошти, що може собі дозволити кожна академічна установа, можна отримати доступ до 10 баз даних EBSCO (майже 10 тис. назв повнотекстових академічних електронних журналів, довідників тощо). Отже, з майже 150 баз даних, пропонованих EBSCO, для української академічної громади через Консорціум «Інформатіо» пропонуються 10 найпопулярніших: **Academic Search Premier** (мультидисциплінарна БД, охоплює 4650 серіальних видань, з яких 3600 повнотекстових peer-reviewed журналів із ретроспективою чисел, починаючи з 1975 р., серед відомих журналів «Acta Sociologica», «American Historical Review», «American Journal of Political Science», «American Sociologist», «British Journal of Psychology», «British Journal of Sociology», «Central European History», «Contemporary Literature», «Early American Literature», «International Journal of Psychology», «Journal for the Scientific Study of

Religion», «Political Science Quarterly», «Journal of General Psychology», «Journal of International Affairs», «Journal of Politics», «Theological Studies», «Women's Studies» та ін.); **Business Source Premier** (одна з найбільших повнотекстових баз даних надає доступ до більше, ніж 8000 журналів, включаючи 1100 рецензованих видань. Тематично база даних охоплює широке коло питань, які належать до сфери бізнесу, включаючи питання економіки, фінансів, менеджменту, бухгалтерського обліку тощо. База охоплює такі відомі журнали, як «Harvard Business Review», «Administrative Science Quarterly», «Academy of Management Journal», «Industrial & Labor Relations Review», «Journal of Management Studies», «Journal of Marketing Management», «Journal of Marketing Research», «Journal of Marketing», «Journal of International Marketing» та ін.); **Regional Business News** (повнотекстові матеріали з видань США по бізнесу); **ERIC** (інформаційна система, що підтримується Департаментом освіти та Національною освітньою Бібліотекою США – важливе джерело інформації для всіх дослідників проблем освіти. Містить понад 2200 збірок матеріалів і включає в себе посилання на додаткові джерела інформації, алфавітні покажчики та реферати з більше, ніж 1000 журналів з проблем освіти та дотичних тем); **MasterFILE Premier** (забезпечує доступ до повнотекстових матеріалів з близько 2000 видань із ретроспективою чисел, починаючи з 1975 р., і висвітлює широкий спектр питань науково-популярного характеру; також містить 500 повнотекстових довідників («Magill Book Reviews», «American Heritage Dictionary» та ін.), 84 011 біографій, 83 472 архівних документа, а також велику збірку зображень – фотографій, мап тощо. Серед популярних журналів – «Foreign Affairs», «History Today», «Judaism», «Library Journal», «National Review», «Natural History» та ін.); **Newspaper Source** (доступ до вибраних повнотекстових матеріалів із більше, ніж 240 газет та інших джерел поточної інформації таких відомих видань, як «USA Today», «The Christian Science Monitor», «The Times» (London), «Boston Globe», «Detroit Free Press», «Houston Chronicle», «Miami Herald», «San Jose Mercury News» та інші); **MEDLINE** (надає авторитетну інформацію з медицини, догляду за хворими, стоматології, ветеринарії, системи охорони здоров'я тощо. База даних створена Національною медичною бібліотекою США і дає змогу здійснювати пошук рефератів по більше, ніж 4600 сучасних біомедичних журналах); **Health Source** (інформація на теми

здоров'я, включаючи наукову інформацію з медицини, дієтології і раціонального харчування, догляду за дітьми, спортивної медицини та загально-медичних питань; містить повні тексти з близько 300 журналів); **Clinical Pharmacology** (доступ до інформації про сучасні публікації про ліки, які відпускаються за рецептами в США, а також рідкісні ліки трав'яного та рослинного походження, харчові дієтичні добавки, ліки, які продаються без рецепта та які знаходяться на стадії апробації. Ще одна база даних, яку пропонує EBSCO безкоштовно, доступна для всіх охочих, що цікавляться бібліотечно-інформаційними технологіями – спеціалізована бібліографічна база даних **LISTA** – Library, Information Science & Technology Abstracts).

З вересня 2002 р. в Україні реалізується проект INTAS «Доступ до електронних журналів для вчених нових незалежних держав». Проект забезпечує науковців України (виключно через бібліотеки інституцій, де вони працюють) оперативною науковою інформацією з електронних журналів відомої європейської видавничої групи Springer (понад 1200 назв), Blackwell Science (понад 400 назв), бази даних (Zentralblatt Mathematik) та сервісу доставки документів. Очікувалось, що проект діятиме до кінця 2006 р., але проект подовжено до кінця 2007 р. Електронна бібліотека **SpringerLink** (<http://link.springer.de>) відомого наукового видавництва Springer, яке недавно поглинуло інше відоме видавництво Kluwer, забезпечує доступ до повних текстів понад 1200 академічних журналів, здебільшого це природничі науки (медицина, фізика, хімія, біологія, біохімія тощо) та близько 30 – гуманітарні науки. Серед цих журналів такі відомі українським науковцям назви, як «Anatomy and Embryology», «Applied Microbiology and Biotechnology», «Applied Physics», «Archives of Microbiology», «Bioprocess and Biosystems Engineering», «Analytical and Bioanalytical Chemistry», «Colloid and Polymer Science», «Comparative Clinical Pathology», «Computational Statistics», «Computing», «Computing and Visualization in Science», «Current Microbiology», «Ecosystems», «European Journal of Applied Physiology», «European Physical Journal», «European Radiology», «Information Systems and e-Business Management», «International Journal of Biometeorology», «Journal of Biological Inorganic Chemistry», «Journal of Economics», «Knowledge and Information Systems», «Public International Law», «Theory of Computing Systems», «World Journal of Urology» та багато інших. Ретроспектива доступу – з 1996 р., але є і «глибокий архів», тобто з першо-

го числа першого випуску. Сервіс «Online first» навпаки пропонує ознайомитися з найостаннішими відрецензованими вже статтями до їхньої публікації у друкованому вигляді (пошук і цитування таких статей можливий за Digital Object Identifier (DOI)).

Пошук можливий постатейно чи за окремими числами журналу. Всі статті – для зручності користування – організовано у 12 тематичних чи галузевих онлайн-колекцій («Біомедичні науки», «Комп'ютерні науки», «Хімія», «Фізика та астрономія», «Російська Наукова Бібліотека», «Китайська Наукова Бібліотека»). Зручне персональне налаштування дозволяє кожному користувачу (за бажанням) «просити» систему повідомляти про всі нові статті за певним предметом, автором чи назвою журналу, управляти своїми власними налаштуваннями тощо. Система пропонує також досить значний додатковий електронний матеріал до статей (зображення, відео, звук) за допомогою яких можна не лише прочитати про результати дослідження, а й побачити чи почути.

Blackwell Synergy забезпечує доступ до 430 журналів з колекції STM (наука, техніка, медицина) видавництва **Blackwell Science** (<http://www.blackwellpublishing.com>). Серед цих журналів – «Acta Radiologica», «Acta Zoologica», «Animal Science Journal», «Annals of Applied Biology», «Birth: Issues in Perinatal Care», «Animal Genetics», «The Plant Journal», «Health Services Research» та ін. Усі статті доступні в повному тексті в HTML зі зв'язками зі змістом, посиланнями, довідками тощо, а також у PDF – форматі для зручності в роздрукуванні. Працюють також зв'язки за посиланнями, ключовими словами та інформацією про авторів з іншими базами даних, такими як PubMed (MEDLINE) чи ISI, що також значно допомагає в пошуці необхідної інформації.

Zentralblatt MATH (<http://www.zblmath.fiz-karlsruhe.de/MATH/home>) – одна з найбільших у світі спеціалізованих бібліографічних баз даних із математики, містить анотації про понад 2 млн статей із 2300 серіальних видань та журналів за період із 1868 р. (!) до сьогодні. Власниками бази є Європейське математичне товариство, відомий міжнародний інформаційний інститут FIZ Karlsruhe та Академія наук у Гейдельберзі (Німеччина) разом із видавництвом Springer-Verlag. База, що мала назву Zentralblatt fur Mathematik und ihre Grenzgebiete, заснована ще в 1931 р., і має репутацію найдавнішої бібліографічної бази даних. Близько 95 % інформації – англійською мовою, інші – французькою та німецькою.

Ще один ресурс, запропонований проектом INTAS – Бібліотека електронних журналів (Elektronische Zeitschriftenbibliothek EZB) пропонує доступ до 26 252 назв повнотекстових академічних електронних журналів, з яких 3126 оригінальних (online-only) та 11 226 безкоштовних, тобто вільних для доступу. Ця Бібліотека є результатом спільного проекту університетської Бібліотеки Регенсбурга (Universitätsbibliothek Regensburg) та Університетської бібліотеки Технічного університету в Мюнхені (Universitätsbibliothek der Technischen Universität München). Пошук можливий за назвами журналів та за предметами.

У межах проекту є можливість для науковців замовити необхідну статтю (електронний варіант) із будь-якого журналу (розділу книги, матеріалів конференцій, патентів тощо), які є в Національній бібліотеці Німеччини з науки та технологій (пошук за каталогом <http://tiborder.gbv.de>), а це одна з найбільших у світі бібліотек (понад 8 млн томів, 21 тис. назв журналів). Замовлення, як і весь менеджмент проекту, виконується через бібліотеки наукових закладів чи інституцій.

Станом на липень 2006 р. до проекту приєдналось 252 бібліотеки України: академічні, університетські, публічні, відомчі. Координаторами цього проекту є Національна бібліотека Німеччини з науки та технологій, Університетська бібліотека в Ганновері (м. Ганновер, ФРН) та Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Слід зазначити, що проектом не обмежено кількість комп'ютерів у кожному закладі, який хоче отримувати доступ. Таким чином можна підключити хоч усі комп'ютери інституту чи університету і отримувати доступ з кафедри чи з лабораторії. Доступ відбувається за контролем IP-адрес, а отже не потребує додаткової авторизації доступу. Для участі у проекті достатньо зареєструвати анкету через Наукову бібліотеку Національного університету «Києво-Могилянська академія» – і отримувати необмежений, безкоштовний для українських учасників (сплачений проектом) доступ до важливих наукових електронних ресурсів. Інформація про проект – на сайті <http://www.library.ukma.kiev.ua/>.

Слід зазначити досить високу активність університетських та інших академічних бібліотек у вико-

ристанні електронних ресурсів, засвідчену статистикою використання. І все ж в Україні залишаються невирішеними багато питань, пов'язаних із середовищем світових інформаційних ресурсів: і для науковців, і для наукових інституцій, і для бібліотек: від фінансових, організаційних та технічних проблем до проблем інформаційного менеджменту. Безумовно, слід відзначити технічні проблеми: канали інтернету, мережеві проблеми, недостатня кількість комп'ютерів та іншого обладнання, програмного забезпечення тощо.

Ми запрошуємо бібліотеки України до співпраці у цій важливій для всіх нас справі, а науковців, викладачів, студентів – до використання електронних наукових ресурсів.

Література

- Баркова О. В. Інформаційна технологія формування фонду електронних документів // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 8. – С. 209–220.
- Інформаційне Суспільство: шлях України. – К.: Бібліотека Інформаційного Суспільства, 2004. – 287 с.
- Електронні журнали. – К.: Британська Рада в Україні, 1999. – 140 с.
- Костенко Л. Й. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28.
- Кучма І. Право першої ночі? Відкритий доступ // Дзеркало тижня. – 2004. – № 11. – 20–26 берез. – С. 16.
- Національна система електронних бібліотек / А. О. Чекмарьов, Л. Й. Костенко, Т. П. Павлуша; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – 50 с.
- Україна на шляху до суспільства знань: освіта, наука, культура / За ред. А. В. Пазюка. – К.: МГО «Прайвесі Юкрейн», 2005. – 69 с.
- Ярошенко Т. Електронний журнал у дзеркалі публікацій у професійній пресі // Вісник Книжкової палати. – 2006. – № 5. – С. 29–32.
- Ярошенко Т. Управління колекціями електронних журналів: нова роль бібліотек у створенні інформаційного освітньо-наукового простору України // Бібліотечна планета. – 2005. – № 4. – С. 14–18.
- Ярошенко Т. Еволюція журналу як засобу наукової комунікації: від друкованих видань до оригінальних електронних журналів // Вісник Книжкової палати. – 2005. – № 10 (111). – С. 29–34; № 11 (112). – С. 28–33.
- Tenopir C., King D. W. Towards Electronic Journals: Realities for Scientists, Librarians, and Publishers. – Washington : Special Libraries Association, 2000. – 488 p.

Ірина ШУЛЬГА,

аспірантка НБУВ

Архіви та журнали відкритого доступу в галузі бібліотечної справи та інформаційних дисциплін

У статті висвітлено історію та сучасний стан розвитку архівів і журналів відкритого доступу з бібліотечно-інформаційної тематики. Значну увагу приділено найбільшому в даній сфері електронному репозитарію E-LIS (E-prints in Library and Information Science), що добровільно підтримується міжнародною групою редакторів; журнальній службі – Electronic Journals Library, що була розроблена Університетською бібліотекою Регенсбурга та бібліотекою Технічного університету Мюнхена; порталу електронних журналів відкритого доступу – J-Gate, створеного компанією Informatics (Індія), а також DOAJ (Directory of Open Access Journals – Директорії часописів відкритого доступу).

К л ю ч о в і с л о в а: відкритий електронний архів, програмне забезпечення, самоархівування, електронний інформаційний ресурс, журнал відкритого доступу.

Інформаційна революція і, як наслідок, виникнення інформаційного суспільства починають кардинально змінювати не лише світову і національні економіки, а й життя людей та спосіб облаштування сучасного світу.

У XV ст. людина опанувала мистецтво книгодрукування, і це призвело до першого радикального «прориву» у сфері збереження, поширення та передачі знань. Упродовж шести століть досягнутий рівень залишався без принципових змін, навіть незважаючи на появу телефонного зв'язку, радіо та телебачення [2]. Сучасна інформаційна революція стала можливою лише завдяки збігу кількох факторів:

- появі цифрових способів оброблення інформації та бурхливому розвитку електроніки;
- опануванню людиною космосу і створенню супутникових технологій зв'язку;
- розробці інформаційних мережевих технологій і створенню інтернету.

Нові можливості, які надає інформаційна революція, створюють виклик традиційним системам генерування, поширення та передачі знань, тобто системам науки й освіти. Потужні бази даних і знань відіграють роль гігантських «сховищ» для нескінченних фактів і базових даних у всіх сферах людської діяльності, а глобальні комп'ютерні мережі стають потужними інструментами для високошвидкісного доступу до цієї інформації з будь-якого куточка світу.

Науковий прогрес спирається на повний і відкритий доступ до даних, які відображають загальні факти природи чи суспільного розвитку. Однак

упродовж останнього часу загострилася проблема вільного доступу вчених і фахівців до загально-природничої та суспільної інформації, що зумовила гострі дискусії у світовому науковому співтоваристві.

Зокрема, потребують уваги питання інформаційного забезпечення бібліотечної справи та науково-інформаційної діяльності.

Саме тому метою даної статті є висвітлення історії та сучасного етапу розвитку архівів і журналів відкритого доступу з бібліотечно-інформаційної тематики.

Наприкінці серпня 2005 р. група провідних науковців із Великої Британії на чолі з винахідником «світової павутини» (www) Тімом Бернерсом-Лі у відкритому листі до міністра освіти закликала запровадити обов'язкову практику розміщення досліджень, які здійснюються за державний кошт, у відкритому доступі в університетських репозитаріях [4].

Схожі рекомендації запропонували учасники міжнародного семінару «Наукова комунікація у відкритому доступі» [5], який відбувся в лютому 2005 р. у Києві в Національному університеті «Києво-Могилянська Академія» за участі 140 науковців і освітян із 17 країн світу, а саме [9]:

- органам державної влади, місцевого самоврядування створювати належні правові та фінансові умови з метою збереження наукової спадщини, переведення у цифрову форму об'єктів суспільного інформаційного надбання, сприяти розвитку та підтримувати запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у бібліоте-

ках, архівах, музеях та інших організаціях, які надають доступ до інформації та знань;

- розширювати міжнародне співробітництво, підвищувати фаховий рівень, проводити наукові дослідження й обмін досвідом із питань збереження та примноження наукової спадщини, а також відкритого доступу до результатів науково-дослідної роботи;
- зробити відкритий доступ умовою фінансування досліджень, що проводяться за державний рахунок за винятком тих, які не підлягають розголошенню;
- надавати державне фінансування і технічне забезпечення для науково-дослідних і науково-освітніх організацій країни з метою створення та підтримки архівів відкритого доступу.

1 грудня 2005 р. Верховна Рада України ухвалила Рекомендації парламентських слухань із питань розвитку інформаційного суспільства в Україні [8]. Рекомендації містять такі пункти, як «створення в електронній формі фондів архівів, бібліотек, музеїв та закладів культури, формування відповідних інформаційно-бібліотечних та інформаційно-пошукових систем з історії, культури, народної творчості, сучасного мистецтва України тощо, а також забезпечення широкого доступу населення до зазначених систем і ресурсів, зокрема шляхом розвитку систем електронних інформаційних ресурсів з відкритим доступом». Окремі пункти постанови присвячені розвитку електронних ресурсів наукового характеру.

Отже, відкритий доступ – це безкоштовний доступ читачів до якісної (рецензованої) наукової літератури з правом читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати та посилатися на повнотекстові видання. Відкритий доступ – це сучасна практика наукової комунікації для тих, хто зламав усталені принципи наукового спілкування останніх чотирьох сотень років і вийшов за межі традиційного наукового часопису зразка «Le Journal des Savants» чи «Philosophical Transactions of the Royal Society of London» 1665 р. видання.

Рушійною силою у русі відкритого доступу стало загальне занепокоєння станом наукової комунікації: автори були незадоволені тим, що їхні колеги не мають доступу до текстів і не можуть оцінити дослідження, а науковці не мали доступу до актуальної літератури, і це знижувало ефективність їхньої наукової роботи [4]. У цьому контексті доречно розпочати з Будапештської ініціативи «Відкритий доступ», що була проголошена на зборах, проведених Інститутом відкритого суспільства на

початку грудня 2001 р. в Угорщині. Метою скликання зборів стало прагнення міжнародного наукового співтовариства сприяти розвитку відкритого доступу до академічних наукових статей з усіх галузей знань за допомогою інтернету. Учасниками наради були обговорені найбільш ефективні та доступні стратегії роботи подібних ініціатив в інтересах досліджень, дослідників, а також інститутів і співтовариств, що підтримують наукові пошуки. На зборах було розглянуто засоби використання ресурсів даного Інституту та інших фондів, завдяки яким можливо найпродуктивніше допомогти у переході наукових архівів у режим відкритого доступу та зробити їх економічно самостійними. У результаті даних обговорень і постала Будапештська ініціатива «Відкритий доступ», яка одночасно є декларацією принципової позиції учасників наради, країн та організацій, які вони представляють, їх зобов'язань, а також пропонує стратегію вирішення вищезазначеної проблеми.

До ініціативи, підписаної учасниками будапештської зустрічі, долучається дедалі більша кількість приватних осіб (4103) та організацій із усього світу (357), що представляють дослідників, університети, лабораторії, бібліотеки, фонди, видавництва та наукові товариства [1].

Отже, Будапештська ініціатива рекомендує двосторонній підхід до її реалізації:

1. Самоархівування – створення архівів наукових публікацій на серверах університетів чи центрів, що збирають архівовані праці.
2. Запровадження та підтримка наукових журналів, які надають вільний доступ до своїх матеріалів (на даний час таких видань більше 3000, що становить приблизно 5–10 % від загальної кількості авторитетних наукових часописів, які видаються у всьому світі).

Архіви відкритого доступу – це електронні репозитарії, що містять передані туди матеріали, які можуть включати вже опубліковані та неопубліковані статті, дисертації, підручники, методичні розробки та інші документи, які їх автори чи організації, де вони працюють, бажають зробити загальнодоступними, знявши всі фінансові та технічні перепони [3].

Будь-який архів відкритого доступу можна сконфігурувати так, щоб він забезпечував глобальну інтероперабельність, використовуючи протокол, розроблений міжнародною спілкою у рамках Open Archive Initiative (OAI) – Ініціативи відкритих архівів, і відомим під назвою OAI Protocol for Metadata Harvesting (OAI PMH) – Протокол для

збору метаданих (метадані – це «дані про дані» чи «інформація про інформацію», іншими словами – опис інформаційного ресурсу). В усіх архівах даного типу можна вести пошук за допомогою таких програм, як OAIster – проект Мічиганського університету з агрегування посилань на наукові ресурси, що знаходяться у відкритому доступі. Як наслідок, пошукові системи знаходять праці, розміщені в OAI-сумісних архівах, незалежно від того, з якого регіону вони надійшли. Станом на 1 червня 2006 р. OAIster індексував 7 498 800 записів з 639 організацій (<http://oaister.umdl.umich.edu/o/oaister/>). Окрім демонстрації широких можливостей програми пошуку, ці цифри говорять про те, що в архівах знаходиться значна кількість документів, не опублікованих у наукових виданнях. Усі вони проіндексовані за визначеними полями, їх легко знайти за допомогою ключових слів. Зрозуміло, що це дає можливість авторам, особливо з країн, що розвиваються, стати членами міжнародного наукового співтовариства, а їхні праці долучаються до світової наукової бібліотеки, якщо організації (де працюють дослідники) придбають сервер із програмним забезпеченням, сумісним з OAI.

Технічна інфраструктура для первинної організації архіву закладу вже розроблена, тому витрати на неї мінімальні. Для організації архіву існує декілька безкоштовних програмних додатків, розроблених із використанням відкритих програмних кодів. Найбільш відомими і широко використовуваними з них є пакети Eprints (<http://www.eprints.org>) та Dspace (<http://www.dspace.org>), що були розроблені в Університеті Саутгемптона та Масачусетському технологічному інституті відповідно.

Більшість бібліотек світу намагаються використати переваги інформаційних технологій і на їх базі надавати якісні послуги для своїх користувачів. Але бібліотечне співтовариство зацікавлене також у використанні нових технологій і для підтримки власних наукових досліджень, тому найбільш значущою ініціативою у даній галузі можна назвати проект E-LIS (E-prints in Library and Information Science), що був створений у січні 2003 р. як відкритий архів електронних публікацій з бібліотечної справи та суміжних інформаційних дисциплін. E-LIS є однією зі служб, які надаються дослідницьким об'єднанням RCLIS (Research in Computing, Library and Information Science). Хостинг проекту забезпечує консорціум італійських університетів у Ломбардії, а фінансування – іспанське міністерство [7]. Хостинг – це виділення місця на вінчестері сервера, що має цілодобове під-

ключення до інтернету з метою розміщення вашої сторінки. Іншими словами, хостинг – це послуга з розміщення вашого сайту у світовій мережі. Дану послугу надають як інтернет-провайдери, так і компанії, що спеціалізуються на наданні послуг хостингу. Зазвичай на хостинг-серверах розміщується від невеликої кількості до декількох тисяч сайтів. Роботу даного архіву підтримують 68 редакторів із США, Італії, Іспанії, Індії, Нової Зеландії, Аргентини, Австрії, Бразилії, Мексики, Польщі, Великої Британії, Росії та інших країн [17].

Основна мета E-LIS полягає у:

- розширенні доступу до наукових матеріалів;
- забезпеченні довгострокового збереження (як фізичної цілісності електронних публікацій, так і стабільності електронних ідентифікаторів);
- гарантованій незмінності електронних матеріалів;
- можливості обміну метаданими про розміщені в архіві об'єкти, а також організації пошуку за розподіленими репозитаріями.

Архів E-LIS розрахований на відкритий доступ та самоархівування, тому пошук і перегляд матеріалів в архіві, а також їх публікація є вільними та безкоштовними. Автор має змогу самостійно відправити в E-LIS підготовлену працю (у тому числі й неопубліковану), якщо заповнить декілька простих веб-форм, і вантажити файл із повним текстом власного наукового дослідження. За необхідності можна включити декілька файлів (наприклад із текстом доповіді на конференцію та презентацію). Єдиною вимогою під час архівування матеріалів є попередня реєстрація автора в архіві. Вилучення документів із репозитарію хоча і є можливим (за рішенням адміністратора), але вкрай небажаним. Слід нагадати, що ідея самоархівування була висловлена у 1994 р. Стівеном Харнадом (професор із когнітивістики факультету електроніки та комп'ютерних технологій Саутгемптонського університету, що знаходиться у Великій Британії) у листі під заголовком «Деструктивна пропозиція для електронного видавництва», що спричинило в подальшому широку дискусію стосовно форм наукової комунікації. Пропозиція самоархівування базується на передумові, за якою автори статей, що пишуться з науковою метою і публікуються у фаховій періодиці, не отримують безпосереднього прибутку від продажу своїх праць і зацікавлені у максимальному розповсюдженні результатів власних досліджень [6].

Загалом, E-LIS є модерновим архівом: усі представлені праці потрапляють у «буферну» зону і повинні бути затверджені одним із редакторів. Такий

етап контролю дозволяє уникнути появи випадкових матеріалів, або таких, що не стосуються тематики архіву.

Усім користувачам репозитарію надано такі можливості:

- перегляд списку публікацій за датою створення та розділом тематичного рубрикатора;
- ознайомлення з матеріалами, які надійшли за останній тиждень;
- два види пошуку – простий та розширений. Є також можливість указувати у пошуковому запиті інформацію з будь-якого поля з метаданими, використовувати повнотекстовий пошук, тематичний рубрикатор чи комбінувати ці варіанти.

Як тематична схема розподілу в архіві використаний простий однорівневий рубрикатор із 12 рубрик JTA Schema (назва являє собою акронім, утворений від імен розробників даного рубрикатора – Jose Manuel Barrueso Cruz, Imma Subirats Coll, Thomas Krichel та Antonella De Robbio). Кожний документ, що знайшов своє відображення у репозитарії, може бути асоційованим з однією або декількома рубриками – теоретичні та загальні аспекти бібліотек й інформації; інформаційне використання та соціологія інформації; видання та юридичні проблеми, технічні послуги у бібліотеках, архівах, музеях; менеджмент тощо. JTA Schema свідомо була залишена спрощеною (використовує лише ділення на рубрики з максимально широким охопленням), хоча в майбутньому не виключається подальше доопрацювання рубрикатора (рис. 1).

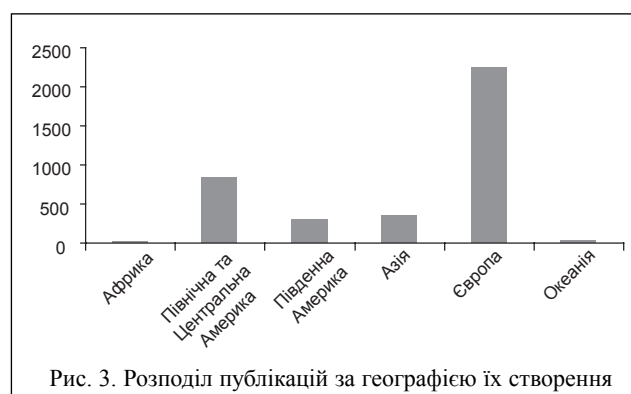
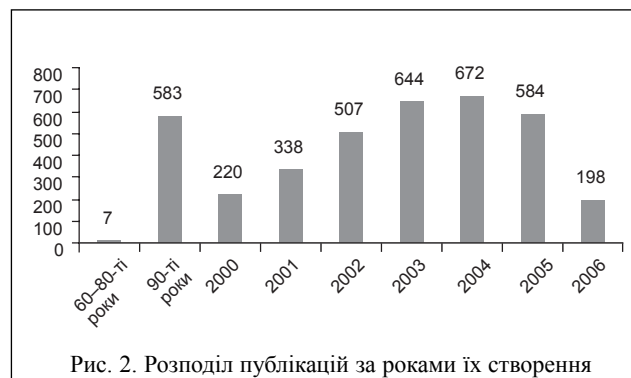
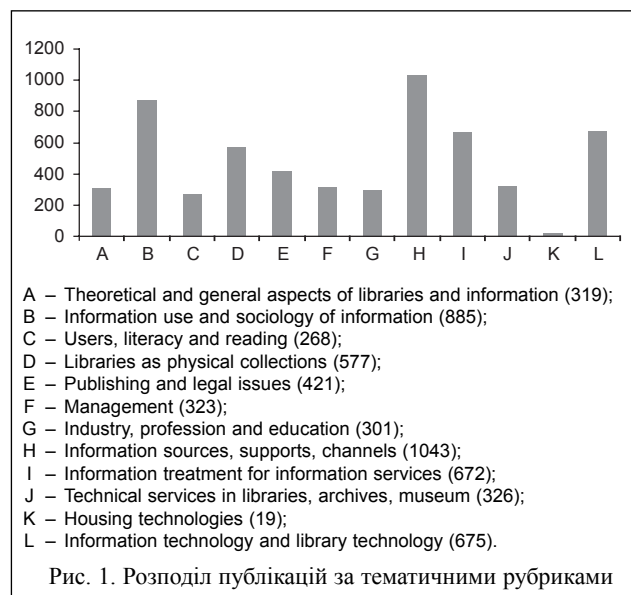
Програмне забезпечення, яке використовується в E-LIS – Eprints, на даний час є найпоширенішим у сфері управління репозитаріями цифрових об'єктів.

Характер розміщених в архіві публікацій найкраще проілюструвати такими діаграмами (всі дані у статті представлені на 01.06.2006):

Видовий склад архіву дуже різноманітний: книги, підручники, презентаційні матеріали, журнальні та газетні статті, тези тощо [17]. Найбільшу кількість становляють: журнальні статті – 915 та праці конференцій – 755. У репозитарії міститься значна кількість документів, опублікованих у друкованих часописах, серед яких є видання, що не надають відкритий доступ до повних текстів статей, наприклад – «Library Hi Tech News», «Liber Quarterly», «OCLC Systems & Services». На даний період більше 80 % усієї західної наукової періодики може бути відкрито архівовано авторами у тематичних чи інституційних репозитаріях.

Ця можливість визначається політикою комерційних наукових видавництв, більшість з яких зробили в останній час поступки ідеям самоархівування та відкритого доступу до наукових матеріалів.

На підставі детального аналізу розподілу публікацій за географією їх створення було встановлено (рис. 3), що країни Африки представили 29 наукових праць (найбільше – ПАР – 23, Кенія – 2); держави Північної та Центральної Америки – 849 записів (Куба – 360, Мексика – 151, США – 257); країни Південної Америки репрезентували 308 документів (Бразилія – 99, Аргентина – 62, Перу –

52); Європа представила найбільшу кількість публікацій – 2261 (Німеччина – 136, Італія – 570, Сербія та Чорногорія – 112, Іспанія – 722, Туреччина – 89, Велика Британія – 239); Азія презентувала 358 документів (Китай – 59, Індія – 224); держави Океанії запропонували лише 31 наукову працю (Австралія – 15 та Нова Зеландія – 16). Загальна кількість країн, що репрезентували свої наукові матеріали у репозитарій, становить 78.

Найпоширенішими мовами публікацій в архіві залишається іспанська, англійська, італійська. Матеріали українських фахівців також представлено в E-LIS, але поки у незначній кількості, лише 2 праці наших співвітчизниць англійською мовою – І. Кучми (у співпраці із закордонними дослідниками), а також Л. Кавуненко та Т. Гончарової.

Кількість документів у репозитарії постійно зростає, причому швидкими темпами. У лютому 2004 р. в E-LIS налічувалося близько 450 публікацій; на 1 листопада 2004 р. – 1600; 1 травня 2005 р. – 2386, а 1 червня 2006 р. – 3753. Можемо з упевненістю констатувати, що архів набирає темп і стає дедалі популярнішим. Аналогічні тематичні архіви у сфері бібліотечної справи (Caltechlib [13], DLIST [14], LDL [19], CNR Bologna Research Library Eprints Server [12]) поки поступаються E-LIS і за кількістю матеріалів і за динамікою зростання.

1. **DLIST** (Digital Library for Information Science and Technology) – США;
Організатори: School of Information Resources and Library Science, Learning Technologies Center, University of Arizona;
Програмне забезпечення: Eprints;
Кількість документів – 598 (станом на 1 травня 2005 р. налічувалося 417 документів);
Основна мова – англійська.
2. **LDL** (Librarians' Digital Library) – Індія;
Організатори: Documentation Research and Training Centre, Indian Statistical Institute, Bangalore;
Програмне забезпечення: Dspace;
Кількість матеріалів – 241 (на 1 травня 2005 р. архів налічував 182 матеріали);
Основна мова – англійська.
3. **Caltechlib** (Caltech Library System Papers and Publications) – США;
Організатори: California Institute of Technology;
Програмне забезпечення: Eprints;
Кількість публікацій: 37 (станом на 1 травня 2005 р. у репозитарії містилося лише 30 публікацій);
Основна мова – англійська.

4. CNR Bologna Research Library Eprints Server – Італія;

Організатори: Biblioteca dell'Area di Ricerca CNR di Bologna;

Програмне забезпечення: Eprints;

Кількість документів: 22 (1 травня 2005 р. в архіві було представлено тільки 11 документів);

Основна мова – італійська.

На підставі вищевикладеного слід зазначити, що E-LIS – прекрасна ініціатива, яка може спростити обмін науковими матеріалами у галузі інформаційно-бібліотечної справи. Залишається сподіватися, що серед українських фахівців цей архів набуде популярності і почне використовуватися як інформаційне джерело та місце для архівування власних наукових праць.

Отже, архіви відкритого доступу уможливають оперативну роботу з цифровим змістом і швидко підготовку онлайн-навчальних матеріалів, електронних часописів і книг, забезпечують потужну читацьку аудиторію, інтеграцію до глобальних наукових баз даних, зменшують наукову ізоляцію і створюють нові можливості для спільних наукових проектів.

Журнали відкритого доступу здійснюють експертну оцінку текстів і публікують затверджені матеріали у безперешкодному доступі [4]. Видатки на такі журнали складаються з вартості рецензування, підготовки рукописів і простору на сервері. Ці видання покривають свої видатки так само, як теле- і радіокомпанії – платять той, хто зацікавлений у поширенні інформації, тоді як доступ до неї безкоштовний для кожного за наявності належного обладнання. На практиці це означає, що часописи отримують субсидії від університетів чи наукових спілок, або ж редакції журналів встановлюють внески за оброблення затверджених до публікації статей для авторів чи спонсорів (роботодавця, організації, яка фінансує дослідження). Обсяг таких внесків є досить гнучким. Вочевидь, за наявності субсидій, публікації у виданнях безкоштовні. Зменшення обсягів субсидій чи розмірів внесків досягається за рахунок прибутків від інших публікацій, реклами, платних оголошень, додаткових послуг, адже існують організації та консорціуми, які надають знижки для таких внесків. Але у разі, якщо науково-освітня організація планує впродовж року публікувати тексти співробітників у журналі відкритого доступу, то внесок сплачує вона, а не автори. У будь-якому випадку простір для творчих підходів стосовно розвитку даних видань безмежний, а їх потенціал – очевидний.

Університетською бібліотекою Регенсбурга та бібліотекою Технічного університету Мюнхена було започатковано журнальну службу – Electronic Journals Library, що надає доступ до наукових та університетських часописів з усіх галузей знань: біології, хімії, фармакології, географії, етнології, історії, філософії, психології, політології, соціології, спорту, медицини [16]. На даний час база даних містить 32 260 журналів, з них 11 768 є повнотекстовими, а 3242 – онлайн-овими. З проблем бібліотекознавства та інформаційних дисциплін представлено 504 видання, з них 352 мають відкритий доступ: Weitblick (<http://hub.ib.hu-berlin.de/Weitblick/v2/weitbl.htm>), World Libraries (<http://www.worlib.org/>), Solaris (<http://biblio-fr.info.unicaen.fr/bnum/jelec/Solaris/index.html>), Tübinger Bibliotheksinformation (<http://w210.ub.uni-tuebingen.de/portal/tbi/>), Libernensis (<http://www.stub.unibe.ch/index.php?p=1&i=77>), Kölner Arbeitspapiere zur Bibliotheks- und Informationsswissenschaft (<http://www.fbi.fh-koeln.de/institut/papers/arbeitspapiere.php>), College and Research Libraries (<http://www.ala.org/ala/acrl/acrlpubs/crljournal/collegeresearch.htm>), Australian Academic & Research Libraries (<http://alia.org.au/publishing/aarl/index.html>). У базі даних зареєстровано 359 організацій – бібліотек, консорціумів і науково-дослідних інститутів, які репрезентували свої наукові матеріали.

12 травня 2003 р. Штаб-квартирою бібліотеки Лундського університету (Швеція) за фінансової підтримки Інституту відкритого суспільства було створено Директорію часописів відкритого доступу – DOAJ (Directory of Open Access Journals) [15]. Ідея створення Директорії обговорювалася та отримала схвалення у 2002 р. на Першій Скандинавській конференції з проблем наукових комунікацій. Мета даного проекту полягає у популяризації наукових журналів безперешкодного доступу, і, як наслідок, – у збільшенні їх використання та впливу.

Більшість матеріалів DOAJ представлено у форматі PDF (Portable Document Format). Для перегляду цього формату необхідне програмне забезпечення Adobe Acrobat Reader, що безкоштовно розповсюджується корпорацією Adobe Systems і яке можна завантажити з веб-сайта за адресою <http://www.adobe.com/products/acrobat/readmain.html>.

Загалом Директорія охоплює безкоштовні повнотекстові рецензовані журнали з різних категорій знань (сільське господарство, харчові технології, біологія, хімія, історія, археологія, юриспруденція та політика, філософія, релігія, мистецтво та архітектура, бізнес, економіка, науки про землю, мате-

матика та статистика, фізика й астрономія, соціологія) багатьма мовами світу.

DOAJ нині нараховує 2841 фаховий електронний науковий часопис (99 329 статей), але пошук на рівні статей поки можливий по 645 виданнях. Як пошукові критерії використовуються: назва журналу, заголовок статті, ISSN (International Standard Serial Number), ім'я автора, ключові слова чи слова з анотації. Можливий також одночасний пошук за всіма перерахованими полями та пошук за логічною комбінацією двох пошукових термінів.

У Директорії також знайшли відображення видання з бібліотечно-інформаційної тематики – 62 журнали: Anales de Documentacion (<http://www.um.es/fccd/anales/>), Ariadne (<http://www.ariadne.ac.uk/>), Bibliosphere (http://lib.nbu.bg/html/bg_bibl_index.htm), Evidence Based Library and Information Practice (<http://ejournals.library.ualberta.ca/index.php/EBLIP>), Virginia Libraries (<http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/VALib/>), Information Research: an International Electronic Journal (<http://informationr.net/ir/>) – та інші видання, які становлять безперечний інтерес для бібліотечних фахівців.

Нещодавно було започатковано новий портал електронних журналів відкритого доступу J-Gate [18], що був створений компанією Informatics (Індія) як внесок у світовий рух відкритого доступу. Це перший у світі портал, який індексує більше 3000 електронних журналів відкритого доступу на одній пошуковій платформі у форматі стандартної бази даних із доступом до самих журналів. У даний період J-Gate репрезентує 14 882 643 статті, що були надруковані у 2000 рецензованих журналах та 1000 торговельних і фахових часописах таких видавництв, як Highwire Press, American Family Association, Blackwell Publishing, Emerald, Springer, Sage Publication та ін. Розробники зобов'язалися щороку додавати 300 000 нових статей, але результати пошуку ведуть на веб-сайт, на якому розташована стаття, а не на статтю безпосередньо. Окрім того, у цій базі даних все ще відсутні деякі журнали відкритого доступу.

Станом на 01. 06. 2006 р. портал містить 3616 видань, серед яких також можна знайти часописи з проблем бібліотекознавства та інформатики (192 журнали – 39 382 статті), що забезпечують відкритий доступ до повної чи частини видання: D-Lib Magazine (<http://www.dlib.org/>), Journal of Electronic Publishing (<http://www.press.umich.edu/jep/>), Public Access Computer Systems Review (<http://info.lib/uh/edu/pacsrev.html>), Online

(<http://www.infotoday.com/online/default.shtml>), E-Content (<http://www.ecmag.net>), Index Morganagus – A full-text index of library-related electronic serials (<http://sunsite.Berkeley.EDU/~emorgan/morganagus/>).

Сучасний етап розвитку цивілізації називають постіндустріальним, глобальним, відкритим, мережевим, суспільством третьої хвилі технологій, інформаційним, і дедалі частіше – суспільством знань – суспільством, заснованим на знаннях. Дійсно, ми є свідками того, як масове виробництво і розповсюдження знань, масове використання засобів роботи з інформацією обіцяють змінити його за історично короткий період, ймовірно, за життя кількох поколінь. Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій як потужних інструментів для роботи з інформацією та знаннями суттєво прискорює такі зміни [11].

Питання розбудови інформаційного суспільства, а відтак, суспільства знань є особливо актуальними для України, яка потребує інтелектуального забезпечення в усіх сферах життя людини, суспільства, економіки, держави з огляду на світові тенденції. Відомо, що освіта й наука – надзвичайно важливі інструменти суспільної трансформації. Україна з майже 48-мільйонним населенням і другою за розміром у Європі територією має давні наукові традиції, високий інтелектуальний потенціал, величезну мережу академічних інститутів і науководослідних підрозділів. Слід зазначити, що наша країна має необхідний історичний та сучасний досвід для розвитку інформаційного суспільства: саме в Україні ще на початку 50-х років ХХ ст. було створено третій у світі комп'ютер (після США та Великої Британії), сформовано всесвітньовідому школу кібернетики та обчислювальної техніки [2].

Сьогодні слід чітко усвідомити залежність рівня розвитку науки та освіти від рівня впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та формування інформаційної культури. Дійсно, наука та освіта як ніякі інші сфери людської діяльності потребують оперативної, своєчасної та достовірної інформації. Вченому, досліднику, викладачу, студенту, фахівцю потрібні потужні вітчизняні та зарубіжні інформаційні ресурси: швидкий, зручний, багатоаспектний доступ до світової наукової інформації через бази даних, наукову періодику, наукову літературу. Разом з тим, як відомо, стан інформаційного забезпечення вітчизняної науки та освіти далекий від ідеального.

Однак ми знаємо, що важливим джерелом у системі наукової комунікації, у розповсюдженні наукової інформації, більше того, найбільш успіш-

ним та вдалим засобом наукової комунікації в усій історії науки був і залишається науковий журнал як першоджерело для опублікування наукових ідей, теорій, результатів досліджень, місце для критичного розгляду нових ідей. Саме науковий журнал повноправно вважається серцем системи наукової комунікації, в той самий час як монографії, огляди, реферати та бібліографічні огляди, а наразі і сучасні бази даних відіграють лише допоміжну роль. Особливо у природничих і технічних науках саме наукові журнали є основою для опублікування результатів досліджень та нових ідей, наукового спілкування взагалі. Тому, наприклад, від 75 до 85 % колекції будь-якої академічної бібліотеки світу в цих галузях становлять саме наукові журнали. Нині нараховують від 19 до 45 тис. наукових часописів залежно від того, який тип видань вважати такими. Це означає близько 1,5–2 млн відрецензованих статей щороку, у яких понад 12 млн науковців Гутенбергової ери прагнуть поділитися результатами своїх досліджень і засвідчити авторство свого наукового доробку [11].

Серед українських журналів, у яких висвітлюються актуальні проблеми бібліотекознавства, є також видання, що надають відкритий доступ до наукових матеріалів, а саме: «Бібліотечний вісник», «Бібліотечна планета»; окремі статті з даної тематики знаходимо у часописі «Культура народів Причорномор'я».

Журнал «Бібліотечний вісник» — найвідоміше сьогодні в Україні наукове професійне видання, яке виходить солідним накладом, одержується всіма провідними бібліотеками світу. Зміст журналу розкривається у Загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова», що встановлена на сайті НБУВ, повні тексти статей включаються до її наукової електронної бібліотеки. Науково-теоретичний і практичний журнал — спадкоємець і продовжувач справи, започаткованої виданнями, які випускала Національна бібліотека в 20–30-х роках ХХ ст., а саме: «Бібліологічні вісті», «Журнал бібліотекознавства та бібліографознавства», «Бібліотечний журнал», «Нова книга», «Книжковий вісник». Провідна тематика: бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство, документознавство, інформатика, мовознавство, педагогіка. Структура видання підпорядкована рубрикам, які відображають основні напрями дослідницької роботи в Україні та вектори магістральної діяльності бібліотек-інформаційних центрів держави [10].

«Бібліотечний вісник» віддзеркалює комплекс наукових і теоретичних проблем книги, організації

бібліотек, питань бібліотечного життя сьогодення, історичні аспекти, еволюцію та динаміку українського книжкового руху, процеси видавничої діяльності тощо.

Видання є координатором фахової наукової думки країни, моніторингом нових ідей і напрямів розвитку бібліотечно-інформаційної та книговидавничої галузі. Навколо часопису зосереджені найавторитетніші творчі сили України, залучаються науковці й фахівці зарубіжжя. У даний час на сайті НБУВ, в Електронному фонді, що налічує 42,5 тис. документів, представлені у відкритому доступі 162 статті з цього журналу, починаючи з 1999 р.

Науковий журнал «Культура народів Причорномор'я» було започатковано у 1997 р. Міжвузівським центром «Крим» спільно з Кримським науковим центром НАН України та Міністерством у справах науки та технологій. Метою видання журналу є формування наукового потенціалу України, підтримка вчених і наукової молоді, роботи яких сприяють розвитку української державності. Для реалізації цієї мети у виданні публікуються статті українських та зарубіжних учених, аспірантів і студентів, а також матеріали наукових конференцій, на яких розглядаються різноманітні аспекти матеріальної і духовної культури народів Причорномор'я та інших регіонів світу. Статті у журналі подаються чотирма мовами: російською, українською, кримськотатарською та англійською. Основна мова видання – російська. Часопис виходить 6 разів на рік. Сфера розповсюдження журналу – Україна та інші держави світу. Журнал має 6 наукових розділів, у яких знайшли відображення публікації з економіки, екології, археології, архітектури, філософії, історії, соціології, політології, мистецтва та філології, матеріали наукових читань, конференцій, симпозіумів, які проводяться видавцями журналу та іншими навчальними і науковими закладами, наукові статті, що носять дискусійний характер, а також публікуються рецензії на статті та монографії, які опубліковані у вітчизняних та зарубіжних видавництвах. Журнал має повну електронну версію, яка представлена на сайті НБУВ (4,3 тис. статей з 1997 по 2005 рр.), зокрема, у тематичному розділі «Культура. Наука. Освіта» знаходиться 2453 публікації, де значну частину становлять праці інформаційно-бібліотечної тематики.

Щоквартальний науково-виробничий журнал «Бібліотечна планета» розрахований на широкий загал бібліотечних фахівців, що працюють у закладах різного підпорядкування та рівня. У виданні публікуються практичні матеріали, які підлягають науковому узагальненню, а також наукові розвідки, що можуть використовуватися практиками. Система рубрик часопису розвивається із часом, віддзеркалюючи ускладнення завдань, що поставали перед бібліотечною спільнотою, а отже, і перед фаховим часописом. Повну електронну версію за 2005 р. можна знайти за адресою (<http://www.nplu.kiev.ua/uk/profy/publication/index.htm>).

Слід також зауважити, що розвиток фахових періодичних видань, а отже, і підвищення їх поліграфічної якості, збільшення періодичності випуску, можливість представлення їх електронних версій онлайнового доступу гальмуються слабкою комп'ютерно-телекомунікаційною базою редакцій бібліотечних часописів. Реалії бібліотечно-інформаційної діяльності, розширення меж та ускладнення змісту праці бібліотечних працівників потребують відповідних змін у змісті та формі фахових видань як джерел професійної інформації та фахової самоосвіти.

Для сучасного суспільства характерний стрімкий розвиток та активне використання таких комунікаційних технологій, які забезпечують не лише мережевий інформаційний обмін, але й можливість інтеграції локальних інформаційних ресурсів в єдиний загальнодоступний інформаційний простір. Такі ресурси здатні істотно вплинути на інтенсивність процесів наукових досліджень, а забезпечення публічного (у тому числі віддаленого) доступу до них стало одним із першорядних завдань обслуговування освіти, науки і культури.

Висновки

1. Систематичне збереження накопичених знань, безперешкодний доступ до результатів науково-дослідницької діяльності та активна наукова комунікація є необхідною складовою наукового прогресу та розвитку людства.

2. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій відкриває нові творчі можливості і руйнує перепони у повноцінному науковому співробітництві та створенні знань як загальнолюдського надбання.

3. Легкість пошуку, зручність оброблення та використання, доступність матеріалу у цифровій формі у відкритих архівах і журналах створює унікальні можливості для наукового розвитку знань із меншими витратами таких невідновлюваних ресурсів, як час і творча енергія, а також надає можливість для якісного представлення результатів дослідницької діяльності, посилює вплив науки у суспільстві, підвищує престиж учених і науково-освітніх організацій.

Джерела

1. Будапештская Инициатива «Открытый Доступ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.soros.org/openaccess/ru/index.shtml>. – Загл. с экрана.
2. Згуровський М. Суспільство знань та інформації – тенденції, виклики, перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/444/38588/>. – Загол. з екрану.
3. Как улучшить доступ к научной литературе в развивающихся странах: вызовы и возможности движения «Open Access» / Л. Чан, Б. Кирсоп, С. Коста, С. Аруначалам [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/150r_trans-Chan.pdf. – Загл. с экрана.
4. Кучма І. Л. Відкритий доступ як сучасний напрям наукової комунікації // Україна на шляху до суспільства знань: освіта, наука, культура. – К.: МГО «Прайвесі Юкрейн», 2005. – С. 14–17.
5. Кучма І. Л. Международный семинар «Научная коммуникация в открытом доступе» в Киеве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.eril.ru/magazine/archive/2005/1/news/kuchma.php>. – Загл. с экрана.
6. Негуляев Е. А. Самоархивирование [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: http://eilib.gpntb.ru/ntb/2004/12/ntb_12_9_2004.htm. – Загл. с экрана.
7. Негуляев Е. А. E-LIS — открытый электронный архив в области библиотечного дела и информационных дисциплин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.eril.ru/magazine/archive/2004/1/focus/elis.php>. – Загл. с экрана.
8. Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 1 грудня 2005 р. № 3175-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3175-15>. – Загол. з екрану.
9. Рекомендации Международного семинара «Научная коммуникация в открытом доступе», 17–19 февр. 2005 года, Национальный университет «Киево-Могилянская Академия», Киев, Украина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.eril.ru/magazine/archive/2005/1/news/recomendation.php>. – Загл. с экрана.
10. Солонська Н. Бібліотечний вісник: Науково-теоретичний і практичний журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.nbu.gov.ua/>. – Загол. з екрану.
11. Ярошенко Т. А. Научные коммуникации 21 столетия: электронные ресурсы для науки и образования Украины // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса [Электронный ресурс]: 13-я Междунар. конф. «Крым-2006»: Тр. конф. – Электрон. дан. – М., 2006. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).
12. Biblioteca dell'Area di Ricerca CNR di Bologna Eprints Server [Electronic Resource]. – Way of access: URL: <http://biblio-eprints.bo.cnr.it/>. – Title from the screen.
13. Caltechlib (Caltech Library System Papers and Publications) [Electronic Resource]. – Way of access: URL: <http://caltechlib.library.caltech.edu/>. – Title from the screen.
14. DLIST (Digital Library for Information Science and Technology) [Electronic Resource]. – Way of access: URL: <http://dlist.sir.arizona.edu/>. – Title from the screen.
15. DOAJ (Directory of Open Access Journals) [Electronic Resource]. – Way of access: URL: <http://www.doaj.org/articles/questions>. – Title from the screen.
16. E-LIS ((E-prints in Library and Information Science) [Electronic Resource]. – Way of access: URL: <http://eprints.rclis.org/>. – Title from the screen.
17. Electronic Journals Library [Electronic Resource]. – Way of access: URL: <http://rzblx1.uni-regensburg.de/ezeit/index.phtml?bibid=AAAAA&colors=7&lang=en>. – Title from the screen.
18. J-Gate [Electronic Resource]. – Way of access: URL: <http://j-gate.informindia.co.in/>. – Title from the screen.
19. LDL (Librarians' Digital Library) [Electronic Resource]. – Way of access: URL: <http://drtc.isibang.ac.in/>. – Title from the screen.

УДК 021.9:025.22(477.25)ДНСГБ

Віктор ВЕРГУНОВ,

директор Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки
Української академії аграрних наук, д-р с.-г. наук, професор

Комплектування фондів ДНСГБ УААН: стан і перспективи

У статті висвітлено стан і проблеми комплектування ДНСГБ УААН, у тому числі обов'язковим примірником галузевих видань як найважливішим джерелом документопостачання її фонду. Розглянуто питання закупівлі періодичних видань шляхом проведення тендера згідно із Законом України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти».

К л ю ч о в і с л о в а: джерела комплектування, обов'язковий примірник, періодичні видання, галузевий інформаційний ресурс.

У Законі України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (п. 1) задекларовано, що головною функцією бібліотек є реєстрація нових надходжень. Наступним етапом є їх оброблення, а потім упорядкування у фонді книгозбірні для широкого використання читачами. Такий організаційний підхід має тисячорічну історію. Нині в цьому процесі змінюється фактично тільки один показник (точніше – інтенсифікується) – система розповсюдження інформації за рахунок новітніх комп'ютерних технологій. Цивілізований світ зробив значний крок в опануванні такого підходу для подальшого розвитку суспільства. Спробуємо розглянути фактичний стан і перспективи вітчизняного інформаційно-бібліотечного супроводу наукового забезпечення агропромислового виробництва у світлі п. 1 Закону України «Про бібліотечну справу».

Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН – головна галузева бібліотека України, фонди якої створювалися працею кількох поколінь бібліотечних працівників для забезпечення бібліотечно-бібліографічного обслуговування сільськогосподарської науки, освіти та виробництва.

У період реформування аграрна галузь країни потребує систематичного та якісного інформаційно-бібліотечного забезпечення, що формує нові знання. Але інформаційне забезпечення вітчизняної аграрної сфери нині значно відстає від світово-

го рівня. Задоволення складних і динамічних інформаційних потреб користувачів стає дедалі проблематичнішим. Аграрна наука потребує не тільки оперативного й оптимального інформування в межах країни, але і доступу до світових інформаційних ресурсів та оперативного інтегрування до них досліджень вітчизняних учених. Інтеграція та глобалізація науки вимагає нових підходів щодо її інформаційного забезпечення. Основою інформаційного ресурсу аграрної галузі є фонди ДНСГБ УААН. Створення власних баз даних, використання сукупного вітчизняного галузевого інформаційного ресурсу здійснюється в ДНСГБ УААН за науковою темою «Розробити та створити віртуальну сільськогосподарську бібліотеку, електронну мережу бібліотек УААН, інтегровану в мережі академічних та інших бібліотек України».

Оперативне і систематичне комплектування фондів із використанням традиційних і нетрадиційних джерел комплектування – основа створення власного інформаційного ресурсу бібліотеки. Розв'язання цього завдання внаслідок наявності низки проблем, на першому місці серед яких залишається недостатнє фінансування, є проблематичним. Тому в бібліотеці розроблено стратегію комплектування фондів із використанням переважно безоплатних джерел. Розвиток системи комплектування як головної складової формування фондів

бібліотеки є одним із пріоритетних завдань цієї стратегії для дирекції і колективу. Комплектування є основою початкового етапу роботи бібліотеки з формування її документно-інформаційного ресурсу, від чого залежить бібліотечно-інформаційна діяльність установи, що виконує важливі соціальні функції накопичення, зберігання і надання в користування документів для забезпечення вільного і безкоштовного доступу користувачів до інформації. Процес комплектування багатоплановий і залежить від багатьох об'єктивних чинників. Нині робота з комплектування значно змінилася під впливом соціальних перетворень у суспільстві, розвитку самої бібліотеки, розширення її завдань і функцій через участь у загальних програмах реформування науки, практики та освіти аграрної галузі, тенденції до впровадження в комплектування інформаційних технологій. Зміна пріоритетів держави щодо майбутнього бібліотек, зумовлена кризою в економіці, призвела до спонтанності процесу комплектування. Роздержавлення існуючих і виникнення великої кількості нових видавництв, розпад мережі книгорозповсюдження і централізованого розподілу видавничої продукції тільки поглибили давно існуючі проблеми комплектування фондів. Підвищення цін на книги та вкрай недостатнє фінансування спричинили зменшення кількості надходжень нових видань.

Дані рис. 1 свідчать про зменшення надходжень документів до фондів бібліотеки у 2–3 рази.

За даними офіційної статистики друку, удвічі зменшилася кількість назв та у 2,6 рази – тиражі наукових видань, що виходять на теренах України. Щодо виділення коштів, то, якщо на закупівлю книг у 1997 р. було виділено близько 1000 грн., то

з 1998 р. цю графу видатків взагалі викреслено з кошторису на утримання бібліотеки. З 1998 по 2005 рр. нами було придбано видань із безкоштовних джерел на суму 122 460 грн. На жаль, у таких умовах процес комплектування бібліотеки характеризується повною спонтанністю і, що найгірше, відсутністю планованості й систематичності у надходженнях. На рис. 2 показано кількість перших примірників (назв) у щорічних надходженнях – з 51 % у 1992 р. до 76,5 % у 2003 р. Це дуже тривожний стан для бібліотеки-депозитарію, фонд якої є основою інформаційного ресурсу сільськогосподарської галузі. Ще один невтішний висновок, що випливає з даних наведених рисунків, – видання до основного фонду надходять у єдиному примірнику, тобто не можуть використовуватися для повсякденної видачі на абонемент, а в разі їх можливої втрати виникає лакуна, яку майже неможливо заповнити.

За відсутності стабільного бюджетного фінансування велике значення мають традиційні та нетрадиційні джерела. Одним із апробованих джерел комплектування літератури, що раніше широко використовувалося, безперечно, є міжнародний книгообмін. Нині бібліотека з незалежних від неї причин послуговується обміном тільки з деякими провідними бібліотеками країн СНД: ЦНСГБ РАСГН, Російською національною бібліотекою, Білоруською сільськогосподарською бібліотекою, бібліотекою Московської сільськогосподарської академії ім. К. А. Тімірязєва, Санкт-Петербурзькою ЦНСГБ РАСГН та ін.

Стан надходжень по книгообміну у відсотках від щорічних обсягів: 2001 р. – 16,5; 2002 – 7,2; 2003 –

2,9; 2004 – 0,6; 2005 – 1,4. Всього за 5 років – 4 %.

Для забезпечення єдиного інформаційного простору це мізерна кількість, незважаючи на те, що ці видання відзначаються актуальністю і широтою тематики наукових досліджень, сприяють інформуванню вітчизняних учених галузі. Очевидно і безперечно, що слід використовувати всі можливості для забезпечення надходження до фондів різних видів видань для створення єдиного інформаційного простору з країнами СНД: обмін базами даних та окремими виданнями, участь у спільних проектах тощо, що дасть змогу значно поліпшити комплектування бібліотеки. Адже відомо, що національної науки не існує, вона тільки тоді може творчо розвиватися, якщо успішно функціонує у світовому середовищі.

Серед джерел комплектування найважливішим є документопостачання за системою безоплатного обов'язкового примірника, що дає змогу найбільш повно й оперативно поповнювати фонди новими галузевими виданнями. Право одержання обов'язкового примірника вперше було надано бібліотеці 21 березня 1934 р. Постановою ВУЦВК та РНК «Про доставку головним книгосховищам видань, які виходять на території УСРР», згідно з якою профільний комплект обов'язкового примірника серед інших бібліотек одержала Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека ВАСГН (Харків). Після закінчення Великої Вітчизняної війни бібліотеці було надано право одержання обов'язкового повного союзного примірника творів друку, оскільки фонди значно постраждали внаслідок воєнного лихоліття. Однак згодом дирекція змушена була відмовитися від одержання обов'язкового примірника через недостатність кадрових і матеріальних ресурсів.

Після переїзду до Києва бібліотека користувалася платним обов'язковим примірником, що надходив із ЦКНБ (м. Москва), але це був так званий «відсів» обов'язкового примірника видань. Було розроблено координаційні тематичні плани комплектування найбільших бібліотек Києва, за якими бібліотека одержувала значну частину союзних відомчих видань сільськогосподарської тематики. За розпорядженням ПВ ВАСГНІЛ із 70-х років минулого століття до фондів надходили видання науково-дослідних установ мережі, але до 2001 р. це право не поновлювалося. З набуттям незалежності України, у зв'язку з ліквідацією колишньої системи книгозабезпечення та фінансовими негараздами було зроблено кілька спроб поновлення права одержання обов'язкового примірника. Завдання

і функції бібліотеки змінилися, вона стала головним координаційним, науково-дослідницьким, бібліотечно-інформаційним і методичним центром мережі сільськогосподарських бібліотек. Започатковано видання РЖ «Агропромисловий комплекс України». Знову гостро постала проблема забезпечення повноти й оперативності комплектування фондів виданнями сільськогосподарської тематики, що видаються на теренах України. З 1997 р. бібліотека почала одержувати обов'язковий примірник авторефератів. За проведеним дослідженням «Статистичні дані по спецрадах за 2001–2004 рр. (надходження авторефератів до фондів ДНСГБ УААН)», у 2003 р. не надійшло 4,2 % авторефератів, за 2004 р. – 2,1 %, тобто, у бібліотеці створюється оптимально повний фонд авторефератів галузевої тематики.

Прийнято низку директивних документів щодо одержання видань НДУ мережі: спільний наказ Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук від 01.07.2002 р. за № 178/45, постанови Президії УААН від 26.04.2002 р., Бюро Президії УААН від 21.11.2002 р. та розпорядження Міністерства аграрної політики України від 10.03.2004 р.

Одержання обов'язкового безоплатного примірника видань є найпріоритетнішим і найстабільнішим джерелом комплектування в умовах дефіциту коштів на придбання документів. Нині в Україні створено нормативну базу загальнодержавних правових документів щодо комплектування бібліотечних фондів: Закон України «Про обов'язковий примірник документів» № 595 – XIV від 09.04.1999 р.; Постанова Кабінету Міністрів № 608 від 10.05.2002 р. «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів», згідно з якою ДНСГБ УААН має право одержання обов'язкового примірника видань галузевої тематики на всіх видах носіїв. У цілому це позитивно вплинуло на систему комплектування її фондів. На підставі порівняння даних із серіальним випуском «Аграрні науки» системи електронних видань «Бібліотека – суспільству» Асоціації бібліотек України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН одержано висновки, за якими масиви галузевих документів, що надійшли до бібліотек, доповнюють один одного, маючи майже однакові обсяги. Згідно з нормативно-правовими актами надходження обов'язкового примірника здійснюється за схемою: виробники документів – Державний комітет телебачення і радіо-

мовлення України – одержувачі обов'язкового примірника. Але цей механізм повністю не реалізується, і бібліотеки не забезпечуються обов'язковим примірником повною мірою.

Аграрна галузь, враховуючи її пріоритет в економіці держави, як не дивно, не забезпечена спеціалізованими потужними книжковими видавництвами. Література із сільськогосподарської тематики виходить у десятках видавництв по всій Україні, і в цьому полягає основна складність отримання достовірних даних про вихід видань, враховуючи відсутність їх повної реєстрації та репертуару.

На сьогодні переважна більшість видань сільськогосподарської тематики виходить друком в установах мережі УААН і галузевих вишах.

Установи підвідомчої УААН мережі, що становлять 25,9 % від загальної кількості репродуцентів сільськогосподарських видань, з якими співпрацює бібліотека, надіслали за 2004 р. до фондів тільки 28,6 % надходжень. Відстежувалися видання підвідомчої мережі НДУ: міжвідомчі наукові збірники, що їх видають 20 науково-дослідних установ, продовжувані видання (збірники наукових праць та науково-технічні бюлетені (9 НДУ)). Основна увага приділяється надходженню документів науково-дослідних установ мережі, і головним статутним завданням бібліотеки, поряд з іншими, є створення архівного фонду цих видань.

Зроблено аналіз надходження обов'язкових примірників до фондів ДНСГБ УААН: у 2002 р. надійшло 3,6 %, у 2003 – 53,4 %, у 2004 – 71,5%, у 2005 – 63 % річних надходжень. Закон про обов'язковий примірник виконується частково. До бібліотеки не надходить повний потік сільськогосподарських видань, навіть із бібліотек підвідомчої мережі: у 2003 р. одержано 47,9 %, у 2004 р. – 46,9 %. Із видавництв різних форм власності надійшло тільки 38,9 % необхідних видань.

Як наукова установа ДНСГБ УААН входить до Відділення регіональних центрів наукового забезпечення АПВ, але лише 14 із них надсилали свою друковану продукцію – це переважно інформаційні видання, бюлетені, методичні матеріали, а також книги.

Сільськогосподарські вищі навчальні заклади I–IV рівнів акредитації Міністерства аграрної політики України надсилають обов'язкові примірники продовжуваних видань: збірники наукових праць, науково-теоретичні збірники, наукові вісники, науково-технічні бюлетені. Десять із них не надіслали повного комплекту цих видань, а з Кримського державного агротехнологічного уні-

верситету та Таврійської державної агротехнічної академії збірники наукових праць зовсім не надходять. Крім цього, колективи вишів видають велику кількість монографій, підручників, навчальних посібників, переважна більшість з яких теж не потрапляє до фондів ДНСГБ УААН, тому що вони друкуються за кошти спонсорів.

Останніми роками формується нова система книгорозповсюдження: виникають приватні книжкові магазини, у т. ч. при видавництвах, навчальних закладах, різних організаціях, діють великі книготорговельні фірми, традиційні канали книгорозповсюдження доповнюються електронними. Але навіть у такій ситуації повністю відстежити документний потік неможливо, оскільки наукові й виробничі галузеві видання виходять мізерними накладками, які переважно розповсюджуються у своєму регіоні. Ця продукція формує значний за обсягом документний потік, у складі якого підручники, посібники, монографії, збірники наукових праць, матеріали наукових зібрань учених. Ці видання у продаж не надходять і за обов'язковим примірником у повному обсязі теж не надсилаються.

Проблеми, які постають перед бібліотеками-одержувачами обов'язкового примірника, майже однакові: немає повної попереджувальної інформації про вихід видань, відсутня централізована інформація про видавництва та видавничі організації. Головна проблема – це відмова видавців передавати книги до бібліотек через відсутність державного фінансування, тому що значна частина видань виходить у комерційних структурах за спонсорські або авторські кошти. Не надходять видання, що друкувалися за кордоном. Цим порушується чинне законодавство і створюються лакуни у національному інформаційно-бібліотечному фонді, гальмуються процеси інформатизації галузі, зокрема, немає повноти відображення досягнень науковців різних аграрних галузей у РЖ «Агропромисловий комплекс України», що покликаний бути настільною книгою кожного науковця чи фахівця в Україні, з подальшою інтеграцією до закордонних БД.

Слід також внести зміни до чинного законодавства щодо компенсаційних заходів видавцям за своєчасне надсилання документів і передбачити санкції за порушення закону про обов'язковий примірник, які б передбачали відповідальність за порушення порядку і строків доставки обов'язкового примірника – штрафи, позбавлення ліцензій на видавничу діяльність. Можливо, найперше, що слід зробити, – це ввести пільги на поштові відправлення з грифом «Обов'язковий бібліотечний примірник».

До речі, Національна бібліотека Німеччини, що знаходиться у м. Лейпцигу, вважалася головним книгосховищем всієї друкованої продукції цієї країни. Починаючи з 1913 р. усі німецькі видавництва передавали їй обов'язковий примірник кожної книги, що вийшла друком. Це правило педантично виконувалося і в роки війни, причому, обов'язкові примірники надходили навіть від накладів, що випускалися на тимчасово окупованій території Радянського Союзу (*Петровський Н.* По следам утраченных сокровищ // *Эхо планеты.* – 2006. – № 20–21. – С. 22).

Система обов'язкового примірника у державі повинна працювати ефективно, в іншому разі не вдасться створити повноцінний фонд галузевої літератури. Очевидно, що у перспективі без створення оптимально повних БД галузевої літератури, обміну ними з іншими великими універсальними й галузевими бібліотеками надання користувачам інформації буде обмеженим.

Це особливо актуально у світлі Указу Президента України «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій»: до 2010 р. передбачається створення в електронній формі фондів архівів, бібліотек, музеїв та інших закладів культури, а також забезпечення широкого доступу населення до інформації.

Передплата періодичних видань нині є одним із джерел, що забезпечує оперативне і повне комплектування цим видом видань у межах виділеного фінансування. Тільки передплатні агенції, яких налічується кілька десятків, дають майже вичерпну попереджувальну інформацію про репертуар періодичних видань та умови їх отримання.

У результаті вивчення умов передплати та послуг передплатних державних підприємств і приватних фірм пріоритет нами був наданий фірмі «Ідея», яка пропонує ряд додаткових послуг (нижчі ціни, майже повний репертуар необхідних видань, що подаються у добре оформлених каталогах та ін.), з якою бібліотека співпрацює впродовж багатьох років. На тендерних торгах теж перемогла фірма «Ідея», послугами якої користуються ще дві національні бібліотеки, 18 обласних і велика кількість науково-технічних бібліотек у всіх регіонах України. Фінансові можливості ДНСГБ УААН щодо передплати періодики залишаються обмеженими. Бібліотека не одержувала періодичних видань через неоплачені борги у другому півріччі 2002–2003 рр. і першому півріччі 2004 р. Останніми роками фінансування бібліотеки здійснюється поетапно, це створює певні труднощі у тендерних

процедурах, що не тільки постійно ускладнюються, а у другому півріччі 2006 року взагалі не дали змоги провести комплектування ДНСГБ УААН періодичними виданнями. Кількість назв періодичних видань з 2001 по 2006 рр. значно зменшилася (від 311 до 180), тобто до 57,8 % (табл. 1). Репертуар, очевидно, зменшуватиметься і надалі, тому що при виділенні лімітів фінансування майже не враховується фактор інфляції. Завдяки співпраці з редакціями періодичних сільськогосподарських видань, керівники яких з розумінням ставляться до потреб бібліотеки, до фондів щорічно додатково надходить понад 70 назв журналів безкоштовно. Це безперечний актив фонду, який динамічно використовується читачами, чим створюється і певна реклама для видавців.

Деяке поліпшення фінансування бібліотеки дало б змогу розширити репертуар комплектуваних видань, придбати необхідні статистичні збірники, новітні загальні й галузеві енциклопедії, словники та інші видання, які мають постійний читацький попит, та збільшити кількість назв одержуваних періодичних видань. Стан передплати періодичних видань ДНСГБ показано у таблиці.

Держава повинна прийняти низку законодавчих заходів щодо налагодження системи документопостачання бібліотечних фондів із передбаченням знижок на придбання літератури через певні компенсації видавцям і розповсюджувачам видань. У бюджетах усіх рівнів має бути «захищена» стаття щодо витрат на придбання літератури для бібліотек. Слід продовжити діяльність у напрямку забезпечення ефективності системи обов'язкового примірника як у загальнодержавному масштабі, так і в мережі підвідомчих бібліотек.

Тобто, слід прийняти підзаконні акти до державних документів щодо створення оптимальних умов функціонування системи обов'язкового примірника для видавців та бібліотек-одержувачів. Для цього розробити механізм безвідмовного функціонування системи обов'язкового примірника з передбаченням пільг для видавців і санкцій у разі порушення закону, аж до позбавлення ліцензій на видавничу діяльність.

При розробці нормативних актів, що стосуються документопостачання бібліотек, державні інституції повинні враховувати особливості їх роботи та умови фінансування, зокрема при виконанні тендерних процедур із закупівлі періодичних видань за Законом України «Про закупівлю товарів, робіт та послуг за державні кошти», що інколи призводить до всіляких колізій, аж до зриву торгів.

Таблиця

Передплата періодичних видань

Видання	2001				2002				2003				2004				2005				2006			
	I півріччя		II півріччя		I півріччя		II півріччя		I півріччя		II півріччя		I півріччя		II півріччя		I півріччя		II півріччя		I півріччя		II півріччя	
	Всього назв	У т. ч. РФ	Всього назв	У т. ч. РФ	Всього назв	У т. ч. РФ	Всього назв	У т. ч. РФ	Всього назв	У т. ч. РФ	Всього назв	У т. ч. РФ	Всього назв	У т. ч. РФ	Всього назв	У т. ч. РФ	Всього назв	У т. ч. РФ	Всього назв	У т. ч. РФ	Всього назв	У т. ч. РФ	Всього назв	У т. ч. РФ
Газети	11	2	7	-	15	2	-	-	-	1	-	-	-	-	11	-	6	-	6	-	6	-	-	-
Журнали	212	125	151	97	223	112	-	-	-	86	-	-	-	-	164	125	127	90	127	90	124	94	-	-
РЖ	34	33	32	32	41	40	-	-	-	4	-	-	-	-	37	36	37	37	37	37	40	38	-	-
Інші інформ. видання	25	21	2	2	17	10	-	-	-	4	-	-	-	-	12	6	10	8	10	8	10	8	-	-
БД ВІНТІ	29	29	24	24	29	29	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Всього	311	210	216	155	325	193	-	-	-	95	-	-	-	-	224	167	180	135	180	135	180	140	-	-
Вартість передплати в грн	59 048,94		57 870,95		63 989,50		-		21 701		-		-		69 410,43		68 759,24		75 075,48		48 808,73		-	
			Не оплачено		Не оплачено. Борг 33 000 грн		Борг 26 000 грн		Не оплачено				Борг 13 000 грн		Оплачено (тендерні торги)		Оплачено		Оплачено		Не оплачено			

На рівні мережі підвідомчих Українській академії аграрних наук і Міністерству аграрної політики України установ необхідно забезпечити відповідальне ставлення до виконання закону про обов'язковий примірник із метою створення базового інформаційного ресурсу аграрної галузі в електронній та неелектронній формах.

Нині у складній економічній ситуації колектив докладає зусиль щодо забезпечення надходження до фондів кожного галузевого видання, оскільки це – важлива ланка в процесі історичного розвитку науки. Зважаючи на широкий спектр наукових досліджень вчених-аграріїв та їх регіональний характер, це завдання не є легким, враховуючи, що видання друкуються у великій кількості видавництв різних форм власності.

Поповнення фондів наукової літератури безпосередньо залежить від рівня науки та книговидання й активно впливає на подальші наукові дослідження. Зібрані в бібліотеці документи вивчатимуться як історична наукова спадщина поколінь учених-аграрників, а формування, впорядкування та зберігання фондів наукових видань є вагомим внеском колективу бібліотеки у подальший розвиток аграрної науки.

Підсумовуючи, слід зазначити, що без стовідсоткового поповнення фондів ДНСГБ УААН як галузевого депозитарію не можна говорити про якісний інформаційний продукт для потреб товаровиробників сільськогосподарської продукції різних

форм власності. Не менш проблематичним є у разі прийняття рішення про створення на основі нашої бібліотеки так потрібного галузі порталу «Українська академія аграрних наук». Розв'язання проблеми всебічної сільськогосподарської бібліографії із повним репертуаром вітчизняних видань великою мірою залежить від державної зацікавленості, в першу чергу Міністерства аграрної політики України. Українська академія аграрних наук упродовж останніх п'яти років у межах фінансових можливостей, а також затвердженням низки відповідних регламентуючих документів практично готова до розв'язання нагальних питань інформаційно-бібліотечного супроводження наукового забезпечення агропромислового виробництва України, в тому числі з визначенням питань щодо комплектування фондів. Потрібно зробити ще один важливий крок – це системний державницький підхід або відповідна програма, які б усунули міжвідомчі протиріччя і проблеми. З оглядом на це особливу надію покладаємо на Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського, стосовно аграрної галузі – на керівників 263 бібліотек науково-дослідних установ мережі УААН та освітніх закладів I–IV рівнів акредитації Міністерства аграрної політики України, які в межах власної компетенції та функціональних обов'язків повинні сприяти якомога найбільшому наповненню фондів ДНСГБ УААН – галузевого депозитарію сільськогосподарської та лісогосподарської літератури.

**Віталій Сергійович Чишко (1951-2003) -
засновник і перший директор
Інституту біографічних досліджень
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(До 55-річчя від дня народження)**

Віталій Сергійович Чишко народився 5 червня 1951 р. (за офіційними паспортними даними – 5 липня) в селі Орв'яниця Дубровицького району Рівненської області в родині вчителів. Після закінчення у 1968 р. середньої школи працював теслею, служив у армії на о. Сахалін. У 1973–1978 рр. навчався на історичному факультеті Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького (нині – Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова), де став визнаним лідером студентського колективу, очолював студентський профспілковий комітет. Відразу після закінчення інституту був призначений директором Заворицької середньої школи Броварського району Київської області. З 1980 р. навчався в аспірантурі, спочатку заочно, а з 1981 р. – на стаціонарі. У грудні 1984 р. здобув ступінь кандидата історичних наук. Становленню В. С. Чишка як науковця сприяла робота в Інституті історії АН УРСР. З 1986 р. до кінця життя В. С. Чишко працював в апараті Президії АН УРСР – спочатку ученим секретарем, з 1990 р. – керівником Сектору суспільних наук, ученим секретарем Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України.

Одночасно, з лютого 1993 р. очолив створений за його ініціативи відділ біографічних досліджень Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, (у квітні 1994 р. перетворений на Інститут біографічних досліджень). Доктор історичних наук (1997), професор (1999) В. С. Чишко був автором 140 наукових праць із проблем історії інтелігенції, біографістики, генеалогії, джерелознавства, аграрної історії, міжетнічних відносин, серед яких дві індивідуальні монографії.

У 1998 р. заснував Українське біографічне товариство і був обраний його президентом. У тому ж році удостоєний премії ім. М. І. Костомарова НАН України. Помер Віталій Сергійович Чишко раптово, 1 лютого 2003 р., на 52-му році життя.

Чим далі спливає невблаганний час, тим більш зрозумілими стають для колег і однодумців Віталія Сергійовича Чишка роль і місце його непересічної постаті у розвитку сучасної української біографістики. Заради справедливості не можна не згадати, що не лише біографічні дослідження чимало завдячують розумові і енергії, винятковим організаторським здібностям цієї невгамовної і щедрої душі людини. Обіймаючи посаду ученого секретаря академічної Секції суспільних і гуманітарних наук упродовж першого десятиліття незалежності України, В. С. Чишко доклав багато зусиль для розвитку організаційної структури соціогуманітарних досліджень у ціло-

му, розширення їх проблемно-тематичного діапазону відповідно до потреб утвердження гуманітарної сфери молодій суверенній державі, здобуття нею інтелектуальної незалежності, створення нових і модернізації існуючих установ НАН України. Нині можна з певністю стверджувати, що саме ця праця закономірно привела В. С. Чишка до важливого повороту на власному шляху вченого, надихнула взятися за справу, яка дійсно стала головною в його житті.

У той непростий час, коли в середовищі науковців відбувалася переоцінка цінностей, йшло осмислення нових дослідницьких завдань і перспектив розвитку вітчизняної гуманітаристики, він одним із перших зумів по-справжньому оцінити необхідність повномасштабного відновлення вітчизняної традиції біографічних, зокрема біографічно-словникових досліджень, як таких, що найближче відповідають інтелектуальним і духовним запитам, патріотичним устремлінням сучасного українського громадянства. Адже саме біографічні публікації, потік яких на початку 90-х років був ще доволі малим і несміливим, чи не найбільше сприяли на той час поверненню вітчизняному минулому його людських вимірів, так необхідних для відродження і утвердження гуманістичних ідеалів громадянського сус-

пільства в Україні, здобуття народом духовної опори в діяннях попередніх поколінь.

До відновлення і розвитку біографічних досліджень в Україні 90-х років ХХ ст. докладали зусиль чимало дослідників – як професійних учених, так і, особливо, аматорів-краєзнавців. Проте безперечною науковою заслугою В. С. Чишка стало остаточне утвердження української біографістики як окремого наукового напрямку і самостійної історичної дисципліни, з власною теоретичною і методичною базою, інституціональною структурою. Першим важливим кроком В. С. Чишка на цьому шляху стало обґрунтування необхідності створення у складі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського спеціалізованого дослідницького підрозділу – спочатку відділу (1993), згодом – Інституту біографічних досліджень (1994). Він мислився вченим, як безпосередній продовжувач справи біографічної комісії Української академії наук, котра впродовж 1918–1932 рр. працювала над створенням фундаментального біографічного словника діячів України. Другим кроком стало написання В. С. Чишком узагальнювальної праці «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» (К., 1996) та захист ним докторської дисертації «Біографістика як галузь історичної науки: історіографія та методологія» (1997).

В. С. Чишко був відчайдушним максималістом. У найбільш нелегкі часи економічної кризи, відсутності належного фінансування і технічного забезпечення досліджень він вірив в успіх розпочатої справи і своєю вірою надихав колектив. На початку діяльності Інституту біографічних досліджень шлях до багатотомного національного біографічного зводу здавався відносно близьким. Під керівництвом В. С. Чишка було напрацьовано теоретико-методологічні засади створення Українського біографічного словника, розроблено і опубліковано його Редакційну інструкцію та пакет інших методичних документів, започатковано продовжуваний науковий збірник «Українська біографістика». На основі розроблених Інститутом біографічних досліджень методичних засад в Україні підготовлено цілий ряд регіональних і тематичних біографічних словників.

Проте бурхливе піднесення наукових біографічних досліджень, що розпочалося від середини – кінця 90-х років і нині невпинно йде по висхідній, внесло суттєві корективи в самі уявлення про кількісні параметри майбутнього національного біографічного зводу і часові перспективи його підготовки. Стало зрозумілим, що порушувати питання безпосередньо про створення фундаментального багатотомного національного біографічного словника нині дещо зарано. Він об'єктивно не може бути успішно скомплектований у період, коли зусиллями дослідників із усіх регіонів України щороку повертаються із забуття тисячі й тисячі нових імен наших попередників – діячів культури і національно-визвольного руху, борців за незалежність України. За таких умов кожний підготовлений за абетковим принципом том національного біографічного словника безнадійно застарівав би, ще не дійшовши до друкарського верстата.

Життя дуже швидко визначило нові пріоритети. На самому зламі тисячоліть у світовій словниково-енциклопедичній практиці розпочався стрімкий перехід до формування великих електронних словниково-біографічних ресурсів – біографічних архівів, які інтегрують напрацювання цілих національних біографічних шкіл упродовж століть їх розвитку і функціонування, створюють абсолютно нові можливості для пошуку біографічних матеріалів і оперування ними, вироблення на основі цього нових знань про минуле. Відкриті для користувачів електронних інформаційних мереж національні біографічні архіви країн із найбільш розвинутою біографічною традицією – Німеччини, Великобританії, Франції, Італії, США, Росії – нараховують нині біографічні статті і матеріали про десятки і навіть сотні тисяч співвітчизників. Наукова прозорливість В. С. Чишка, його вміння бачити далекі перспективи наукового поступу, послужили тому, що він, розпочинаючи справу ще за часів відсутності сучасних досконалих комп'ютерних програм, коли, власне, і інтернет ще не набув значення всесвітньої науково-інформаційної мережі, передбачав розвиток подій саме у такому напрямі. Ідея фундаментального електронного Українського біографічного словника належала саме йому. Більш того, спрямувавши від самого початку зусилля колективу Інституту біографічних досліджень на формування розгалуженої електронної бази даних «Українська біографістика», яка включала також біобібліографічну базу, В. С. Чишко заклад підвалини послідовної і органічної її трансформації у систему електронного біографічного архіву.

У цьому плані, розроблена колективом Інституту біографічних досліджень вже після смерті В. С. Чишка концепція фундаментального електронного Українського національного біографічного архіву, яка втілюється нині в життя спільно з науковцями Українського мовно-інформаційного фонду НАН України на чолі з членом-кореспондентом НАН України В. А. Широковим, є безпосереднім розвитком і продовженням напрацьованих засновником Інституту.

Життя Віталія Сергійовича обірвалося несподівано, на злеті творчих можливостей. Залишилося нереалізованим чимало з його особистих творчих планів. В останні роки він мріяв про нову велику книгу, присвячену долі людини у вітчизняній історії. Йому не судилося побачити і цілий ряд започаткованих ним видань – перші випуски біобіографічного покажчика джерел з української біографістики, Матеріалів до Українського біографічного словника, Реєстру імен УБС. Проте залишилося головне – створений ним інститут, колектив якого продовжує справу засновника, атмосфера творчих дискусій і спільного пошуку шляхів розв'язання складних методичних і організаційно-технічних проблем, які по-новому постають на кожному етапі просування вперед до омріяної Віталієм Сергійовичем мети, – створити в Україні біобібліографічний звід, гідний великої європейської нації.

Володимир ПОПИК,

в. о. директора

Інституту біографічних досліджень НБУВ,

канд. іст. наук

Другі Чишківські читання з історичної біографістики

15 червня 2006 р. відбулися другі Чишківські читання з історичної біографістики, присвячені пам'яті засновника і першого директора Інституту біографічних досліджень НБУВ, Президента Українського біографічного товариства Віталія Сергійовича Чишка (1951–2003). Рішення стосовно щорічного проведення Чишківських читань було прийняте спільно науковою сесією інститутів та наукових відділів НБУВ, яка відбулася 7 червня 2005 р.

У програмі читань – розгляд широкого кола проблем, пов'язаних із сучасним станом та завданнями розвитку біографічних досліджень; теоретичними і методичними питаннями біографістики; словниковою та енциклопедичною справою; формуванням електронного Українського національного біографічного архіву.

У вступному слові в. о. директора Інституту біографічних досліджень, канд. іст. наук **В. І. Попик** проаналізував значення теоретичного доробку і організаційної діяльності В. С. Чишка для розвитку біографічних досліджень у сучасній Україні, становлення української біографістики як окремої історичної дисципліни. Далі **В. І. Попик** виступив із доповіддю «Світоглядні засади розвитку української біографістики та формування біографічних науково-інформаційних ресурсів ХХІ ст.», в якій проаналізував значення біографічних досліджень як важливої частини національної гуманітарної культури, що має безпосереднє відношення до ідейних засад життя нашого суспільства, глибинної системи його цінностей, духовних запитів українського громадянства, висвітлив тенденції розвитку вітчизняної біографіки у її зв'язках з проблемами суспільно-політичного вибору України, пошуку громадянського ідеалу, дилемою вибору між елітарно-олігархічною і демократичною моделями розвитку. Доповідач наголосив, що формування загальнонаціональних, регіональних та галузевих і проблемно-тематичних електронних біографічних науково-інформаційних ресурсів сприяє загальному піднесенню гуманітарної культури суспільства, патріотичному вихованню громадянства.

Аналізу важливого напрямку наукової діяльності В. С. Чишка був присвячений виступ «Питання довідкових біографічних видань у монографії В. С. Чишка «Біографічна традиція і наукова біографія в історії і сучасності України» (1996)» пров. наук. співробітника Інституту біографічних досліджень, канд. іст. наук **С. М. Ляшко**. На її думку, серед важливих для подальшого розвитку біографістики проблем В. С. Чишко особливо виокремлював питання, пов'язані з т. зв. «другим напрямом біографістики» підготовкою біографічних довідкових видань і зробив суттєвий теоретичний і методичний внесок у їх розв'язання.

У доповіді директора Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-ра іст. наук, проф. **В. І. Сергійчука** було порушено проблеми якнайширшого використання вченими-біографістами архівів української діаспори, зокрема епістолярію. Він поділився з присутніми своїми тривогами щодо сучасного стану архівів української діаспори; відзначив відсутність чіткої картини масштабів діаспорних родинних архівів та їх цінності для української біографістики, наголосив на необхідності перенесення вирішення цієї проблеми в площину започаткування окремої програми їх вивчення на державному рівні. Значну роль у цій роботі може відіграти також формування електронного Українського національного біографічного архіву, над чим сьогодні працює Інститут біографічних досліджень НБУВ.

Тему вивчення діаспорних архівів продовжила у своїй доповіді пров. наук. співробітник Інституту біографічних до-

сліджень НБУВ, д-р іст. наук, проф. **Т. І. Ківшар**. Вона звернула увагу присутніх на особливу цінність епістолярної спадщини для написання наукової біографії С. В. Петлюри. Оприлюднення епістолярію дружини та доньки С. В. Петлюри дозволить суттєво уточнити та доповнити біографічні відомості про визначного українського діяча ХХ століття, а також про його оточення.

Доповідь ст. наук. співробітника Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, д-ра іст. наук **В. В. Кривошеї** «Генеалогія і біографіка: актуальні питання історії Гетьманщини» була присвячена проблемі використання генеалогії як методу загальноісторичного дослідження, що чимало привносить для розуміння складних перипетій політичної історії України козацької доби.

Учений секретар Інституту біографічних досліджень НБУВ, канд. іст. наук **Н. І. Любовець** у доповіді «Біографічні серії у контексті розвитку української біографічної традиції» відзначила, що підготовка інститутом двох випусків біобібліографічного покажчика «Джерела української біографістики» дозволила прослідкувати історію виникнення та видання книжкових біографічних серій, зокрема таких, як «Жизнь замечательных людей», «Життя славетних», «Уславлені імена», науково-бібліографічні серії Академії наук СРСР та УРСР та їхній вплив на розвиток української біографістики. Вивчення дискусій 60–80-х років ХХ ст. з приводу подальшого розвитку біографічних серій дає можливість, на думку автора, прослідкувати поступовий перехід від ставлення до написання біографії як окремого жанру літературного твору до розуміння необхідності вироблення наукових підходів до цієї справи.

Мол. наук. співробітник Інституту біографічних досліджень **В. М. Тимченко** присвятив цікаве повідомлення порівнянню методичних засад польських та австрійських довідкових біографічних видань та універсальних словників, у першу чергу «Польського біографічного словника» та його австрійського аналога – «Австрійського біографічного лексикону».

Науковці відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ наголосили на необхідності використання стародруків для дослідження українських князівських та козацьких родин. Так, канд. іст. наук **І. О. Ціборовська-Римарович** присвятила свій виступ виданням, які своєю тематикою або присвятами пов'язані з представниками українського князівського роду Вишневецьких герба «Корибут». А наук. співробітник **Н. П. Бондар** розглянула маргінальні записи у київському виданні Молитвослова 1762 р. з фондів НБУВ як цінне джерело до генеалогії відомого українського козацько-старшинського роду Борозн.

Ст. наук. співробітник Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка канд. іст. наук, доцент **І. В. Пасько** у доповіді «Київська наукова медична школа: біобібліографічний аспект» розглянула основні етапи та особливості розвитку київської наукової медичної школи, яка репрезентує одну із важливих галузей природничої науки в Україні зі середини ХІХ ст. до сьогодні.

Ст. наук. співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, канд. іст. наук **Ю. І. Зінченко** зосередив увагу присутніх на проблемі «Українська біографістика і національні меншини в останні 10 років (1996–2006)», відзначивши, що справа відтворення історії України в іменах настійно вимагає створення біографічних довідників національних меншин.

Переважаюча частина доповідей і повідомлень учасників читань була присвячена окремим персоналіям діячів історії та культури.

Асистент кафедри стародавньої та середньовічної історії Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка **О. В. Ятишук** у повідомленні «Г. Ф. Квітка-Основ'яненко і Харківський театр його часу» звернула увагу присутніх на різнобічності творчого надбання Г. Ф. Квітки, зокрема на його роль у становленні та розвитку харківського театру першої половини XIX ст.

Наук. співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, канд. іст. наук **І. В. Старовойтенко** ознайомила присутніх із результатами досліджень життєвого шляху маловідомого на наш час українського громадсько-політичного і культурного діяча на Кубані Степана Ерастова – організатора «Просвіти», філії РУП, ряду українських культурних товариств.

Мол. наук. співробітник Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, канд. іст. наук **К. Кобченко** у виступі висвітлила життєвий і творчий шлях літературознавця, талановитої учениці В. Перетца, однієї з перших жінок-науковців Університету св. Володимира, Софії Олексіївни Щеглової.

Мол. наук. співробітник Інституту архівознавства НБУВ **І. М. Шихненко** охарактеризував та проаналізував праці О. С. Грушевського, присвячені життєвому шляху та діяльності видатних українських учених XIX ст. М. Костомарова, О. Русова, М. Маркевича та ін.

Мол. науковий співробітник інформаційно-аналітичного відділу Фонду Президентів України НБУВ, канд. іст. наук **І. В. Шліхта** у виступі «Постать Дмитра Донцова у працях українських вчених» відзначила, що подальший поступ у вивченні неординарної і суперечливої постаті українського національного руху можливий за умови розширення джерельної бази досліджень і сумлінного, неупередженого ставлення до виявлених документів; залучення до наукового обігу фотодokumentів, зокрема тих, які знаходяться в центральних державних архівах і наукових бібліотеках України; застосування нових методик біографічного дослідження тощо.

Мол. наук. співробітник Інституту архівознавства НБУВ **О. Ю. Кондратенко** висвітлив історію формування документальної спадщини відомого українського вченого та громадського діяча, члена-кореспондента НАН України Всеволода Івановича Клокова. Виступ наук. співробітника Інституту архівознавства НБУВ, канд. іст. наук **О. Г. Луговського** був присвячений життєвому і творчому шляху визначного дослідника в

галузі цитології, радіології та експериментальної онкології члена-кореспондента НАН України Вадима Григоровича Пінчука.

На завершення читань із доповіддю «Українське біографічне товариство на сучасному етапі: значення, завдання, напрями діяльності» виступила відповідальний секретар товариства, наук. співробітник Інституту біографічних досліджень **О. В. Бугасва**, зазначивши, що формування електронного Українського національного біографічного архіву настійно вимагає ширшого залучення науковців і аматорів-дослідників з усіх регіонів України до спільної роботи. Наявність у розробленій моделі веб-сайта УНБА персональних інформаційних сторінок дослідників та місцевих організацій Українського біографічного товариства створює сприятливі організаційні умови для цього.

У результаті ґрунтовного та зацікавленого обговорення проблем розвитку біографічних досліджень учасники Чишківських читань прийняли такі рекомендації:

- продовжити щорічне проведення червневих читань з історичної біографістики, розширивши практику залучення до них учених наукових установ і навчальних закладів із різних регіонів України;
- спільно з Українським біографічним товариством запровадити практику довгострокового перспективного планування підготовки і проведення Чишківських читань з історичної біографістики, круглих столів та методичних семінарів з оприлюдненням зазначених планів у інтернеті;
- з метою обговорення теоретичних і методичних проблем розвитку біографічних досліджень, ознайомлення з досвідом їх розвитку в окремих установах, навчальних закладах та дослідницьких осередках, налагодження дієвої координації дослідної роботи започаткувати проведення виїзних засідань (круглих столів) Інституту біографічних досліджень НБУВ та Українського біографічного товариства в регіонах України;
- матеріали других Чишківських читань з історичної біографістики опублікувати у наступних випусках збірника наукових праць Інституту біографічних досліджень «Українська біографістика».

Надія ЛЮБОВЕЦЬ,

ст. наук. співробітник НБУВ, канд. іст. наук

Володимир ПОПИК,

в. о. директора

Інституту біографічних досліджень НБУВ, канд. іст. наук

Бібліотеки, музеї, архіви у формуванні інтелектуального та інформаційного простору

11–13

квітня 2006 р. у м. Москва відбулася щорічна міжнародна наукова конференція «Рум'янцевські читання-2006». Співорганізаторами заходу стали Федеральна агенція з культури та кінематографії Російської Федерації, Російська державна бібліотека (РДБ), Державна Третяковська галерея за підтримки ряду інституцій: Бюро ЮНЕСКО у Москві, Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), Міжнародної ради музеїв ЮНЕСКО (ICOM), Бібліотечної Асамблеї Євразії, Центру з проблем інформатизації сфери культури, Центру бібліотечних інноваційних технологій РДБ.

Рум'янцевські читання є традиційною науковою конференцією Російської державної бібліотеки. Цього року з ініціативи директора з наукової та видавничої діяльності РДБ **К. В. Ніканорової** тематику конференції було розширено, до обговорення та вирішення актуальних питань розвитку інформаційної сфери було залучено провідних фахівців архівної, музейної сфери, фахівців з інтелектуальної власності, представників вищих навчальних закладів, інформаційних установ та культурно-просвітницьких центрів Росії, країн СНД, далекого зарубіжжя. Як зазначали організатори, інтерес до визначеної тематики конференції виявився ще на етапі реєстрації учасни-

ків, яку можна було здійснити безпосередньо на сайті РДБ, та, відповідно, представити в електронній формі матеріали виступу (www.rumchten.rsl.ru/2006). Усього в Рум'янцевських читаннях взяло участь понад 350 фахівців із 25 регіонів Росії та інших країн. Відбулось активне обговорення нагальних проблем розвитку культурно-просвітницької та науково-інформаційної сфер в умовах становлення інформаційного суспільства, завдань, які мають виконувати соціокультурні інституції в сучасній суспільній інфраструктурі.

Конференція працювала у пленарному і секційному режимах. 11 квітня пленарне засідання проходило у приміщенні Інженерного корпусу Державної Третяковської галереї. Проблематика виголошених доповідей зосереджувалася довкола філософського, культурологічного та загальноцивілізаційного контексту перспектив розвитку гуманітарної та інтелектуальної сфери Росії та світу.

Ключовою доповіддю пленарного засідання був виступ В. К. Сгорова, президент-ректора Російської академії державної служби при Президенті Російської Федерації «Виклики культури ХХІ століття», який визначив рівень обговорення проблем, підкреслив філософсько-гуманістичний підхід до розгляду базових проблем дилеми «культура і глобалізація».

Важливою подією в діяльності конференції стала участь в її роботі координатора ІФЛА Купмена Шорда, який присвятив свою доповідь сучасній організаційній структурі та основним напрямам діяльності Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ і ролі бібліотек у суспільстві знань.

До кола доповідачів пленарного засідання було залучено широковідомих, авторитетних фахівців у галузі архівної та музейної справи, релігієзнавства, мистецтвознавства, авторського права, зокрема С. В. МIRONЕНКА, директора Державного архіву РФ; В. Б. Ремізова, директора Державного музею Л. М. Толстого; О. І. Шкурка, генерального директора Державного історичного музею; В. О. Родіонова, генерального директора Державної Третяковської галереї; О. І. Комеча, директора Державного інституту мистецтвознавства; С. Л. Кравца, керівника Церковно-наукового центру «Православна енциклопедія»; В. В. Терлецького, генерального директора Російського авторського товариства «КОПИРУС» та інших.

Думку бібліотечної спільноти представляли керівники найпотужніших бібліотечно-інформаційних центрів Росії. У доповіді В. В. Федорова, генерального директора Російської державної бібліотеки було розглянуто проблеми ресурсного забезпечення діяльності бібліотек із формування інформаційно-інтелектуального простору. В. М. Зайцев, генеральний директор Російської національної бібліотеки, зосередив увагу присутніх на питаннях відповідальності національної бібліотеки за розвиток інфосфери країни, за створення національного цифрового сегмента світової інфосфери. В. П. Леонов, директор Бібліотеки Російської академії наук, окреслив філософсько-культурологічну постановку проблеми «Книга як космічний суб'єкт». Розкриттю змісту креативної функції бібліотек – відтворення культури та мистецтва присвятила свій виступ А. А. Колганова, директорка Російської державної бібліотеки з мистецтва.

Секції «Наукові дослідження як фактор інноваційного розвитку соціокультурних інститутів», «Дослідницька робота з розкриття фондів», «Проблеми формування і функціонування електронних бібліотек», «Історичні та історіографічні дослідження», круглий стіл «Нові підходи до управління бібліотекою. Організаційна культура бібліотеки», пленум Міжрегіонального комітету з каталогізації проходили 12 квітня у приміщеннях РДБ. 13 квітня відбулась виїзна сесія учасників конференції «Просвітницька роль М. П. Рум'янцева в культурі Росії».

В офіційному звіті про роботу конференції зазначено, що цілісність бібліотечної науки і практики, ефективність міжвідомчої та внутрішньовідомчої взаємодії різних установ і організацій гуманітарного профілю було продемонстровано у ході роботи саме секції «Наукові дослідження як фактор інноваційного розвитку соціокультурних інститутів». Участь у роботі конференції представників різних бібліотек, у тому числі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, дало змогу представити різні напрями розвитку бібліотекознавства та бібліографознавства в інноваційному напрямі. Предметом активного наукового обговорення стали питання трансформації функцій бібліотеки (повідь д-ра пед. наук Н. С. Добриніної), діяльність інформаційних установ як організаторів, зберігачів та розповсюджувачів документованого знання (концепцію було представлено д-ром пед. наук М. Я. Дворкіною), особливе значення нормативного бібліографознавства в контексті синергетики та пост(нео)бібліографії (виступ д-ра пед. наук В. О. Фокеєва), інноваційний досвід у формуванні та дослідженні документно-інформаційних ресурсів НБУВ було представлено у автора даного матеріалу.

Потрібно також відзначити, що вперше у рамках Рум'янцевських читань пройшов Пленум Міжрегіонального комітету з каталогізації (МКК), організаторами якого виступили РДБ, РНБ та РБА. Мета Пленуму – обговорення підсумків роботи авторського колективу з перегляду національних правил каталогізації, а саме підготовка «Російських правил каталогізації». У роботі Пленуму взяли участь 120 фахівців із 25 регіонів РФ, що дозволило не тільки поінформувати учасників про результати 5-річної роботи авторського колективу, визначити новачі і специфіку правил для каталогізації, але й прийняти рішення, які визначатимуть подальшу роботу в цьому напрямі. У цілому основні положення «Російських правил каталогізації» було схвалено і передбачена можливість їх завершального доопрацювання до 1 серпня 2006 р. Планується (відповідно до пропозицій учасників Пленуму) виставити Правила на сайтах «ЛИБНЕТ», РДБ, РБА з подальшим виданням.

Інформаційну підтримку заходів конференції здійснювали журнали «Библиотековедение», «Вестник БАЕ», видавництво РДБ «Пашков дом», портал «Библиотеки России», портал «Музеи России».

*Олена Воскобойнікова-Гузєва,
ст. наук. співробітниц,
в. о. директора Інституту
бібліотекознавства НБУВ, канд. іст. наук*

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НБУВ

12 січня 2006 р. в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбувся науково-інформаційний захід, присвячений Року Грузії в Україні. Організатори: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Посольство Грузії в Україні.

У програмі: **круглий стіл «Україна – Грузія: історико-культурні взаємозв'язки»**, в якому взяли участь провідні вчені та молоді дослідники України і зарубіжжя. Вів засідання генеральний директор НБУВ, акад. НАН України О. С. Онищенко, який розпочав захід вступним словом.

У доповідях та повідомленнях були розглянуті такі теми: «Спільність історичних доль України та Грузії» (директор Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, акад. НАН України М. В. Попович); «Перспективи міждержавних зв'язків двох країн у XXI столітті» (проф. кафедри тюркології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р філол. наук Г. І. Халимоненко); «Українсько-грузинські літературно-мистецькі взаємини в XX столітті» (зав. кафедри української і світової культури та літератури Київського міжнародного університету лінгвістики і права, д-р філол. наук О. Н. Мушкудіані); «Японсько-грузинсько-українські паралелі в чарівній народній казці» (аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка, випускник Університету м. Осака (Японія) Катаока Хіросі); «Леся Українка і Грузія» (зав. відділу Музею Лесі Українки І. А. Щукіна); «Акакій Церетелі в українських перекладах і критиці» (аспірант кафедри тюркології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка В. В. Коробка); «Українсько-грузинські дипломатичні відносини в архівній інформації» (директор Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, д-р іст. наук І. Б. Матяш); «Кореґуючі революції двохтисячних років» (заст. директора Інститут історії України НАН України, д-р іст. наук С. В. Кульчицький); «Роль грузинів у розвитку античної проблематики» (зав. відділу античної археології Інституту археології НАН України, чл.-кор. НАН України С. Крижицький); «Грузинське населення в Україні» (пров. наук. співробітник Інституту української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, чл.-кор. НАН України В. І. Наулко); «Українознавчі центри Грузії: основні тенденції розвитку, перспективи» (зав. кафедри теорії літератури і компаративістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р філол. наук, проф. Л. В. Грицик); «Грузинська казка в Україні» (зав. кафедри фольклористики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р філол. наук, проф. Л. Ф. Дунаєвська); «Молодий Михайло Грушевський за тифліськими щоденниковими записами» (проф. кафедри історії Росії Історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р іст. наук І. В. Верба); «Михайло Грушевський і Тифліс» (зав. Історико-меморіального музею Михайла Грушевського С. М. Панькова); «Творчість Михайла Грушевського: кавказькі впливи» (голов. наук. співробітник Інституту історії України НАН України, д-р іст. наук Р. Я. Пиріг); «Українсько-грузинські ГУАМ – розв'язання проблем» (канд. екон. наук, доц., ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ С. П. Кулицький); «Українсько-грузинські паралелі історичного розвитку паперового виробництва» (проф. кафедри політекономії обліково-економічного факультету Київського національного економічного університету В. А. Студинський); «Проблеми нацменшин в Україні та Грузії в контексті державо-

творчих та етнокультурних процесів» (пров. наук. співробітник, докторант Інституту сходознавства ім. А. Кримського НАН України, канд. іст. наук О. Б. Бубенок); «Дослідження українських та грузинських учених у 70–80-х роках XX ст.» (доц. кафедри новітньої історії України Історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, канд. іст. наук О. Г. Пилипчук); «Документи з Центрального державного історичного архіву до історії українсько-грузинських відносин» (пров. наук. співробітник Центрального державного історичного архіву України у м. Києві Л. А. Сухих); «Типологічні мотиви в українському та грузинському фольклорі» (доц. кафедри фольклористики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, канд. філол. наук Л. Т. Шурко); «Грузинська діаспора в Україні: історія формування» (мол. наук. співробітник Інституту мистецтвознавства, етнології та фольклористики ім. М. Т. Рильського НАН України, канд. іст. наук А. П. Момрик); «Внесок Івана Кавалерідзе в українську культуру та музей його творчості в Києві» (директор Музею-майстерні Івана Петровича Кавалерідзе Р. О. Синько); «Творчість Рауля Чалачави в контексті сучасних українсько-грузинських взаємин» (аспірант кафедри тюркології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка О. Матвійчук); «Герби міст України і Грузії: історико-порівняльний аналіз» (мол. наук. співробітник відділу спеціальних історичних дисциплін Інституту історії України НАН України Я. О. Іщенко); «Історико-культурні взаємозв'язки України та Грузії і грузинознавство у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (керівник Культурно-просвітницького центру НБУВ, канд. іст. наук Н. Г. Солонська, зав. виставкового сектору Культурно-просвітницького центру НБУВ І. А. Прокошина).

Під час урочистого відкриття книжково-інформаційної виставки перед присутніми виступили генеральний директор НБУВ, акад. НАН України О. С. Онищенко; Надзвичайний і Повноважний Посол Грузії в Україні Г. Ш. Катамадзе; Надзвичайний і Повноважний Посол України у Республіці Латвія, д-р філол. наук, проф., поет, перекладач Р. Ш. Чілачава; директор Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, акад. НАН України М. В. Попович; директор Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, д-р іст. наук І. Б. Матяш; пров. наук. співробітник Інституту археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, чл.-кор. НАН України В. І. Наулко; народна артистка України Р. С. Недашківська.

Відбулися презентації: монографії д-ра іст. наук С. В. Кульчицького «Помаранчева революція» (працю представили головний редактор видавництва «Генеза», д-р іст. наук О. Удод та його заступник Олена Радзивілл); творчого доробку останніх років Р. Ш. Чілачава; члена Національної спілки художників України, поетеси Емми Кшуташвілі та книги віршів Дарії Токашвілі «Біля каменю прихистку» (це вже четверта збірка поетеси, видана в Києві).

На книжково-інформаційній виставці, підготовленій співробітниками виставкового сектору Культурно-просвітницького центру НБУВ представлено 600 одиниць збереження з фондів Бібліотеки. Це – наукові монографії, періодичні видання грузинською, українською, російською мовами, які відображають історію та культуру Грузії, міжнаціональні та культурні зв'язки українського та грузинського народів, котрі сягають своїм корінням у часи Київської Русі. Виставку картографіч-

них документів (унікальні географічні карти XVI–XIX ст.), що є складовою загальної експозиції, підготовлено сектором картографічних видань відділу обслуговування читачів літератури природничого і технічного профілю НБУВ (зав. сектору А. Л. Герус). Художнє оформлення книжкової виставки здійснено дизайнером Л. А. Огир.

У рамках науково-інформаційного заходу відбулася вистав-

ка художніх творів Е. І. Кшуташвілі. Мисткиня відобразила своє захоплення культурою України, свою щирю любов до землі, яка стала для неї другою батьківщиною, що є прямим свідченням зв'язків між двома народами – грузинським і українським.

Круглий стіл та відкриття книжкової виставки супроводжувалося електронною презентацією.

* * *

У 2006 р. відзначається 800-річчя створення Великої Монгольської Держави. 18 квітня 2006 р. в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбулася **наукова конференція «Україна – Монголія: 800 років у контексті історії»**; урочисте відкриття книжково-інформаційної виставки під такою самою назвою і наданої Монгольським національним інформаційним агентством (МОНЦАМЕ) фотовиставки «Монголія сьогодні».

Організаторами заходу виступили: НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Посольство Монголії в Україні; Монгольське національне інформаційне агентство (МОНЦАМЕ), Українське національне інформаційне агентство (Укрінформ). На урочистостях у НБУВ виступили Надзвичайний і Повноважний Посол Монголії в Україні Т. Баасансурен; генеральний директор МОНЦАМЕ Д. Аріунболд; генеральний директор Укрінформ В. Ф. Чамара; керівник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, д-р іст. наук, проф. Я. Р. Дашкевич; проф. Львівського національного університету ім. Івана Франка, д-р іст. наук Л. В. Войтович; голова Товариства бурятської культури м. Києва та області, полковник у відставці К. О. Халтагаров.

Кожна культура є винятковою і непересічною. Чим більше людство осягає інші культури, тим воно багатше. Цю ідею й було покладено в контекст наукової конференції, у якій взяли участь учені з Автономної Республіки Крим, з областей – Запорізької, Київської, Львівської, Полтавської, Харківської. Було представлено такі установи: НАН України (Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Інститут археології; Інститут історії України; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка; Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського); Львівський національний університет ім. Івана Франка; Інститут філології та історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Інститут історичної освіти Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова; Національний університет «Києво-Могилянська Академія»; Центр охорони та дослідження пам'яток археології Управління культури і туризму Полтавської облдержадміністрації; Українська медична стоматологічна академія; Полтавський політехнічний коледж Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»; Бахчисарайський державний історико-культурний заповідник; Товариство бурятської культури м. Києва та області.

Зі вступним словом до учасників конференції звернувся і взяв її роботу генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, акад. НАН України О. С. Онищенко.

Роботу наукового форуму було розпочато доповіддю «Монголія та економіка», яку виголосив Надзвичайний і Повноважний

Посол Монголії в Україні Баасансурен Тугалхуу. Поважний гість зацікавлено прослухав доповіді українських дослідників. Зокрема, було порушено такі теми: «Секретна історія монголів як джерело до історії України XIII століття» (Я. Р. Дашкевич, керівник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, д-р іст. наук, проф.); «Київ у золотоординський час» (Г. Ю. Івакін, заст. директора Інституту археології НАН України, чл.-кор. НАН України), «Землі України і Монголії у середньовіччю епоху» (О. П. Моця, заввідділу Інституту історії України НАН України, чл.-кор. НАН України.); «Воїнські повісті київського, XII століття, і галицько-волинського, XIII століття, літописів» (М. Ф. Котляр, голов. наук. співробітник Інституту історії України НАН України, чл.-кор. НАН України); «Улус Нагая і Галицько-Волинське князівство» (Л. В. Войтович, д-р іст. наук, проф. Львівського національного університету ім. Івана Франка); «Монголізми в українській мові» (Г. І. Халимоненко, проф., д-р філол. наук); «Монголо-татари у літературних пам'ятках XIII століття» (Ю. В. Пелешенко, пров. наук. співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, д-р філол. наук); «Кримське ханство як спадкоємець Золотої Орди (Улусу Джу-чі)» (О. С. Мавріна, вчений секретар Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського, канд. іст. наук); «Монголія і Тува: об'єднання, що не відбулося» (І. В. Отрошенко, ст. наук. співробітник Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, канд. іст. наук); «Улусна система в монгольській імперії: традиція чи новація» (О. Б. Бубенок, пров. наук. співробітник, докторант Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, канд. іст. наук); «Монголо-татарські взаємини доби Юань» (О. Д. Огнева, наук. співробітник Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, канд. іст. наук); «Монгольський фактор у східній політиці римської курії (середина XIII століття)» (О. Б. Головка, головний консультант депутатської фракції Верховної Ради України, канд. іст. наук); «Південно-Західна Русь у політичній структурі Золотої Орди» (Р. В. Бабенко, доц. кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, канд. іст. наук); «Запровадження ісламу в Золотій Орді: XIII–XIV століття» (Ю. О. Гуман, заст. декана Історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доц., канд. іст. наук); «Населення Півдня України доби середньовіччя» (Л. В. Литвинова, наук. співробітник Інституту археології НАН України); «Зміни у поховальному обряді населення нижнього Подніпров'я часів Золотої Орди» (М. В. Єльніков, наук. співробітник Запорізького національного університету); «Поховальні комплекси золотоординської доби у пониззі Псла на Полтавщині (нові знахідки)» (О. Б. Супруненко, директор Центру охорони та дослідження пам'яток археології Управ-

ліній культури і туризму Полтавської облдержадміністрації, канд. іст. наук, ст. наук. співробітник); «Антрополого-одонтологічні дослідження кісткових решток поховань золотоординської доби на Полтавщині» (А. В. Артем'єв, ст. наук. співробітник Центру охорони та дослідження пам'яток археології Управління культури і туризму Полтавської облдержадміністрації, асистент Української медичної стоматологічної академії); «Рештки костюму та тканин золотоординської доби з околиць Комсомольська з Кременчуччини» (С. В. Маєвська, викладач Полтавського політехнічного коледжу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»); «Потомки родини Чингіз-хана в Криму: архітектурно-археологічні дослідження мавзолею хана Хаджи Гірея» (А. М. Ібрагімова, заввідділу археології середньовічного міста Бахчисарайського державного історико-культурного заповідника (Автономна Республіка Крим); «Створення армії та розвиток військової справи Чингіз-хана» (К. О. Халтагаров, голова Товариства бурятської культури м. Києва та області); «Фонд монгольських видань у збірниках Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в контексті міжнародного співробітництва» (Т. І. Арсенко, заввідділу міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків НБУВ, А. К. Санакуєва, наук. співробітник Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ); «Фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело для вивчення історії та культури Монголії» (Н. Г. Солонська, керівник Культурно-просвітницького центру НБУВ, канд. іст. наук, І. А. Прокошина, завсектору НБУВ); «Кераміка середньої Наддніпрянщини XIII–XIV століть: впливи золотоординської

культурної традиції» (О. В. Оногда, аспірант Національного університету «Кієво-Могилянська Академія»); «Перший дипломатичний контакт князівств Південно-Західної Русі з монголами напередодні битви на Калці» (Я. В. Пилипчук, студент 5 курсу Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова).

У рамках конференції відбулися презентації нової наукової літератури з теми заходу: Отрошенко І. В. Роль буддійської церкви у національно-визвольному русі Монголії (1905–1911) (К., 2005); Супруненко О. Б., Артем'єв А. В., Маєвська С. В. Унікальний комплекс золотоординського часу поблизу Волошиного (К.; Полтава, 2005); Супруненко О. Б. Кургани з похованнями золотоординського часу поблизу Волошиного у низині Псла (К.; Полтава, 2005).

На книжково-інформаційній виставці експонувалося понад 700 од. зб. з фондів НБУВ: монографії, збірники наукових праць, журнали, щорічники, художня література, альбоми з репродукціями монгольських майстрів пензля; унікальні картографічні матеріали; нотні видання (вокальні твори та монгольські пісні).

Особлива частина комплексної експозиції – фотографії. Блискуче виконані монгольськими майстрами роботи дають уявлення про багату історію, культуру, економічний розвиток сучасної Монголії; традиції монгольського народу; природу стародавньої країни, що вражає своєю незвичною мальовничістю.

За угодою з МОНЦАМЕ заплановано, що Укрінформ відкриє виставку фоторобіт українських майстрів, яка відображатиме історію, культуру та сьогодення України, в Улаанбааторі.

* * *

25 квітня 2006 року до 20-річчя катастрофи в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбулася **наукова конференція «Національна академія наук України – Чорнобилью»** та науково-просвітницька і культурологічна акція, присвячені 20-річчю Чорнобильської катастрофи. Її організаторами виступили: Національна академія наук України та Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

У заході були задіяні установи НАН України: Інститут гідромеханіки, Інститут фізики, Інститут ядерних досліджень, Інститут металознавства ім. Г. В. Курдюмова, Інститут геологічних наук, Інститут геофізики ім. С. І. Субботіна, Відділення геодинаміки вибуху Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна, Інститут географії, Інститут геохімії навколишнього середовища, Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона, Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича, Інститут надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля, Інститут сорбції та проблем ендоекології, Інститут технічної теплофізики, Інститут газу, Інститут органічної хімії, Інститут хімії високомолекулярних сполук, Інститут колоїдної хімії та хімії води ім. А. В. Думанського, Інститут хімії поверхні, Інститут біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України, Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного, Інститут гідробіології, Інститут експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького, Інститут біохімії ім. О. В. Палладіна, а також Український науково-дослідний інститут водогосподарсько-екологічних проблем Української академії аграрних наук, «Екоцентр» (м. Чорнобиль) та інші організації, які брали участь у мінімізації наслідків аварії на ЧАЕС у 1986 р. і сьогодні продовжують пра-

цювати над цими проблемами та питаннями поліпшення екологічної ситуації у країні.

На конференції, де головував заступник генерального директора НБУВ, канд. іст. наук А. Г. Бровкін, було порушено такі проблеми: «Пилопригнічення і закріплення курних територій у зоні відчуження ЧАЕС та поза її межами в 1986–1988 рр.» (В. П. Кухар, директор Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України, акад. НАН України; К. І. Патриляк, заввідділу Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України, д-р хім. наук учасник ліквідації); «Сейсмологічні дослідження для безпеки ЧАЕС» (В. І. Старостенко, директор Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України, акад. НАН України; О. І. Кендзера, заст. директора Інституту, канд. фіз.-мат. наук; В. Д. Омельченко, заввідділу, канд. геол.-мін. наук); «Водогосподарсько-екологічні проблеми України в пострадянський період» (А. В. Яцик, директор Українського науково-дослідного інституту водогосподарсько-екологічних проблем Української академії аграрних наук, чл.-кор. УААН); «Перші дні після катастрофи на ЧАЕС» (В. М. Півнюк, ст. наук. співробітник відділу механізмів протипухлинної терапії Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького НАН України, канд. мед. наук); «Радіобіологічні аспекти чорнобильської катастрофи. Принципи профілактики радіаційних уражень» (М. О. Дружина, керівник відділу радіобіології Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького НАН України, д-р біол. наук); «Вплив інтенсивної антиоксидантної терапії на перебіг гострої променевої хвороби у персоналу

ЧАЕС» (І. К. Хасцький, ст. наук. співробітник відділу експериментальних клітинних систем Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького, канд. біол. наук); «Герметизація укриття зруйнованого 4-го блоку ЧАЕС» (Ж. І. Шанаєв, учасник ліквідації аварії на ЧАЕС); «Очистка радіоактивно забруднених поверхневих вод іммобілізованими гідробіоценозами» (Б. Ю. Корнілович, заст. директора з наукової роботи Інституту колоїдної хімії та хімії води ім. А. В. Думанського НАН України, чл.-кор. НАН України; Л. І. Глоба, пров. наук. співробітник Інституту колоїдної хімії та хімії води ім. А. В. Думанського НАН України, д-р мед. наук; Л. М. Спасьонова, ст. наук. співробітник; П. І. Гвоздяк, гол. наук. співробітник, д-р хім. наук; В. Ю. Тобілко, інженер); «Біосистеми водойм – зони відчуження» (М. І. Кузьменко, заввідділу радіоекології Інституту гідробіології НАН України, д-р біол. наук); «Радіоактивне забруднення прісноводних систем України» (О. М. Волкова, ст. наук. співробітник Інституту гідробіології НАН України, канд. біол. наук; В. В. Беляєв, ст. наук. співробітник Інституту гідробіології НАН України, канд. біол. наук; В. Г. Кленов, ст. наук. співробітник, канд. хім. наук; О. Є. Каглян, зав. лабораторії, канд. біол. наук); «Перехід 137 CS по ланцюгу ґрунт-гриби після аварії на Чорнобильській АЕС» (Н. Є. Зарубіна, ст. наук. співробітник Центру екологічних проблем Інституту ядерних досліджень НАН України, канд. біол. наук); «Накопичення радіоцезію дикорослими та культивованими шапенковими грибами» (А. А. Гродзинська, ст. наук. співробітник Інституту ботаніки НАН України, канд. біол. наук); «Радіоактивне забруднення прісноводних систем України (1978–2005)» (В. В. Тришин, заст. директора Інституту ядерних досліджень НАН України, кер. Центру екологічних проблем атомної енергетики, канд. фіз.-мат. наук; О. Л. Зарубін, ст. наук. співробітник Інституту ядерних досліджень НАН України, канд. біол. наук; О. М. Волкова, ст. наук. співробітник Інституту гідробіології НАН України, канд. біол. наук; В. В. Беляєв, ст. наук. співробітник Інституту гідробіології НАН України; О. О. Залський, пров. інженер «Екоцентру» (м. Чорнобиль)); «Комплекс теплотермометричної апаратури для визначення теплового стану зруйнованого реактора ЧАЕС» (А. А. Долінський, директор Інституту технічної теплофізики, акад. НАН України; Л. В. Дикуша, заввідділу, канд. техн. наук; Т. Г. Грищенко, пров. наук. співробітник, д-р техн. наук); «Використання пектинових речовин для лікування та профілактики потерпілих від аварії на ЧАЕС» (Б. М. Процишин, заст. директора з наукової роботи Інституту технічної теплофізики НАН України, канд. техн. наук, Р. Ш. Вайнберг, пров. наук. співробітник Інституту технічної теплофізики НАН України, канд. техн. наук; П. В. Гордієнко); «Чорнобиль і молоко» (Ю. А. Шурчкова, гол. наук. співробітник Інституту технічної теплофізики НАН України, д-р техн. наук); «Поліфункціональні сорбенти для вирішення зони відчуження ЧАЕС» (Д. І. Швець, заввідділу Інституту сорбції та проблем ендоекології НАН України, канд. хім. наук); «Стан здоров'я дітей: 20 років після Чорнобильської катастрофи» (М. В. Курик, заввідділу Інституту фізики НАН України, д-р фіз.-мат. наук, директор Інституту екології людини НАН України); «Інструмент Інституту надтвердих матеріалів для буріння свердловин, що застосовувався при ліквідації

аварії на ЧАЕС та її наслідків» (І. А. Свешніков, зав. лабораторії Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля НАН України, д-р техн. наук, Е. Д. Скляр, пров. інженер; В. М. Гоміляко, пров. інженер; В. А. Александров, зав. лабораторії, канд. техн. наук, С. К. Бондарев, заввідділу, канд. техн. наук; С. М. Сердюк, ст. наук. співробітник, канд. техн. наук; В. А. Лукаш, ст. наук. співробітник, канд. техн. наук); «Гуманітарні наслідки Чорнобильської катастрофи» (Н. П. Барановська, ст. наук. співробітник Інституту історії України НАН України, канд. іст. наук); «Експозиція «Чорнобиль» у Музеї історії м. Києва» (А. Г. Збанацький, заввідділу новітньої історії Музею історії м. Києва); «Рентгенолюміноформи як ефективні матеріали для аварійної та персональної дозиметрії» (М. Ігнатович, наук. співробітник Інституту хімії поверхні НАН України, канд. хім. наук; А. Келемен, співробітник Інституту ізотопів АН Угорщини, (м. Будапешт)).

На урочистому відкритті книжково-інформаційної виставки «Національна академія наук України – Чорнобиль» зі вступним словом до присутніх звернувся академік-секретар Відділення історії, філософії і права НАН України, генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, акад. НАН України О. С. Онищенко.

Виступаючи перед присутніми, віце-президент НАН України, акад. НАН України А. Г. Наумовець підбив підсумки великої та благородної діяльності українських науковців і практиків із проблеми мінімізації наслідків чорнобильської катастрофи; наголосив, що потрібне централізоване об'єднання науково-технічного інтелекту і громадськості в подальшій діяльності, спрямованій на поліпшення екологічної ситуації. Н. П. Барановська, ст. наук. співробітник Інституту історії України НАН України, канд. іст. наук узагальнила наслідки гуманітарних втрат; А. Г. Збанацький, заввідділу новітньої історії Музею історії м. Києва розповів про унікальну експозицію Музею, присвячену Чорнобилью; Ж. І. Шанаєв, учасник ліквідації аварії на ЧАЕС, дослідник, конструктор (герметизація укриття зруйнованого 4-го блоку ЧАЕС), розповів про події, що сталися 20 років тому. У рамках заходу було розгорнуто виставку документальної фотографії з його особистого архіву.

В експозиції книжково-інформаційної виставки «Національна академія наук України – Чорнобиль» представлено близько 600 од. зб. із фондів НБУВ: офіційні документи; рекомендаційна та узагальнювальна продукція діяльності міжнародних організацій із проблеми Чорнобиля; література, в якій відображено трагедію 1986 року; праці вчених України, присвячені гіркому досвіду екологічної катастрофи; монографічні дослідження, у яких подано напрацювання, спрямовані на мінімізацію наслідків аварії на ЧАЕС.

Культурологічна частина програми акції включала презентацію арт-проекту «Реквієм Прип'яті» французького філософа і художника Кристофа Біссона.

Перед учасниками заходу виступили представники Посольства Франції в Україні; віце-президент регіону «Рона-Альпі» Елен Бланшар (Франція).

*Наталія Солонська,
керівник Культурно-просвітницького центру НБУВ,
канд. іст. наук*

22 червня 2006 р. в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбувся науково-просвітницький захід, присвячений **Дню Конституції України**. У рамках якого було урочисто відкрито книжково-інформаційну виставку «Конституція України: до 10-річчя Основного Закону України» з фондів НБУВ та культурологічну виставку «Українські народні умільці», підготовленої членами Всеукраїнського громадського об'єднання «Ексклюзив». Організаторами заходу виступили Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського та Всеукраїнське громадське об'єднання «Ексклюзив».

Урочистості відкрив генеральний директор НБУВ, акад. НАН України О. С. Онищенко. Він наголосив, що Україна впродовж десяти років стверджує себе в світі як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Державна політика України щодо громадянства є одним із чинників утвердження країни як незалежної демократичної правової держави, важелем європейської інтеграції України.

Міністр культури і туризму України, член Організаційного комітету з підготовки і відзначення 10-ї річниці Конституції України І. Д. Ліховий у змістовному яскравому виступі зробив історичний екскурс, проаналізував наукові праці, простежив основні етапи процесу становлення та формування інституту громадянства нашої держави.

Перед присутніми виступили також заступник голови Товариства пам'яток історії України, заслужений працівник культури України М. Т. Пархоменко; заввідділу Служби інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ Л. А. Чуприна, який охарактеризував продуктивну діяльність підрозділу Бібліотеки щодо даної проблематики.

У заході взяли участь відомі громадські діячі та науковці, зокрема головний редактор щорічника «Україна. Наука і культура» О. Ф. Сергієнко; відповідальний секретар журналу «Право України» А. С. Полещко; головний спеціаліст з питань бібліотек Головного управління культури і мистецтв Київ-держадміністрації І. І. Косар.

На книжково-інформаційній виставці (400 од. зб.) було представлено документи і наукову літературу, які відображають історію створення Конституції незалежної України, а саме: простежено шлях державної влади як інституту конституційного права України; розкрито теорію і практику інституту громадянства в Україні; питання конституційно-правового статусу народних депутатів України; принципи, конституційно-правові засади державної політики України в галузі громадянства; роль органів державного управління, які беруть участь у формуванні та реалізації державної політики України щодо цих проблем; конституційно-правові засади становлення і розвитку державної служби в Україні, її соціальну роль і функції; роль конституційно-правової відповідальності в управлінні державно-правовими конфліктами; конституційно-правові проблеми трансформації форми правління в Україні; проблеми конституційно-правових засад функціонування

державного кордону України; питання класифікації конституційно-правових норм; конституційно-правові аспекти територіальної автономії як явища державно-правового життя; законотворчу процедуру в конституціях, що діяли на території сучасної української держави тощо, з чого впливає демократичний потенціал сучасної України: конституційно-правові засади становлення демократичного режиму, розвиток української державності, роль держави у формуванні суспільства; конституцію України та її функції; інститут державного будівництва та місцевого самоврядування та ін. Ці та інші проблеми висвітлено у працях С. Бобровник, О. Горової, В. Ваксмана, В. Дубровського, Г. Журавльової, І. Зуба, В. Єрмоліна, Б. Калиновського, О. Кулаги, С. Кульчицького, І. Кураса, В. Литвина, М. Малишка, О. Мудрої, С. Онищенко, В. Погорілка, В. Савчина, О. Скрипника, В. Смоля, О. Реєнта, І. Тимченка, І. Усенка, Ю. Шаповала, Ю. Шемшученка та багатьох ін.

Крім наукових монографій, збірників офіційних документів, збірників наукових праць, авторефератів дисертацій, дисертацій представлено журнали, в яких друкуються дослідження з широкою тематики «конституція і держава». Це: «Політика і час», «Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України», «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Міжнародні відносини», «Право України», «Україна. Наука і культура», «Вісник Львівського університету внутрішніх справ», «Банківське право України», «Право і безпека», «Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту», «Держава і право», «Людина і політика» тощо.

Безперечний інтерес становить розділ виставки, де відображено історію конституційного права України, пам'ятки права України (наприклад, «Руська Правда», Конституція 3 травня 1791 року; Перша Конституція незалежної Української Держави – Конституція Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 року); розділ, де розкрито конституційний процес в особах: київські князі Володимир Великий і Ярослав Мудрий, Пилип Орлик, Станіслав Дністрянський, Микола Міхновський та ін.

На культурологічній виставці українські народні умільці (директор Л. О. Моторна) представлено символіку держави, виконану традиційними способами: шитво, вишивка, різьблення, ліпнина тощо. Окрім цього – пишні букети штучних квітів, витончені вироби зі скла, глини, живопис, фотороботи тощо, відзначені вигадкою, гумором, любов'ю до одвічних національних традицій.

Святковому настрою сприяв виступ хору «Гомін», відомого народного колективу, під керівництвом Л. І. Яценка.

Наталія Солонська,
керівник Культурно-просвітницького центру НБУВ,
канд. іст. наук
Антоніна Шеремет,
зав. сектору НБУВ

До 15-річчя незалежності України Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського провела цикл науково-просвітницьких, наукових, урочистих культурологічних заходів.

30 березня 2006 р. в НБУВ відбулася науково-просвітницька акція, в програмі якої – відкриття книжково-інформаційної виставки «Дипломатія України: презентація держави, історія, традиції, сучасність і перспективи» та виставки на планшетах «Українська дипломатія: перші кроки на міжнародній арені».

Організатори: Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Державний комітет архівів України, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

Перед присутніми виступили генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, акад. НАН України О. Онищенко; начальник управління Державного протоколу Міністерства закордонних справ України, О. Медовников; директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, д-р іст. наук І. Матяш; проф. Дипломатичної академії України при МЗС України Н. Подаляк.

Засобами книжкової виставки відображено історію розвитку дипломатії в Україні, починаючи від періоду Української Народної Республіки доби Центральної Ради до часів Незалежності 1991–2006 рр.; картину державного устрою України; напрями зовнішньої політики; взаємовідносини України з іншими державами, діяльність міжнародних та міжурядових організацій; українське представництво у світі; діяльність сучасної дипломатичної служби; систему дипломатичної освіти в Україні; міжнародно-правові акти, акти чинного законодавства тощо. В експозиції представлено офіційні документи, монографії, наукові праці, журнали, щорічники (частина матеріалів – раритетні видання) з фондів Національної бібліотеки

України імені В. І. Вернадського (усього близько 200 од. зб.).

Виставка на планшетах «Українська дипломатія: перші кроки на міжнародній арені», підготовлена УНДІАСД, демонструвала документи з фондів, ЦДККФА України ім. Г. Пшеничного, Науково-довідкової бібліотеки центральних державних архівів України, Інституту рукопису НБУВ, Наукової бібліотеки ім. О. Ольжича, матеріали приватних колекцій д-ра іст. наук, проф. С. Кулешова та художника В. Романцака. В окремий розділ виділено репрезентативні документи з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, найширше представлені в колекції Празького українського архіву (загалом 300 об'єктів – ксерокопії історичних документів, унікальних друкованих матеріалів, раритетної літератури, фотографій, грошових знаків, особистих речей).

Директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи і документознавства, д-р іст. наук, проф. І. Матяш, виступаючи на урочистостях, зокрема, підкреслила, що підготовка пропонованої виставки є органічною частиною діяльності УНДІАСД, оскільки проблема міжнародних відносин у галузі архівознавства в роботі установи дедалі активізується. Так, заплановано концепції наукових проектів, які потребують участі інших організацій. Йдеться про проект «Спільна архівна спадщина країн СНД» та «Архівна спадщина тоталітарної доби в архівах колишнього СРСР».

Матеріали виставки узагальнено в довідковому виданні виставки архівних документів та раритетних видань «Українська дипломатія: перші кроки на міжнародній арені» (К., 2006).

Антоніна Шеремет,

зав. сектору Культурно-просвітницького центру НБУВ,

Тетяна Серета,

пров. бібліотекар НБУВ

SUMMARY

Horovyi V. Libraries: sight in future

Perspectives for development of modern libraries taking into consideration the evolution of readers' auditorium under current society life is covered in the article.

Artamonova N. Condition of the medical innovation's information supply

The results of questionnaire of medical specialists in relation to the informative providing of innovative activity are examined in the article. 543 questionnaires were analysed, on which 256 candidates and 181 doctors of sciences answered and other specialists.

Shul'ga I. Archives and journals of the open access in the field of library deal and information discipline

In article lit history and modern stage of the development archive and journal of the open access in the field of library deal and information discipline. Significant attention is spared the most known in given sphere electronic archive E-LIS (E-prints in Library and Information Science), which was founded at January 2003 and at the moment is of own accord supported by international group editor; the magazine service – Electronic Journals Library, designed by University library Regensburg and library of the Technical university of the Munich; the portal electronic journal open access – J-Gate, created company Informatics (India), as well as DOAJ (Directory of Open Access Journals).